

PSYCHOLOGY **NOW!** 2016

Sborník odborných prací ze seminářů psychologie

Dalibor Kučera a Eva Hemmerová (Eds.)

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Katedra pedagogiky a psychologie
Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Department of Pedagogy and Psychology
Faculty of Education, University of South Bohemia

PSYCHOLOGY NOW! 2016

SBORNÍK ODBORNÝCH PRACÍ ZE SEMINÁŘŮ PSYCHOLOGIE

Editoři:

PhDr. Dalibor Kučera, Ph.D.
Bc. Eva Hemmerová

Recenzenti:

prof. PhDr. František Man, CSc.
Mgr. Josef Nota, Ph.D.

Vydavatel:

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Katedra pedagogiky a psychologie
Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice

Vydání první, e-sborník
ISBN 978-80-7394-603-6

OBSAH

Katedra pedagogiky a psychologie
Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Department of Pedagogy and Psychology
Faculty of Education, University of South Bohemia

ÚVOD	6
------	---

STO TŘICET LET BOJŮ ZA (NEJEN ČESKOU) VĚDECKOU PSYCHOLOGII Dalibor Kučera	7
--	---

I. VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE A PŘÍBUZNÉ OBORY	10
--	----

VÝCHOVA DÍTĚTE HOMOSEXUÁLNÍMI PÁRY – PŘEHLED POZNATKŮ O JEJÍCH SOUVISLOSTECH Terezie Hlaváčková	11
---	----

UDRŽOVÁNÍ NEFUNKČNÍHO PARTNERSKÉHO VZTAHU A JEHO ROZPAD – VLIV NA DÍTĚ Petra Hromková	18
---	----

MECHANISMY A PROJEVY AGRESE U MUŽŮ A ŽEN (DĚTSTVÍ A DOSPĚLOST) Lucie Mrkvová	25
--	----

PROJEVY RASISMU U NEZLETILÝCH A JEHO SOUVISLOSTI Magdaléna Smrčková	31
--	----

VLIV MULTIKULTURNÍ RODINY NA VÝCHOVU DÍTĚTE Adéla Staňková	36
---	----

VLIVY MODELINGU NA PSYCHIKU DOSPÍVAJÍCÍCH ŽEN Karolína Kapounová	43
---	----

PŮVOD MASA – NOVÉ TABU DNEŠNÍ DOBY? ANALÝZA PROBLEMATIKY Z HLEDISKA RODIČŮ Eva Hemmerová	53
--	----

II. KLINICKÁ PSYCHOLOGIE A PŘÍBUZNÉ OBORY	62
---	----

DŮSLEDKY PLYNOUCÍ Z PRODĚLANÉHO ZNÁSILNĚNÍ, PÉČE O ZNÁSILNĚNOU OSOBU Renáta Mikulová	63
--	----

ZPŮSOBY VYROVNÁNÍ SE SE SMRTÍ BLÍZKÉ OSOBY Jana Pozlerová	70
--	----

PORUCHY PŘÍJMU POTRAVY, JEJICH DŮSLEDKY A SOUČASNÝ STAV V ČR S DŮRAZEM KLADENÝM NA MENTÁLNÍ ANOREXII Miloslava Prošková	76
---	----

III. DALŠÍ OBORY SOUČASNÉ PSYCHOLOGIE	86
---------------------------------------	----

PORUCHY A ZKRESLOVÁNÍ PAMĚTI Kristýna Rejžková	87
---	----

ASPEKTY DOMESTIKACE PSŮ Z POHLEDU KOMPARATIVNÍ PSYCHOLOGIE Michaela Kubáková	93
--	----

KONKRÉTNÍ FORMY MANIPULACE JEDINCEM V REKLAMĚ Adam Motloch	101
---	-----

ÚVOD

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

rádi bychom Vám představili publikaci Psychology Now! 2016 s podtitulem Sborník odborných prací ze seminářů psychologie. Publikace představuje výběr textů zpracovaných studenty Jihočeské univerzity v rámci psychologických seminářů na Katedře pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty JU a studenty maturitních seminářů na Gymnáziu Omská v Praze. Je nutné poznamenat, že všechny uveřejněné příspěvky prošly pečlivým výběrem, připomínkami editorů, ale také řádným recenzním řízením, které zahrnovalo dva odborné posudky na každý text.

S ohledem na náročnost celého procesu bychom proto rádi poděkovali všem autorům za jejich ochotu, trpělivost a odvedenou práci, ale také (a to zejména) oběma recenzentům, panu profesoru Manovi a panu doktoru Notovi, kteří z dobré vůle a ve svém volném čase zpracovali potřebné posudky. Bez jejich podpory by tato publikace nemohla vzniknout.

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, přejeme vám, aby pro vás byl sborník Psychology Now! zdrojem poutavých a svěžích informací i celkově inspirujícím pohledem na různá témata moderní psychologické vědy.

Dalibor Kučera a Eva Hemmerová
(editoři)

STO TŘICET LET BOJŮ ZA (NEJEN ČESKOU) VĚDECKOU PSYCHOLOGII

130 YEARS OF FIGHT FOR (NOT ONLY CZECH) SCIENTIFIC PSYCHOLOGY

DALIBOR KUČERA

Abstrakt

Představený článek, označený ironickou parafrází referátu Ladislava Štolla z roku 1950, představuje úvahu k dlouhodobému rozporu v definici a chápání psychologie jako vědeckého, či naopak nevědeckého oboru napříč laickou i odbornou veřejností. Zamýšlí se nad vymezením a specifiky psychologického bádání a nad přístupy, které jsou po řadu desetiletí jeho součástí a které do jeho podstaty trvale přinášejí řadu kontrastů, rozporů i paradoxů.

Klíčová slova: psychologie, věda, výzkum, odbornost, vývoj

Abstract

In the given article, whose title ironically refers to a 1950 speech by Ladislav Štoll, the author reflects on a long-standing problem associated with defining and comprehending psychology, i.e. the major disagreement, both among laymen and professionals, as to whether psychology is to be understood as a scientific or non-scientific discipline. The author considers the demarcation and specifics of psychology, as well as ponders approaches that have for decades been psychology's integral part and which keep on bringing many contradictions, discrepancies, and paradoxes to the field.

Keywords: psychology, science, research, proficiency, evolution

Psychologie je oborem zahrnujícím mnoho různých, často i protichůdných, tendencí. Jako „věda o chování a prožívání“ (Kern, Mehl, Nolz, Peter & Wintersperger, 2000, s. 15), která „systematicky studuje Já a druhé“ (Comer, Gould & Furnham, 2013, s. 2), přijala psychologie postupem času nepřeberné množství témat a východisek z různých oborů lidské činnosti – z medicíny, psychiatrie, filozofie, biologie, chemie či fyziky, ale pozadu nezůstaly ani obory věnující se jazyku, estetice nebo společnosti (např. politologie). Vzhledem k tomu, že většina vědních specializací je nějakým způsobem spojena s člověkem a jeho myšlením, zůstalo jen málo témat, do kterých by psychologie nemohla mluvit a které by nemohla rozvíjet. Zjevnému interdisciplinárnímu rozkročení pak nahrávalo (a nahrává) i to, že je psychologie na jednom pólu oborem ryze praktickým (např. v rámci terapie), na druhém však čistě teoretickým (např. v rámci kognitivních věd). Postupné vzdalování obou pólů a obecně i značná diverzita psychologických směrů však měly za následek

i trend, který je v dnešní době stále patrnější. Řada disciplín, které z psychologie přímo vycházejí a studují a popisují jednoznačně psychologická témata, se snaží od psychologie oddělit, či přímo distancovat. Příkladem jsou (pod)obory biologické psychologie, lidské sociobiologie a etologie či například behaviorální ekonomie. Není to až tak překvapivé – psychologie dnes stále zahrnuje mnoho poněkud „reliktních“, avšak stále vcelku živých, směrů, které jsou pro řadu vědců odborně nepřijatelné a vůči kterým se snaží všemožně vymezit.

Příkladem takové situace může být nedávný rozhovor autora textu s kolegyní psychologou, která mu na jedné schůzce nadšeně představovala „novou“ diagnostickou typologii, prý velmi populární, zaměřenou na rozřazení lidí do čtyř základních skupin podle odpovídajících přírodních živlů, tzv. elementů (voda, vzduch, oheň a země). Pomiňme nyní relevanci této teorie (v 21. století) a zaměřme se spíše na její dopad na psychologii jako takovou. Z jedné strany můžeme tuto tendenci vnímat jako zajímavé zpestření psychologického diskurzu a určitý „návrat ke kořenům“, na straně druhé je to ukázka zjevné snahy „odvědečtit“ (zlaičitit) psychologii a dát jí o něco atraktivnější, příp. až mystický, charakter. Pro mnoho lidí je taková myšlenka nepochybně přitažlivá (už jen proto, že je pro ně tak psychologie srozumitelnější, zajímavější a nevyžaduje vhled do jejího komplikovaného vývoje), avšak celá řada psychologů tento proud vnímá spíše jako příklad nezdravého „psychologického tmářství“, které opět (a po tolika desetiletích) komplikuje ono kýžené, obecně platné zařazení jejich oboru do skupiny „solidních věd“, které spoléhají na zdravý rozum a empirii. Co si z této zkušenosti vzít a obecně – je (či měla by být) psychologie skutečně tou solidní vědou, nebo je lepší ponechat jí určitou „šedou zónu“, ve které je prostor i pro různé nevědecké, folkové či pop-psychologické směry?

K této otázce je možné zmínit ještě jeden pohled, který s „vědeckostí“ (nejen psychologie) souvisí – tentokrát spíše metodologický. V sociálních vědách už po mnoho desetiletí koexistují–soupeří dva odlišné přístupy ke studiu společnosti, jedince a jejich produktů. Přístup kvalitativní, zastávající názor, že to nejpodstatnější není skryté v číslech a objektivizovaných konstatováních, a přístup kvantitativní, který se naopak snaží realitu vyjádřit pomocí jasných a dobře přezkoumatelných dat. Je vhodné doplnit, že druhý ze směrů je dnes, alespoň ve světě vědy, nepochybně preferován; zejména proto, že častěji poskytuje jasné a ověřitelné informace. Ovšem dlužno dodat, že i kvalitativní přístup má v řadách vědců mnohé kompetentní zastánce. Ale zpátky k onomu soupeření. Jistě můžeme namítnout, že oba přístupy se často spojují, případně že jeden poskytuje podklady a východiska pro využití toho druhého. V praxi však spíše dochází k tomu, že kvantitativní přístupy jsou považovány za „ty vědecké“, sdružující elitní badatele a profesionály, a pod ty kvalitativní spadají spíše metodologicky poddimenzované výzkumy, studentské a laické práce, zkrátka vše, co se dá provádět neodborně, intuitivně, „v malém“ (např. co do kvality výzkumného souboru či s využitím pofidérních metod) a ideálně po večerech. To je samozřejmě velká škoda; využití kvalitativní metodologie totiž nemusí v žádném případě omezit odbornou hodnotu a přínos získaných výstupů – naopak – je-li kvalitativní výzkum prováděn dobře, psychologii (která pracuje s tolika obtížně měřitelnými, či přímo neměřitelnými podklady) určitě sedí víc než strohá hra čísel. Zdánlivá jednoduchost realizace kvalitativního šetření a jeho otevřenost „alternativnějším“ pohledům a postupům však mnoho nezkušených výzkumníků často svádí k tragické (paradoxně) nekvalitě a odklonu od vědecké korektnosti. Postup, při kterém si autor zvolí jen vágně

definované téma, okázale se vyhne předstudiu a rešerším, zanedbá metodologii (vytvoří si například jakýsi pochybný dotazníček a přidá k němu dva, tři volné rozhovory) a pak vše shrne v úvahovém textu s neurčitým závěrem, s tím se naneštěstí v takzvané „kvalitativních výzkumech“ setkáváme častěji, než bychom si přáli. Mohli bychom namítnout, že uvedený scénář se týká víceméně studentských prací či malé výšece odborných textů, případně že tento problém není problémem kvalitativních studií jako takových, ale že vědecký amaterismus postihuje výzkum plošně. Ano, do určité míry je to pravda. Na druhou stranu je však nutné zmínit, že ona (domnělá) volnost, kterou mají autoři v tomto směru k dispozici, a jistá benevolence z hlediska pohledu odborné veřejnosti, resp. oponentů (je to přece jen „měkký“, kvalitativní výzkum), s následným generováním nekvalitních a nevědeckých prací nepochybně souvisí.

A jak vše shrnout? Snad konstatováním, že podoba současné psychologie závisí především na výstupech, které poskytuje – na tom, jakým způsobem formuje sama sebe, další obory i společnost jako takovou. Bez ohledu na to, zda se jedná o přínosy výzkumné, ideové či aplikované, je nutné směřovat psychologii do podoby, která odpovídá modernímu a sebevědomému oboru 21. století. Je nezbytné dbát na kvalitu publikací a na kvalitu výzkumů, na jejich metodologii, na volbu a reálný přínos témat, která psychologie studuje a rozpracovává. Nevracet se k praxi a myšlenkám, které spadají do desetiletí starého diskurzu a které jsou z hlediska současného poznání dávno překonané – ale přinášet naopak impulzy nové, které logicky navazují na vývoj společnosti a vývoj moderní vědy, na aktuální myšlenky a soudobé vědecké paradigma. Pouze tak bude psychologie „v kurzu“ nejen u life–stylových časopisů a v idealizovaných představách veřejnosti, ale především v kontextu seriózních věd a odborníků, kteří nepodceňují kritéria kvality a vývoje. Pokud by psychologie tento trend přijala, bylo by snad možné zastavit i ono nelichotivé odštěpování perspektivních psychologických směrů od „mateřské“ psychologie a migraci zdatných vědců pod křídla respektovanějších a více (odborně) konsolidovaných oborů.

LITERATURA

Kern, H., Mehl, C., Nolz, H., Peter, M., & Wintersperger, R. (2000). Přehled psychologie. Praha: Portál.

Comer, R., Gould, E., & Furnham, A. (2013). Psychology. Chichester (UK): John Wiley.

O AUTOROVI

Pedagog a výzkumný pracovník v oblasti obecné psychologie, pedagogické psychologie a psychometrie. Dlouhodobě se zabývá problematikou metrických přístupů v oblasti výzkumné diagnostiky, zejména z pohledu psycholinguistiky a expresivních projektivních metod. Trvale působí jako odborný asistent na Katedře pedagogiky a psychologie PF JU.

E-mail: dkucera@pf.jcu.cz

ČÁST I.

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE A PŘÍBUZNÉ OBORY

VÝCHOVA DÍTĚTE HOMOSEXUÁLNÍMI PÁRY – PŘEHLED POZNATKŮ O JEJÍCH SOUVISLOSTECH

THE UPBRINGING OF A CHILD BY HOMOSEXUAL COUPLES – OVERVIEW OF KNOWLEDGE OF ITS CONTEXT

TEREZIE HLAVÁČKOVÁ

Abstrakt

Tato práce „Výchova dítěte homosexuální páry“ je diskurzem do aktuálního společenského problému. První část se věnuje literatuře a základním pojmům. V druhé části je zpracována proti-argumentace, která se často objevuje v souvislosti s homosexuálními rodiči. V práci je poukázáno na rozdíl lesbických matek a gay otců.

Klíčová slova: homoparentalita, gay, lesba, rodina, homosexualita

Abstract

The subject of the work „The Upbringing of a Child by Homosexual Couples“ is a discourse in the current social problem. The first part is devoted to literature and basic concepts. The second part deals with counter-arguments, which often appear in connection with homosexual parents. This work points to the difference of lesbian mothers and gay fathers.

Keywords: homoparentality, gay, lesbian, family, homosexuality

1. ÚVOD

Posledních deset let se stále častěji řeší otázka homosexuality a rodičovství. Oproti minulým dobám je společnost již k homosexuálům tolerantní, ale homoparentalitu vidí jako problém. Tato práce se snaží být diskurzem v argumentech jedné a druhé strany. Primárně se věnuje České republice, protože v jiných částech světa je situace úplně jiná. Jsou země, kde homosexuálové nemají žádná práva. Na druhé straně jsou i státy, které adopci dětí homosexuálním pářům umožňují. V předkládané práci lze také najít pohled samotných gayů a leseb na otázky homoparentality.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 ÚVOD DO PROBLEMATIKY

V první části práce budou přiblíženy některé klíčové studie k tématu homoparentality. Vzhledem k rozsahu práce se jedná pouze o zlomek studií.

Větší zájem vědeckých pracovníků o homosexuální rodičovství začal na přelomu 70. a 80. letech 20. století (studie vznikaly i předtím, ale v menším měřítku). Jedná se hlavně o sociální a psychologické vědy. Za průkopnickou práci v evropském kontextu bývá označována studie Children in lesbian and single parent households: Psychosexual and psychiatric appraisal (Golombok, Spencer, & Rutter, 1983). V 80. letech prací na toto téma značně přibýlo. Za pozornost stojí, že se studie většinou věnovaly svobodným a lesbickým matkám. Jednalo se zpravidla o ženy, které děti měly z heterosexuálního vztahu a buď dítě (nebo děti) vychovaly samy nebo se svou partnerkou (Nedbálková & Polášková, 2004). V 90. letech se objevují studie, které se věnují lesbickým rodinám, jež dítě plánovaly. Tyto práce uvádějí, že nejčastěji docházelo k oplodnění inseminací (většinou na klinice plánového rodičovství, ale jsou i případy, kdy k inseminaci došlo doma). Méně obvyklé je, že jedna z lesbických žen si dítě pořídí heterosexuálním stykem (Nedbálková & Polášková, 2004). Tématice mužů v obecném měřítku se v zahraničí věnovali odborníci již od konce 70. let 20. století. Studie se však zaměřovaly pouze na muže, kteří měli děti z dřívějšího heterosexuálního vztahu. Velký zájem vědecké obce o tuto problematiku nastal v 90. letech, kdy jeden proud, zastoupený akademiky jako Popenoe, Whitehead, Blanehorn, Cameron či Wardle, tvrdil, že „dítě homosexuálních rodičů jsou vystaveny větším rizikům různých negativních důsledků.“ (Sokolová 2009, str. 118) Druhý proud naprosto tuto tezi popíral a byl také hojně zastoupen svými podporovateli – například Patterson, Golombok, Tasker, Allen, Demo (Sokolová, 2009). Po roce 2000 byl také ve světě homoparentalita věnován prostor i v odborných časopisech (například v American Sociological Review) a vznikla také periodika věnující se výhradně rodičovství – například Journal of GLBT Family Studies (Sokolová, 2009).

V českém vědeckém prostředí byl homoparentalita věnován jen zlomek studií v porovnání se zahraničím (Sokolová, 2009). České studie se také nejdříve věnovaly spíše lesbickým matkám než gay otcům. Je možné jmenovat Kateřinu Nedbálkovou, Evu Poláškovou či Paulu Jójart. Po roce 2000 se začaly objevovat studie o „novém mužství“ nebo „novém otcovství“, tyto práce se však výhradně týkaly heterosexuálních mužů. Za pozornost stojí Albert Sbordone a jeho disertační práce z roku 1993, kde píše o „nových gay otcích“ (Sokolová, 2009). V současné době je však situace jiná. Věra Sokolová (2009) se naopak zaměřila na homosexuální otce. Svůj badatelský zájem provedla v letech 2006 – 2007. Svým výzkumem navázala na zahraniční bádání maďarské socioložky J. Takács, která svůj výzkum provedla v letech 1998 – 2000 (in Sokolová, 2009) a slovenské socioložky A. Švab, jejíž výzkum se datuje do let 2003 – 2004 (in Sokolová, 2009).

2.2 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Nejprve bude věnován prostor slovnímu vymezení pojmu „homosexualita“. „Homosexuál“ je člověk, který je sexuálně přitahován k lidem stejného pohlaví. Synonymem pro ženskou homosexualitu je lesbismus a pro mužskou gayovství (Encyclopaedia Britannica, n.d.). Homosexualitu je možné rozdělit na egodystonní (jedinec odmítá svou orientaci a nedokáže ji přiznat před okolím, často upadá do depresí, které mohou vyústit v sebevraždu) a egosyntonní (jedinec si je své orientace vědom, přijímá ji a dokáže se tak i prezentovat před společností). S tím souvisí i tzv. „coming out“. V širším smyslu dochází k tomu, že si člověk uvědomuje svou sexuální orientaci a v užším smyslu dokáže toto své zjištění sdělit i svému okolí (Ševců, 2007). V minulosti byla homosexualita všeobecně považována za trestný čin, což v některých zemích platí dodnes (Hoffmannová, 2014).

Dalším důležitým pojmem je „rodina“. Pod tímto termínem si společnost většinou představuje skupinu lidí, kteří jsou pokrevně příbuzní, jsou spojeni poutem manželským anebo jsou do této skupiny přijati (například na základě adopce). Rodina bývá někdy chápána v užším smyslu jako společenství žijící ve stejné domácnosti za předpokladu, že plní body zmíněné výše. Nejobvykleji si představíme rodinu s dvěma dospělými osobami, které nejsou pokrevně příbuzné, a jejich dětmi (Encyclopaedia Britannica, n.d.). Společnost je zvyklá na klasickou rodinu tvořenou mužem, ženou a dětmi, ale pomalu si zvyká i na rodiny, kde je pouze jeden rodič (ve většině případů matka). Důvodem je častá rozvodovost rodin (Nedbálková & Polášková, 2004).

Na základě těchto dvou termínů je možné dojít k vymezení pojmu „homoparentalita“, který je pro tuto práci klíčový. Pod tímto termínem se rozumí rodičovství homosexuálních partnerů, kteří vychovávají nezletilé dítě či děti (Hoffmannová, 2014). Existují dva základní typy gay a lesbických rodin. Prvním typem jsou rodiny, které mají dítě z dřívějšího heterosexuálního vztahu, a tím druhým jsou homosexuální rodiny, které si dítě cíleně pořídily. V posledních letech převládá model druhý, z čehož vyplývá, že větší šanci mají lesbické ženy (Nedbálková & Polášková, 2004). Lesbické ženy si mohou dítě pořídít biologickou cestou či mohou jako svobodné matky dítě adoptovat, což v registrovaném partnerství není možné, neboť český právní systém nijak neupravuje možnost adopce páry v registrovaném partnerství, a tudíž jej nepovoluje.

Gay pár na rozdíl od lesbického páru může dítě získat tak, že jeden z nich daruje sperma jinému lesbickému páru či svobodné kamarádce a dítě vychovávají společně (Sokolová, 2009). V zahraničí se rozšířil trend tzv. surrogátního (náhradního) mateřství. „Žena počne dítě s jedním z gay partnerů a po porodu se dítěte vzdá ve prospěch páru.“ (Nedbálková & Polášková, 2004) Surrogátní mateřství má však mnoho odpůrců. Například se mluví o tom, že matka si k dítěti vypěstuje vztah a dítě je jí „odebráno“. To vše se může negativně podepsat jednak na matce, ale také na dítěti, které porodila.

3. POHLED SPOLEČNOSTI A HOMOSEXUÁLŮ NA HOMOPARENTALITU

Homosexualita byla dlouhou dobu považována za trestný čin a nemoc (Hoffmannová, 2013), jak již bylo řečeno v teoretické části. Dnešní společnost však na homosexualitu hledí liberálnějším pohledem (Kreitzer, Hamilton & Tolbert, 2014). I sami gayové a lesby se necítí být utlačováni (Sokolová, 2009). V otázce rodičovství ale společnost tak liberální není. Situace je samozřejmě zcela jiná v České republice, v ostatních státech Evropy a ve Spojených státech Amerických, kde byly v roce 2015 sňatky homosexuálních párů uznány ve všech 50 státech USA (Česká televize, 2015). Státy Evropy se od sebe velmi liší, ale zjednodušeně je možné říci, že v otázce homosexuálních svazků jsou liberálnější západní státy Evropy a naopak východní část Evropy homosexuální svazky příliš nepodporuje (viz příloha). Jako příklad může posloužit Velká Británie, která homosexuálním párům dovozuje manželství, a tudíž úplnou adopci, zatímco v Rusku není povoleno ani registrované partnerství a v roce 2013 zde vyšel v platnost kontroverzní zákon proti LGBT propagandě. Za pozornost stojí i chorvatský zákon, který povoluje životní partnerství s tím, že si druhý partner může dítě osvojit (Šulek & Kočí, n.d.).

Jak vyplývá z informací výše uvedených, velkou úlohu hraje země, v jaké se homosexuál narodil. Západní státy jsou liberálnější než země bývalého východního bloku. I samotní homosexuálové, narození před rokem 1989, mají většinou jiné názory na homosexualitu a děti vychovávané v těchto vztazích. To však nemusí být způsobeno pouze politickým systémem, ale je zde také patrný rozdíl nové a staré generace gayů a leseb (Sokolová, 2009). Tento generační rozdíl je možné pozorovat i u heterosexuálních jedinců.

V současné době mohou osoby stejného pohlaví v České republice uzavřít registrované partnerství, rodičovská práva však nemají. Přesto však v Česku žijí děti vychovávané dvěma matkami a otci, právně však na dítě mají nárok pouze biologičtí či adoptivní rodiče. Legislativa v Česku nedovoluje adoptovat dítě homosexuálnímu páru a není ani možné, aby si druhý partner z homosexuálního svazku dítě osvojil.

Výchova dětí homosexuálními páry je v současné době aktuální téma. Objevilo se a stále se objevuje několik argumentů, které tento rodinný model nevidí jako správný pro výchovu dítěte a jeho pozdější fungování ve společnosti. Často se vyskytují názory, které tvrdí, že dítě, které je vychováváno homosexuálními rodiči, může tato situace „negativně poznamenat – jeho psychický vývoj v oblastech rodinných vztahů, adaptace, psychosexuálního vývoje a vrstevnických vztahů.“ (Nedbálková & Polášková, 2004, str. 2) Tento argument byl sociology a psychology vyvrácen. S tím také souvisí argument, který říká, že homosexualita rodičů se může přenést na jejich děti. Výzkumy většinou neprokázaly tuto souvislost (Patterson, 2005), avšak americká socioložka Judith Stacey poukázala na fakt, že děti lesbických matek častěji „v průběhu svého dospívání zpochybňovaly svoji sexuální orientaci, respektive nebraly za samozřejmé, že by jejich orientace automaticky musela být heterosexuální“ (Stacey, 2001, in Nedbálková & Polášková, 2004, str. 7). J. Stacey ale dále uvádí, že nakonec většina těchto dětí skončila v heterosexuálním vztahu.

Další častý argument je, že homosexuální vztah je nepřirozený, což pramení hlavně z bio-

logického determinismu. Důvody však mohou být i náboženské (Nedbálková & Polášková, 2004). Pokud však argumenty mluví proti dětem homosexuálů z důvodu biologického hlediska, bylo by správné odsoudit i umělé oplodnění a náhradní mateřství, protože tyto postupy jsou také nepřirozené.

Překvapivým argumentem může být, že homosexuálové nemají děti rádi a děti nechtějí. Toto tvrzení je zvláště silné, když se mluví o gay mužích jako rodičích (Sokolová, 2009). Sokolová (2009) svým výzkumem poukazuje na zcela jiný fakt. Z 30 dotázaných gayů by 24 mužů mělo děti rádo. Tento argument se vytvořil v minulosti, kdy homosexuální páry byly bezdětné. „V pozadí bezdětnosti homosexuálních párů je však třeba vidět možnou rezignaci před množstvím legislativních překážek na cestě k získání a výchově dítěte.“ (Nedbálková & Polášková, 2004, str. 4) Tento názor byl obvyklejší v době, kdy citované studie vznikly, přesto na tvrzení o nechtění dětí je možné narazit i dnes, důvody mohou být opět biologické. Zajímavým poznatkem výzkumu Sokolové je, že čeští homosexuálové, i když by děti většinou chtěli, vidí toto přání v praxi jako nepředstavitelné (Sokolová, 2009).

V minulosti se také objevovalo tvrzení, že dítěti nesvědčí žít v genderově nevyvážené rodině, jinými slovy, že dítě potřebuje matku a otce. Z toho také pramení to, že bývá často na lesbické a gay páry nahlíženo perspektivou genderovou – jeden představuje mužskou úlohu a ten druhý ženskou. Studie však uvádějí, že „genderové rozdělení rolí v homosexuálních rodinách nefunguje.“ (Nedbálková & Polášková, 2004, str. 4) To však může platit i u svobodných matek a otců, kteří se na výchově podílejí sami. Jednou z možností je nahradit dítěti absenci muže či ženy jinou osobou (například prarodiči). Uvádí se, že genderová identita je potřebná pro budoucí sexuální orientaci. Děti z homosexuálních rodin proto byly testovány a jejich volba hraček, televizního programu, oblečení či hrdiny byla stejná jako u dětí z heterosexuálních rodin. Rozdíl však vědci našli. Děti, které měly lesbické matky, nelpěly na hračkách genderově stereotypních. Tyto děti byly také více empatické a tolerantní k rozdílnostem. Dcery lesbických matek často označily jako své budoucí povolání ta, která jsou pro děvčata netradiční. Chlapci zase příliš nelpěli na násilnických hrách. Naopak děti, které byly vychovány gay otci, byly vedeny více genderově tradičně. Rozdíl byly také v ekonomickém zázemí, bohatší byly děti s gay otci. Zajímavým zjištěním je také to, že děti z heterosexuálních rodin si často hrají se stejným pohlavím, jakého jsou ony, a děti z homosexuálních rodin si hrají s dětmi stejného, ale i opačného pohlaví (Nedbálková & Polášková, 2004). Genderovou jinakost si uvědomují i sami homosexuálové (Sokolová, 2009).

Závažným argumentem je, že děti, které byly vychovány neheterosexuálními rodiči, mohou být obětí šikany, což se může neblaze podepsat na jejich psychice (Nedbálková & Polášková, 2004). Zajímavým postřehem je, že se šikany a nepochopení obávají i sami homosexuálové, zvláště muži, kteří uvádí, že společnost mnohem lépe přijme matky lesby než otce gaye (Sokolová, 2009). Tento důvod je opět biologický, protože žena je spojena s mateřstvím mnohem více než muži. Je to patrné i při rozvodech, kdy je dítě (nebo děti) dáno většinou do péče matky.

Oslovení gayové ve studii Sokolové (2009) však uvádí, že se sami necítí být společností pro svou homosexualitu nijak vylučováni. Mají skvělé pracovní posty a nikdo je neutis-

kuje, přesto však uvádí, že v případě, že by měli dítě (nebo děti), tak by na ně společnost nehleděla tak liberálně jako doposud. Jeden z respondentů uvádí, že jeho heterosexuální kamarádka měla problém představit si, jak dva muži gayové vychovávají dítě. V tomto případě mluvíme o tzv. „podmíněné toleranci“, která je v dnešní společnosti velmi častá.

4. ZÁVĚR

Zájem světových a českých vědců o homoparentalitu je nemalý, jak nasvědčují studie a publikace. Tato otázka je však aktuální i pro společnost, a jak tato práce ukázala, společnost je klíčová i pro potenciální rodiče homosexuály. Zaznívají argumenty, že homosexuálové by neměli mít děti, protože to není přirozené z důvodu biologického. Někteří homosexuálové by děti mít chtěli, ale také si uvědomují, že je to pro ně dosti složité. Zajímavým postřehem je, že i když se necítí sami nijak utlačováni pro svou orientaci, tak se bojí, že jejich potenciální děti by mohly jistou netoleranci zažít z důvodu, že mají rodiče homosexuály. V argumentaci proti homosexuálním svazkům hrají genderové stereotypy.

Cílem práce bylo poukázat na argumenty, které se nejčastěji objevují ze strany společnosti proti homosexuálnímu rodičovství. Práce se nesnaží tuto problematiku vyřešit a jedná se o malý diskurz do této složité otázky. Homosexuální rodičovství je hlavně problémem společenským a je pouze na lidech, jaké stanovisko k homoparentalitě zaujmou.

LITERATURA

Česká televize (26. 6. 2015). Soud přiznal gayům a lesbám právo na sňatek všude v USA. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1540558-soud-priznal-gayum-a-lesbam-pravo-na-snatek-vsude-v-usa>

Encyclopaedia Britannica (n.d.). Dostupné z: <http://www.britannica.com/>

Europa - Oficiální internetové stránky Evropské unie (n.d.). Registrovaná partnerství. Dostupné z: http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_cs.htm

Golombok, S., Spencer, A. & Rutter, M. (1983). Children in lesbian and single parent households: Psychosexual and psychiatric appraisal. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 24 (4). 551-572.

Hoffmannová, K. (2014). Homosexuálové jako rodiče. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/.../pdf.../Hoffmannova_Homosexualove_jako_rodice.doc

Kreitzer, R. J., Hamilton, A. J. & Tolbert, C. J. (2014). Does Policy Adoption Change Opinions on Minority Rights? The Effects of Legalizing Same-Sex Marriage. *Political Research Quarterly*, 67(4), 795–808. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24371952>

Nedbálková, K., & Polášková, E. (2004). Gay a lesbické rodiny. *Psychologické dny*, 120-131. Dostupné z: <http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/nedbalkova.pdf>

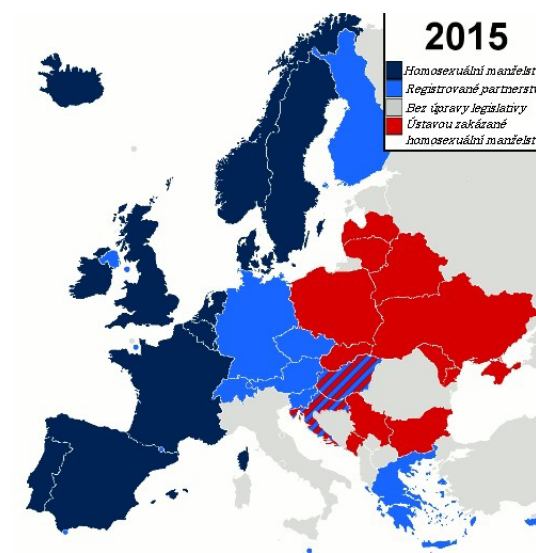
Patterson, Ch. (2005). Lesbian and Gay Parents and their Children: Summary of Research findings, Dostupné z: <http://www.apa.org/pi/lgbt/resources/parenting-full.pdf>

Sokolová, V. (2009). Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, 01, 115-145. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/41132693?seq=1#page_scan_tab_contents

Ševců, M. (2007). Dítě v registrovaném partnerství. Bakalářská práce. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, Fakulta humanitních studií. Dostupné z: http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/4035/%C5%A1evc%C5%AF_2007_bp.pdf?sequence=1

Šulek, M., & Kočí, P. (n.d.). Tradiční rodina se rozpadá kvůli registrovanému partnerství. Český rozhlas. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/data/_zprava/tradicni-rodina-se-v-evrope-rozpada-kvuli-registrovanemu-partnerstvi--1449197

PŘÍLOHY

Obr. 1 – Mapa 1 – Povolení homosexuálních svazků
(dostupné z: <https://imgur.com/EYmT3Hw>)

O AUTORCE

Autorka této práce je studentkou 1. ročníku oboru Učitelství českého jazyka a literatury a dějepisu. V rámci svého oboru se zaměřuje na moderní české dějiny, zvláště období komunistické éry. Jsou jí tedy blízké současné problémy, a právě proto si vybrala jako téma své práce otázku výchovy dítěte homosexuálními páry.

E-mail: tereziehlavackova@seznam.cz

UDRŽOVÁNÍ NEFUNKČNÍHO PARTNERSKÉHO VZTAHU A JEHO ROZPAD – VLIV NA DÍTĚ

INFLUENCE OF MAINTAINING NON-FUNCTIONAL PARTNERSHIP AND THE EFFECT OF DIVORCE ON A CHILD

PETRA HROMKOVÁ

Abstrakt

Předmětem práce „Udržování nefunkčního partnerského vztahu a jeho rozpad – vliv na dítě“, je porovnat obě situace, se kterými se dítě může setkat během svého života. Nejprve bude čtenář seznámen se základními pojmy této problematiky. Následně se práce bude zabývat jednotlivými příčinami a následky, které mohou značně ovlivnit vývoj dítěte.

Klíčová slova: dítě, rodina, funkce rodiny, nefunkční vztah, dysfunkční rodina, rozpad rodiny, rozvod, vývoj dítěte, následky rozvodu

Abstract

The subject of the work „Influence of maintaining non-functional partnership and the effect of divorce on a child“, is to compare both situations which a child can face throughout his or her life. Firstly, a reader will be familiarized with the basic terms of this issue. Afterwards, the work will be concerned with the causes and consequences that can have a significant effect on a development of the child.

Keywords: child, family, functions of family, non-functional relationship, dysfunctional family, family break-up, divorce, child development, aftermath of divorce

1. ÚVOD

Rodina je základní jednotkou společnosti. Její definice se objevuje ve většině vědních disciplín (pedagogika, psychologie, biologie, právo aj.), kdy každá z nich zdůrazňuje určitou funkci rodiny. Například z hlediska sociologie je rodina definována jako skupina osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy (Giddens, 1999). Důležité je si uvědomit, že rodina je první skupinou, do které člověk vstupuje a vztahy mezi jednotlivými členy jsou tak zcela zásadní pro vývoj jedince (socializaci). Zároveň je rodina jakýmsi psychologickým a sociologickým zrcadlem. Odráží se v ní zvyklosti a stereotypy dané kultury či zvláštnosti určité třídy, ale také problémy současné společnosti. A jedním z těchto negativních trendů doby je i fakt, že se mnoho rodin dostává do krizí (ať už finančních, komunikačních či emočních), které často vedou až k samotnému rozpadu rodiny. Tato situace však také podstatně ovlivňuje vývoj a výchovu dětí. Tento text se proto bude zabývat oběma scénáři a jejich důsledky, které mají dopad na jednotlivé členy rodiny (zejména děti).

ních), které často vedou až k samotnému rozpadu rodiny. Tato situace však také podstatně ovlivňuje vývoj a výchovu dětí. Tento text se proto bude zabývat oběma scénáři a jejich důsledky, které mají dopad na jednotlivé členy rodiny (zejména děti).

2. NEFUNKČNÍ VZTAHY V RODINĚ

Mezi základní funkce rodiny patří funkce biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, socializačně výchovná a emocionálně-ochranná. V nefunkčním vztahu dochází k narušení alespoň jedné z těchto funkcí a podle V. Lovasové (2011, str. 78) tak dítě z této rodiny „[ztrácí] citové zázemí a [nemá] zdroj bezpečnosti a jistoty“. Zde se nabízí otázka, zdali je lepší vytrvale pokračovat v nefunkčním vztahu za účelem udržení rodiny jakožto celku (byť chabě držíciho při sobě), anebo nefunkční vztah ukončit s vidinou nového „lepšího“ začátku.

Podle Dunovského (1986, in Lovasová, 2011, str. 67-70) se rodiny a partnerské vztahy z hlediska funkčnosti dělí do čtyř základních skupin, kdy první z nich představuje tzv. funkční rodinu, a ostatní tři považujeme za typy nefunkčních rodin:

- **Funkční rodiny (zhruba 85 %)**
Rodiny, ve kterých i přes drobné konflikty funguje vše jak má a výchova i vývoj dítěte tedy probíhá v pořádku.
- **Problémové rodiny (zhruba 12-13%)**
V těchto rodinách se již vyskytují závažnější problémy (př. nezaměstnanost, dlouhodobá nemoc), které výrazně ohrožují některé nebo všechny funkce rodiny. Rodina je však schopna tyto obtíže řešit sama (případně krátkodobě vyhledá odbornou pomoc). Vývoj a výchova dítěte proto nejsou narušeny.
- **Dysfunkční rodiny (2%)**
V tomto případě je zásadně narušena některá nebo všechny funkce rodiny, a to takovým způsobem, že rodina není schopna tuto krizi vyřešit sama. Často proto musí zasáhnout pomoc z vnějšího prostředí (v krajním případě dochází k tzv. sanaci rodiny¹). V těchto rodinách se také mohou objevovat patologické jevy (např. gamblersství, alkoholismus), které ohrožují i zbytek rodiny a vedou tak k jejímu rozkladu.
- **Afunkční rodiny (0,5%)**
Afunkční rodiny, jsou rodiny, které neplní své funkce a z hlediska výchovy a podpory dítěte zcela selhaly. Dlouhodobě se v nich vyskytují patologické jevy, kvůli kterým je dítě zanedbáváno a může být ohrožena i jeho samotná existence. Z toho důvodu jsou děti rodinám často odebrány a umístěny do rodin náhradních či příslušných institucí (dětské domovy, Klokánek atd.).

¹ „Sanace rodiny je soubor opatření sociálně právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. (...) Základním principem je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.“ (Bechyňová, & Konvičková, 2008).

Je třeba si uvědomit, že k narušení vztahů či některé základní funkce může dojít teoreticky kdykoliv. Ke krizi může dojít na začátku vztahu, kdy spolu partneři pro rozdílnost povah nebo nedostatek zkušeností nejsou schopni komunikovat, ale také v dlouhodobém vztahu, kdy v důsledku jistých okolností dojde k citovému odcizení partnerů či neshodám ve stanovení určitých hodnot a priorit (např. jeden z partnerů by chtěl založit rodinu, ale druhý dává přednost kariéře). To dokazují i grafy dostupné na stránkách Českého statistického úřadu (viz Přílohy). V grafu č. 1 může čtenář zjistit, že v 90. letech k rozvodu nejčastěji docházelo po 3–5 letech společného vztahu. Postupně však začínala narůstat rozvodovost i v dlouholetých vztazích (trvajících 15 let a více), čímž se nám však prodloužila průměrná délka manželství. V důsledku toho se tedy k roku 2012 rozváděly nejčastěji páry po 5–9 letech manželství (ČSÚ, 2013a).

Důvody, které vyvolávají konflikty v rodině, mohou být různé. Kateřina Kupčíková (2011, str. 24) ve své bakalářské práci však zmiňuje, že nejčastějšími z nich u nás jsou „alkoholismus, nevěra a nepřekonatelné povahové rozdíly partnerů“. V případě, že je některý z rodičů závislý na alkoholu, dochází k řetězci problémů, který zbytek rodiny vystavuje velkému stresu a může tak zavinit její rozpad (př. ztráta zaměstnání vede k finanční krizi, ta zase k fyzickému napadení a agresivitě). Takové prostředí určitě není vhodné pro vývoj dítěte, neboť mu může způsobit trauma po zbytek života a může také ovlivnit jeho chování vůči vlastním budoucím partnerům. Může se uzavřít do sebe a bát se dát najevo své názory a city, anebo se stane agresorem, který veškeré složitější situace bude řešit skrze násilí.

Pokud v rodině dojde k nevěře, může se stát, že ublížený rodič začne manipulovat s dítětem, aby jej získal na svou stranu a měl spojence, který by s ním soucítil. Zde si je však třeba uvědomit, že se problém týká výhradně partnerů a vztah mezi provinilým rodičem a dítětem tak nemusí být výrazně narušen. Špatný (nevěrný) partner nemusí být nutně špatný rodič.

Časté hádky rodičů a neschopnost komunikovat mezi sebou mají také velmi negativní dopad na dítě, které těmto sporům často přihlíží. Problémem je, když rodiče začnou svařovat vinu jeden na druhého, např. větami typu: „Za to můžeš ty, že je tak drzý (že nedává pozor, že se neumí chovat atd.).“ Rodiče si neuvědomují, že vina je na straně obou a hlavně opomíjejí citlivost dítěte, které je slyší. Může se totiž stát, že dítě začne dávat vinu samo sobě, neboť si myslí, že se rodiče hádají jen kvůli němu. Podle Matějčka je také velmi problematické, pokud se dítě stane prostředníkem mezi rodiči a má se je snažit usmířit či má vyjádřit na čí straně je (Matějček & Dytrych, 2002). „Tato soudcovská role, do které je dítě tlačeno a nuceno, neodpovídá často jeho věku, ale i celkovému postavení v rodině.“ (Matějček & Dytrych, 2002, str. 13). Dítě takovýmto otázkám nerozumí (má rádo oba rodiče), a proto na ně není schopno odpovědět. Celý tento proces v něm pak vyvolává úzkost a napětí, jež se postupně mohou rozvinout až v deprese (Matějček & Dytrych, 2002).

Je tedy zřejmé, že setrvání v nefunkčním vztahu (ať už je důvod jakýkoliv) není pro dítě vhodné. Jestliže je totiž dlouhodobě svědkem těchto konfliktů, může je začít považovat za „normu“, díky které nebude v budoucnu schopno řešit problémy se svými partnery, nebo dokonce nebude vůbec schopné navázat vážný vztah a svou rodinu založit.

3. ROZVOD JAKO ŘEŠENÍ?

Zdá se, že pokud rodina není schopna vyřešit své dlouhotrvající potíže, které narušují vztahy mezi členy rodiny, rozvod se jeví jako správné východisko. To vyplývá i ze studie Emotional Adjustment and self-concept of children for divorced and nondivorced unhappy homes (Schwartzberg, Shmukler & Chalmers, 1983). Autoři této studie potvrzují, že rozvod může být pro dítě méně traumatický než setrvání v rodině, ve které panuje neshoda a nedůvěra. Následně také dodávají, že rozvod může být v jistém smyslu i terapií v případě, že dítě přestane mít strach, že jej rodiče opustí a také proto, že pro dítě skončí vyčerpávající stav nejistoty o tom, jak se rodinná krize vyřeší (tj. kolísání mezi nadějí, že rodina zůstane spolu a zároveň strach z rozpadu rodiny).

S podobnou myšlenkou přichází i Wheaton (1990, in Strohschein, 2005). V jeho hypotéze (tzv. stress relief hypothesis) se můžeme dočíst, že rozvod může být pro dítě i prospěšný v případě, že pro něj představuje únik z nežádoucího prostředí.

Přesto je rozvod těžkou životní situací, která má dopad na všechny členy rodiny, tedy na rodiče i děti. Navíc rozvod ne vždy naplní očekávané pozitivní změny. Naopak může po rozvodu dojít ještě k větší frustraci a stresu (Matějček & Dytrych, 2002). S tím souhlasí i Lovasová (2011), která ve své publikaci zmiňuje tři zásadní problémy, kterým musí „osamělý rodič“ čelit. Nejprve je to nedostatek financí, které zajišťují chod domácnosti. „Osamělý rodič má také víc povinností, protože musí zastávat úlohu obou rodičů.“ (Lovasová, 2011, str. 86). V neposlední řadě může tento rodič namísto úlevy pocítit přemáhající strach z nejisté budoucnosti, pocit osamělosti a především pocit viny vůči dětem, které za rozpad rodiny nemohou a kterým není v tuto chvíli schopen pomoci, neboť pro něj samotného je celá situace velmi složitá (Lovasová, 2011).

Nicméně je jisté, že děti snášejí „porozvodový stav“ ještě hůře, neboť se mohou cítit bezmocně a zpočátku nerozumí tomu, co se vlastně stalo. Zde si je třeba uvědomit, že rozvod není pouze jednou z událostí, která po čase odezní, ale že je to dlouhodobý proces, na jehož průběhu i konečném stavu mají vliv různé faktory (Schwartzberg et al., 1983). Vzhledem k aktuálnosti tohoto tématu se jimi zabývá nespočet studií, které zdůrazňují a podrobně zkoumají jednotlivé činitele. Důležitým faktorem je například věk dítěte ale i jeho temperament a povaha (Peretti & Vitorrio, 1992). Jiné studie a publikace se zaměřují na to, kterému z rodičů bylo dítě svěřeno a jaký vliv má na jeho výchovu ztráta druhého rodiče (Dudová & Hastrmanová, 2007; Palosaari, 1994). Tyto faktory však bohužel není možné z důvodu prostorových limitů této práce blíže propracovat. Za zdůraznění však stojí, že podle výzkumů a studií jsou vždy nejdůležitějším faktorem rodiče, respektive jejich vztah k bývalému partnerovi a především vztah mezi nimi a dětmi. Teyber (2007) ve své knize upozorňuje, že přestože výzkumy potvrzují vyšší výskyt problémů i horší studijní prospěch u dětí z rozvedených rodin, bylo zároveň prokázáno, že zdrojem adaptačních potíží není samotný rozvod, ale právě přetrvávající spory mezi partnery. Z Teyberova výzkumu vyplývá, že 25 % dětí se s rozvodem vyrovnalo dobře. Podle Teybera (2007, str. 79) totiž tyto děti „bud“ mají rodiče, kteří dokážou spolupracovat nebo děti nevystavují hádkám a řeší je v soukromí.“ Pravdou však je, že většina rozvádějících se partnerů tuto situaci nezvládá a vědomě či nevědomě své děti do přetrvávajících sporů zapojuje.

4. ROZVOD JAKO ŘEŠENÍ?

Práce se pokusila alespoň zhruba nastínit problematiku tzv. „krize rodiny“ a její dopad na psychiku dítěte. Mimo jiné porovnála, zda je lepší i přes dlouhodobé potíže setrvat v nefunkční rodině, anebo se rozhodnout pro rozvod, přestože pak celá rodina prochází velmi složitým procesem adaptace. Autorka je toho názoru, že pokud je rodina schopna svůj problém vyřešit (např. návštěvami v partnerských či rodinných poradnách), je lepší ve vztahu setrvat a vynaložit veškeré síly na to, aby byla opět nastolena rovnováha ve vztazích mezi členy rodiny. V opačném případě však není vhodné v takovém vztahu pokračovat, neboť se to může velmi negativně podepsat na dítěti, a to jak v průběhu jeho dětství, tak i v dospělosti. Na druhou stranu ani rozvod není ideálním řešením, zejména pokud po rozvodu přetrvávají mezi partnery nevyřešené konflikty a rodina je tak vystavována ještě většímu stresu. Autorka však zastává názor, že pokud si bývalí manželé uvědomí, že nejdůležitější prioritou jsou pro ně jejich děti a jsou schopni jim celou situaci racionálně a bez negativních emocí vysvětlit, nemusí dítě rozpad rodiny vnímat jako osobní tragédii, která by tak nepříznivě determinovala jeho vývoj a budoucí život.

LITERATURA

- Bechyňová, V., & Konvičková, M. (2008). Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami. Praha: Portál.
- ČSÚ (2013a). Složení rozvodů podle délky trvání manželství do jeho zániku rozvodem. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/0b00225862>
- ČSÚ (2013b). Počet rozvodů a podíl manželství končících rozvodem v období 1950–2012 (v %). Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/0b00225862>
- Dudová, R., & Hastrmanová, Š. (2007). Otcové, matky a porozvodová péče o děti. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Giddens, A. (1999). Sociologie. Praha: Argo.
- Kupčíková, K. (2011). Dysfunkce v partnerských vztazích, rozvod a jeho vliv na dítě (diplomová práce). Zlín: Univerzita Tomáše Bati, Fakulta humanitních studií, Dostupné z: https://scholar.google.cz/scholar?q=dysfunkce+v+partnersk%C3%BDch+vztaz%C3%ADch&btnG=&hl=cs&as_sdt=0%2C5
- Lovasová, V. (2011). Subjektivní symbolická vizualizace psychologie rodiny. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (2002). Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada.
- Palosaari, U., & Aro, H. (1994). Effect of timing of parental divorce on the vulnerability of children to depression in young adulthood. *Adolescence*, 29(115), 681–690.
- Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=5&sid=ef9ea911-3ca4-4df9-bee0-d64fe1617f3c%40sessionmgr4004&hid=4206&bdata=Jmxhbm-c9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=1995-09669-001&db=psych>

Peretti, P. O., & Vitorrio, A. D. (1992). Effect of loss of father through divorce on personality of the preschool child. *Journal of Instructional Psychology*, 19(4), 269–273. Dostupné z:

<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=3&sid=ef9ea911-3ca4-4df9-bee0-d64fe1617f3c%40sessionmgr4004&hid=4206&bdata=Jmxhbm-c9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=psych&AN=1993-25245-001>

Richard A. W. (1996). Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál.

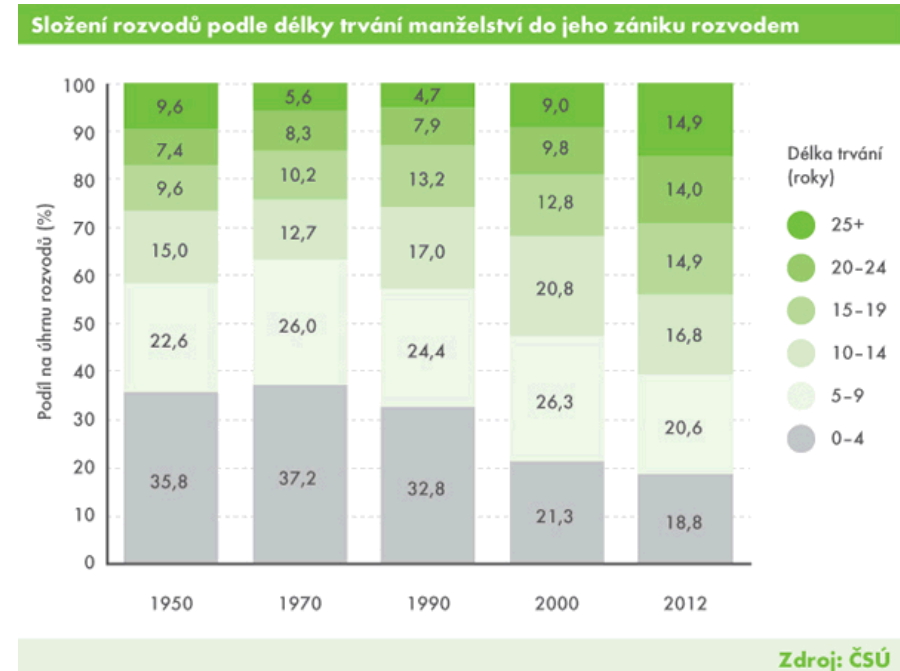
Schwartzberg, L., Shmukler, D., & Chalmers, B. (1983). Emotional Adjustment and Self-Concept of Children from Divorced and Nondivorced Unhappy Homes. *The Journal of Social Psychology*. 121(2), 305–311.

Strohschein, L. (2005). Parental divorce and child mental health trajectories. *Journal of Marriage and Family*. 67(5), Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/pdf/3600313.pdf?acceptTC=true&jpdConfirm=true&seq=1#page_scan_tab_contents

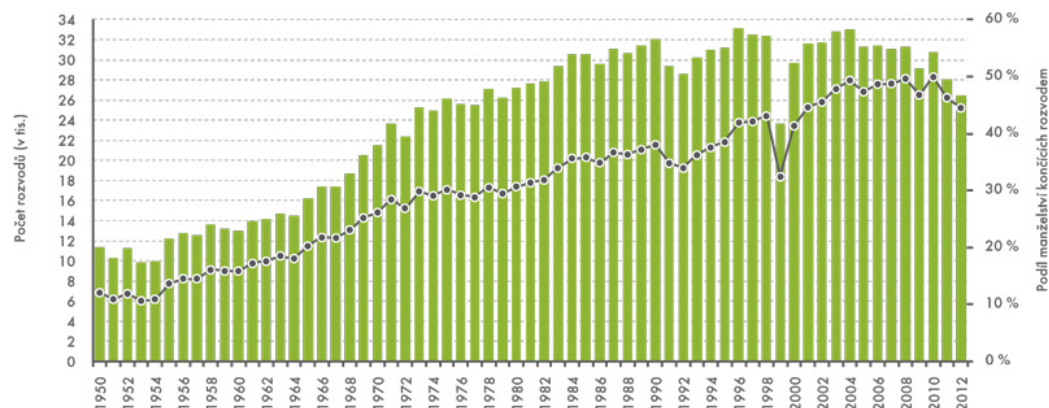
Střelec, S. (2005). Studie z teorie a metodiky výchovy. Brno: MSD.

Teyber, E. (2007). Děti a rozvod: Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů. Praha: Návrat domů.

PŘÍLOHY

Graf 1 – Složení rozvodů podle délky trvání manželství (dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/0b00225862>)

Graf 2 – Z grafu č. 2 vyplývá, že mezi lety 2005 - 2010 rozvodovost v ČR stagnovala na 47–50 %, kdy nejvyšší hranice 50% byla připsána roku 2010. Poté, ale rozvodovost začala mírně klesat, a proto v roce 2012 rozvodem skončilo 44% manželství, což bylo nejméně od roku 1999 (ČSÚ, 2013b; dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/Ob00225862>)

O AUTORCE

Autorka této práce je studentkou prvního ročníku magisterského studia oboru Učitelství anglického jazyka a literatury pro SŠ - Učitelství českého jazyka literatury pro SŠ. Vzhledem ke studovanému oboru a její budoucí profesi je pro ni toto téma velice důležité. Rozvodovost v dnešní společnosti stále stoupá, a proto je podstatné, aby byl učitel s touto problematikou co nejlépe seznámen a dokázal tak pochopit těžkou situaci, ve které se žáci při rozvodu svých rodičů ocitají. Obeznamení vyučující by měl vědět, jak s takovými žáky komunikovat a jak jim usnadnit osvojení nového učiva. Studentka je navíc toho názoru, že pokud učitel správně rozpozná změnu v chování žáka, může se pro něj stát oporou, kterou v tu chvíli dítě postrádá.

Email: petra.hromkova@gmail.com

MECHANISMY A PROJEVY AGRESE U MUŽŮ A ŽEN (DĚTSTVÍ A DOSPĚLOST)

MECHANISMS AND MANIFESTATIONS OF AGGRESSION BY MEN AND WOMEN (CHILDHOOD, ADULTHOOD)

LUCIE MRVKOVÁ

Abstrakt

Předložená práce Mechanismy a projevy agrese u mužů a žen (dětství, dospělost) představuje rozdílnost agrese u dětí a dospělých a u mužů a žen. Popsány jsou základní pojmy a druhy agrese. Zmíněny jsou základní teorie vzniku agrese u lidí. Ukázány jsou ale i cesty, jak agresi potlačit.

Klíčová slova: agrese, agresivita, šikana, správná výchova

Abstract

This work Mechanisms and manifestations of aggression by men and women (childhood, adulthood) present a diversity of aggression by children and adults and by men and women. This work describes the basic concepts and types of aggression and speak about the basic theories of aggression in humans. They are shown ways to suppress aggression.

Keywords: aggression, aggressiveness, vexation, right upbringing

1. ÚVOD

Téma agrese je v současné době v celém světě velmi časté. Každý den se setkáváme s různými formami agrese, ať už přímé nebo nepřímé. Navíc nás pohlcuje agrese v mediálních prostředcích, televizní programy zprostředkovávají pořady, kde agrese je hlavní složkou a kde „hrdina“ je za svůj projev agrese pochválen a oslavován, a to vše v odpolečním vysílacím čase, kdy před obrazovky usedají i nezletilí diváci. Ti, co neusednou k televizi, si pak mohou podobné pořady vyhledat na internetu. Rodiče tedy v mnoha případech nedokážou vyhodnotit, zda je agrese v médiích pro jejich potomka ještě v „normě“ nebo ne. Dětem pak při dospívání připadají určité věci jako normální a v těch nejhorších případech se je pokouší i napodobovat. Proto v této práci bude shrnuta teorie agrese, která bude dána do souvislostí s výchovou dětí.

V práci budou představeny hlavní pojmy důležité pro celou práci (a to především pojem agrese), klasifikace a druhy agrese, některé ze současných teorií vzniku agrese a její rozmanité projevy. Samostatnou kapitolou bude odlišení agrese v dětství a v dospělosti a u mužů a žen.

2. ZÁKLADNÍ POJMY A DRUHY AGRESE

Na začátku je důležité vysvětlit rozdíl mezi pojmy agrese a agresivita. **Agrese** má mnoho definic, které se více méně konkrétně zaměřují podle použitých přístupů. Nejvýstižnější se pak zdá Čermákova definice (Čermák, 1999, s. 9): „Agrese pak může být chápána jako násilné narušení práv jiného člověka, jako ofenzivní jednání nebo procedura, ale také jako asertivní chování.“ Agrese je pozůstatkem historického vývoje člověka, jehož původním úkolem byla ochrana vlastní existence a existence blízkých. Jde tedy o základní instinkt k udržení druhu (Čapková, 2014). Laická veřejnost vnímá agresi jako fyzický nebo psychický akt násilí (Zenková, 2008).

Agresivitu lze charakterizovat jako vrozený rys osobnosti se sklonem k útočnému chování. Pokud dojde k výraznému použití agresivity jako prostředku agrese, takové chování bývá pro společnost bezpečnostním rizikem, a proto nežádoucí. Přesto není dobré agresivitu úplně potlačovat (dlouhodobé potlačování může vést až k razantnímu útoku proti nevinnému člověku), ale stačí ji usměrnit a nasměrovat k dobývání pozitivních cílů. Tato kontrola agresivity by měla být zásadní od začátku výchovy dítěte (Čapková, 2014).

Jednou z forem agrese je **asertivita**. Jde o zdravou formu agrese, jejímž úkolem je prosadit názory a práva jednotlivce při snaze dosáhnout cíle. Hlavními strategiemi je sebeprosažení a sebedůvěra (Vítek, 2015).

Krajním negativním východiskem agrese může (ale nemusí) být **hostilita**, tedy celkový nepřátelský postoj vůči všem ostatním lidem (Čapková, 2014). Spojena je se zdravotními riziky, jak ukazují poslední psychologické a lékařské výzkumy (Vítek, 2015).

Nejtradičnější a dosud nejčastěji používanou je Moyerova (1968, in Čermák, 1999) klasifikace agrese. Moyer vyšel z chování zvířat, ale toto rozdělení lze vztáhnout i na lidi. Predátorská agrese je mezidruhovou agresí, kdy hlavním důvodem je útok dravce proti kořisti. Agresi mezi samci dochází k nastolení hierarchie v určité skupině. Agrese vyvolaná strachem je logická obrana jedince zahnaného do kouta. Dráždivá agrese je vyvolána různými skutečnostmi nebo lidmi, např. únava, hlad, bolest a jiné stresory. Mateřská agrese přichází ve chvíli, kdy je potomek v ohrožení. Sexuální agrese je vyvolána stejně jako sexuální reakce. Agrese jako obrana teritoria se vyskytuje při nechtěném narušení vymezeného prostoru. Čermák pak ještě dělí agresi následujícím způsobem (Čermák, 1999):

- Přímá fyzická agrese (napadení konkrétní oběti částmi těla nebo nástrojem např. kopání, políckování, bití atd.);
- přímá verbální agrese (ublížení slovně např. nadávky, osočování, zesměšňování, atd.);
- nepřímá fyzická agrese (dochází k ničení věcí oběti);
- nepřímá verbální agrese (verbální výpady, které nejsou směřovány přímo oběti, ale okolí např. pomluvy, žerty, hostilní poznámky, včetně symbolické agrese jako urážky v kresbách či básních).

Existuje ještě několik dalších **specifických druhů agrese**, které je vhodné krátce zmínit:

- Vandalismus – záměrné poškozování hmotných objektů, které nepřináší pachateli

žádné obohacení (Čapková, 2014);

- psychotická agrese – bývá zapříčiněna halucinacemi nebo bludy (Čapková, 2014);
- šikana – úmyslné a soustavné ubližování mezi dětmi, jde o nejčastější agresivní chování ve školách (Čapková, 2014);
- kyberšikana – šikanování jedince pomocí internetu, mobilních telefonů, apod., nejde tedy o přímý kontakt a agresor se skrývá za anonymitou (Vítek, 2015);
- mobbing – agrese mezi podřízenými na pracovišti, jde tedy o dobu školní šikany, ale místo dětí v ní vystupují dospělí (Vítek, 2015);
- bossing – opět přenesení školní šikany na pracoviště, tentokrát je ale útočníkem nadřízený, který vyvíjí agresi na podřízeného (Vítek, 2015);
- autoagrese – agrese směřovaná jedincem k vlastní osobě, patří sem sebepoškozování, v krajním případě i sebevražda (Vítek, 2015).

Agresivní chování se pokouší vysvětlit několik teorií. Teorie pudové agrese pracuje s hypotézou, že agrese v jedinci neustále vzrůstá (v závislosti na jeho temperamentu, schopnostech a zájmech), a je tedy nutné agresi vyventilovat ven aktivním způsobem, a tak zamezit její přesah. Teorie frustrační agrese dlouho považovala frustraci za hlavní příčinu agrese. Frustrace je stav, který cítí jedinec, pokud je po něm chtěno, aby udělal něco, co nemůže dokázat. Došlo ale ke zjištění, že frustrace je jedním z mnoha motivů. V teorii motivační agrese je agrese vysvětlena jako prostředek, kterým jedinec dosáhne nějakého osobního prospěchu. Takové chování závisí ale na mnoha dalších motivech (např. pomsta, vztek, opovržení, touha po výhodě). Teorie sociálního učení zahrnuje vrozenou agresi a za vznik pokládá sociální výchovu jedince v rodině a kultuře (Vítek, 2015). Zenková (2008) rozlišuje tři druhy sociálního učení: nápodoba, identifikace a vlastní zážitek. Doporučuje se děti vést ke spolupráci s dospělými – rodiči. V této teorii je také kladen důraz na vliv médií na agresi (Vítek, 2015). Problematika násilí, které se v televizi, videohrách a hudbě objevuje stále častěji, je velmi významným prvkem, který ovlivňuje agresi hlavně u dětí do 12 let, do té doby totiž špatně rozlišují realitu a fikci (Zenková, 2008). Teoriím neurobiologické, biopsychické a psychofyziologické agrese (Gollan, Lee, Coccaro, 2005), kam patří teorie dědičnosti, teorie rozdílů v CNS nebo teorie chromozomálních aberací, bude věnován větší prostor. Teorie dědičnosti pracuje s genetickou predispozicí jedince, tuto teorii však nelze jednoznačně prokázat. Teorie rozdílů CNS předpokládá změny v mozku agresora, a to konkrétně v limbickém systému, který souvisí s emocemi a pudy, a cerebrálním kortexu, který je spojen s kognitivními funkcemi zajišťujícími učení a rozhodování. Vliv neurotransmiterů jako acetylcholin, noradrenalin, dopamin a serotonin mají vliv na utlumení nebo spuštění agrese (viz obr. 1). Teorie chromozomálních aberací se zaměřuje na větší nebo menší počet jednoho z chromozomů X nebo Y, který vede ke genetickému předurčení agrese. Pokud je nadbytečný chromozom X, mluví se o tzv. Klinefeterově syndromu, který se vyznačuje pasivní agresí se sklony k nečekaným výbuchům. Nadbytečný chromozom Y (příčinou je i nadbytek testosteronu v těle) naopak způsobuje silné agresivní chování jedinců (Buchtová, 2014). U všech teorií je nutné zmínit, že nikdy není hlavní pouze jediná příčina vyvolávající agresi, přičítá se jí i další impulzy jako ekonomické postavení rodiny, státní zákonodárství či vliv prostředí (Vítek, 2015).

3. AGRESE U DĚTÍ A DOSPĚLÝCH

V následující části bude stručně rozebrána agrese u dětí a dospělých s přihlédnutím na rozdílnost pohlaví. Nejovlivnitelnějším obdobím života je dětství, proto budou důkladněji rozebrány projevy agrese v různých letech dítěte. Od prvního do třetího roku dítěte se zlost batolete projevuje křechy a nefunkčními záchvaty, které ukazují na nevyspělost nervového systému. V tomto období se doporučuje nechat záchvat vyznít. V předškolním věku (od 3 do 6 let) bývají agrese krátkodobé a povrchní, děti se začínají více prát než vztekat (dívky méně, chlapci více). Zlomový je čtvrtý rok života, kdy se záchvaty zlosti tlumí a s nimi i míra agrese. Se vstupem do školy se mluví o latentním období (věk od 6 do 12 let), kdy se u dětí objevuje převážně klidné chování. Vznikají první dětské party a přátelství. Mnoho dětí (většinou chlapci) svou energii vybijí ve sportu nebo fyzických hrách, agrese je tedy vypuštěna jiným způsobem. U dívek se agresivita objevuje formou vzájemného soupeření. V období puberty (od 12 do 15 let) dochází k hormonálním změnám, které vedou i k vychýlení emoční stability a vyšší impulzivitě. V tomto období se ukazuje, jakým způsobem bylo dítě vychováno, protože podle výchovy si dítě hledá kamarády, kteří mohou zabránit nevhodnému chování, a tudíž i agresivitě. Adolescence (tedy věk od 15 do 20 let) je přechodné období z dětství do dospělosti (Vítek, 2015). Jedinci zkouší hranice svého chování a očekávají reakci okolí a rodičů (Zenková, 2008).

U chlapců bývá hlavním důvodem k agresí strach a touha předvést se, dívky naopak agresí reagují na zlost, obranu a povyšování nad ostatní dívky. K šikaně (jako nejčastější formě agrese u dětí) se přiznalo 16 % dívek a 30 % chlapců (Zenková, 2008). Dívky používají agresí obvykle proti dalším dívkám, chlapci pohlaví nerozlišují. Zatímco chlapci používají fyzickou formu agrese, dívky se uchylují k verbální agresí (Buchtová, 2014).

Pokud se u dětí ustálí agrese v určité míře, dospělí už nemají sklony k jejímu zvýšení (Caldeira, 2012). U dospělých se agrese objevuje za určitých příčin. Jedním z názorů je, že k agresí přispívá i konkurence, která ve společnosti existuje. Strach z nezaměstnanosti, marné hledání nového zaměstnání a upadávací role „hlavy rodiny“ jsou nečastější spouštěče mužské agrese. Předpokládá se, že u žen před menstruací a během menstruace dochází ke zvýšené agresí (Zenková, 2008). Dokázáno bylo, že více než 60 % trestných činů spáchaly ženy v týdnu před menstruací. Nejvýrazněji bývá agrese projevována ve věku 20 až 40 let, pak u starších 70 let (Vevera, Uhrová, Stopka, Jiráček, Žukov, Ort, 2002). I u dospělých platí, že se muži přiklání k fyzické agresí a ženy spíše k psychickému týrání (Buchtová, 2014).

4. ZÁVĚR

Agresí mají v sobě všichni, ale každý v jiné míře. Důležitou věcí je umět agresí už v zárodku, tedy v dětství, usměrňovat a stanovit jisté hranice. Správná výchova a vhodné vybraní volnočasových aktivit (hlavně sportovních) jsou nejdůležitějšími činiteli, které ovlivňují utváření takových hranic. Agresí lze usměrňovat ale i v dospělosti. Pokud dochází k opakující se nekontrolovatelné agresí, jedinec by měl začít s léčbou. Léčení může mít formu různých relaxačních technik, socioterapie, psychoterapie nebo užívání psychofar-

mak (Čapková, 2014).

V současnosti lze sledovat růst agrese ve společnosti. Média takové chování navíc nepřímo podporují, takže se s ní setkáváme denně. I když existují určité odlišnosti ve formě projevu agrese, agresory se stávají ženy i muži, děti i dospělí.

LITERATURA

- Buchtová, V. (2014). Projevy agrese dětí v procesu adaptace na kolektiv mateřské školy. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/104448/pedf_b_b1/BP_Buchtova.pdf
- Caldeira, V. (2012). Childhood Exposure to Aggression and Adult Relationship Functioning: Depression and Antisocial Behavior as Mediators. *Journal of Family Violence*, 27(7), 687-696.
- Čapková, Š. (2014). Agrese jako součást lidské přirozenosti. Bakalářská práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. Dostupné z: <https://theses.cz/id/n4zthv/STAG80603.pdf>
- Čermák, I. (1999). Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta.
- Gollan, J. K., Lee, R., & Coccaro, E. F. (2005). Developmental psychopathology and neurobiology of aggression. *Development and Psychopathology*, 17(4), 1151-71. Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/201695174?accountid=9646>
- Vevera, J., Uhrová, T., Stopka, P., Jiráček, R., Žukov, I., Ort, V. (2002). Násilné chování a možnosti jeho ovlivnění I. díl – výskyt, rozdělení a klinické koreláty. *Psychiatrie pro praxi*, 5, 226-229. Dostupné z: <http://www.psychiatriepropraxi.cz/savepdfs/psy/2002/05/08.pdf>
- Vítek, M. (2015). Přístup k dětem s projevy agresivního chování. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/327450/pedf_m/DP.pdf
- Zenková, I. (2008). Agrese na základní škole. Diplomová práce. Liberec: Technická univerzita v Liberci. Dostupné z: <https://dspace.tul.cz/handle/15240/1455>

PŘÍLOHY

	afektivní agrese	predátorská agrese
serotonin	-	-
noradrenalin	+	-
dopamin	+	-
acetylcholin	+	+

Obr. 1 – Korelace mezi neurotransmitery a agresí (Čermák, 1999, s. 24)

O AUTORCE

Autorka je studentkou 1. ročníku navazujícího dvouoborového studia Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy a Učitelství dějepisu pro střední školy na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Otázka agrese u lidí jí v posledním roce začala velmi zajímat, protože se dostala do styku s velkým počtem různých lidí. Jako průvodkyně na památkovém objektu denně jednala s nejrůznějšími typy lidí a téměř denně se dostala do konfliktu s agresorem. Agrese byla většinou přímá nebo nepřímá verbální (nadávky, vzkazy v návštěvníkové knize). Když se o agresi začala dozvídat více, zjistila, že je všude v okolní společnosti. Doufá, že studiem agrese by mohla být připravena na další jednání s podobnými lidmi.

Email: Lucka.Mrvkova@seznam.cz

PROJEVY RASISMU U NEZLETILÝCH A JEHO SOUVISLOSTI

MANIFESTATIONS OF RACISM AND ITS CONTEXT IN THE CASE OF TEENAGERS

MAGDALÉNA SMRČKOVÁ

Abstrakt

Práce pojednává o projevech rasismu a jeho souvislostech u nezletilých. V první části práce jsou definovány pojmy jako rasa a rasismus a v další části se rozebírá, jak se rasismus projevuje a vzniká u dětí předškolního věku, jaký má vliv na jejich emocionální vývoj. Dále pak jak se rasová diskriminace projevuje u mládeže.

Klíčová slova: rasismus, rasa, diskriminace, děti, mládež, etnikum

Abstract

The work deals with manifestations of racism and its context in the case of teenagers. The terms as race and racism are defined in the first part. What is the manifestation of racism, how it arises in the case of preschool children and how it impacts their emotional development is examined in the second part of the work. Further on, the race discrimination and its manifestation in the case of teenagers are examined.

Keywords: racism, race, discrimination, children, teenagers, ethnic group

1. ÚVOD

Současná společnost je rasově a kulturně velice různorodá. Příslušníci různých etnik a kultur migrují jak z ekonomických, politických či sociálních důvodů a usazují se na pro ně kulturně zcela odlišných místech. S čím dál větší různorodostí společnosti jsou silně spjatý určité předsudky a také negativní náhled na různá etnika či kultury. Projevy rasismu nejsou výsadou pouze určité společenské třídy, můžeme je vidět u všech generací, u všech společenských vrstev, u více i méně vzdělaných jedinců společnosti a setkáváme se s nimi i u dětí a mladistvých.

2. DEFINICE RASY A RASISMU

S členěním lidstva na rasy je silně spjatá problematika rozdílů mezi nimi, jde o rozdíly nejen tělesné, ale také psychologické a sociální. Rasa je antropologický termín, který se vztahuje k druhovému rozlišení lidských plemen. Je to souhrn společných dědičných rysů jedinců (Šišková, 1998).

Rasismus můžeme definovat jako „souhrnné označení pro takové jednání, které překračuje pouhé vnímání rasových odlišností a přetváří se na nepřátelské aktivity vůči příslušníkům jiné rasy, jež se projevují v diskriminaci, v agresivním chování (verbálním nebo fyzickém)“ (Průcha, 2010, s. 64).

Giddens ve své knize (1999) podotýká, že odmítavý postoj nebo předsudek vůči jiné rase ještě není rasismus – ten se projevuje až diskriminací, kdy jedné skupině lidí jsou upírána práva a příležitosti, jimiž disponují druzí. Dále jsou pak vztahy mezi jednotlivými etniky a kulturami určovány tím, „jaké postoje k sobě chovají příslušníci těchto společenství navzájem, jaké stereotypy či předsudky si o nich uchovávají a předávají své mladé generaci“ (Průcha, 2004, s. 175). Je přirozené, že jedinec je celkově ovlivněn svým kulturním a sociálním zázemím a jeho hodnoty a názory pak mohou potlačovat, podporovat nebo upravovat jeho dědičné tendence (Boehm, 1989).

3. PROJEVY RASISMU U DĚTÍ A MLÁDEŽE

Již u dětí předškolního věku se můžeme setkat s projevy rasismu či minimálně můžeme počítat s tím, že děti v tomto věku si jsou vědomy rasových či kulturních rozdílů mezi dětmi v kolektivu. Jak se ale udává v knize *The First R* (Van Ausdale & Feagin, 2001), rodiče bělošských dětí si myslí, že jejich děti jsou ve věku od 3 do 6 let ještě malé na to, aby chápaly rozdíly mezi rasami a aby si samy vytvářely názor v tomto směru, na rozdíl od rodičů jiných etnik (např. černošských či hispánských). Ti jsou naopak přesvědčeni, že jejich děti musejí řešit problémy spjaté s touto problematikou již od nízkého věku. Jak se v knize dále píše, děti v tomto věku už skutečně chápou a řeší rozdíly mezi jednotlivými rasami, tedy již v předškolním věku reagují, jak pozitivně, tak negativně, na rozdílnou barvu pleti. Toto rané negativní hodnocení na odlišnou rasu může být vysvětleno tím, že dítě pocituje přirozený strach z neznámého a cizího. Tento strach může s věkem vyprchat, nebo naopak může být posílen izolací od jiných etnik a tím si vytvořit silný negativní postoj vůči jiným etnikům (Dobiášová, 2008). Předškolní věk je tedy období, ve kterém se dítě již setkává s různými rasami a vytváří si na ně svůj názor.

V období adolescence pak hraje u jedince velkou roli prostředí, které ho obklopuje, a to mu také pomáhá utvářet si názor na vlastní identitu, etnika a kultury kolem sebe. Ve vytváření si předsudků hraje roli několik faktorů: rasa daného jedince, vzdělání rodičů, míra předsudků rodičů, sledování televize, školní prostředí, prostředí, ve kterém se děti pohybují. V tomto věku hraje velkou roli na utváření názorů skupina, se kterou se jedinec stýká, a v dnešní době také ve většinové míře utvářejí názor mladého jedince masmédiu, jako je televize a internet. V médiích často dochází ke zkreslení skutečnosti a ne všichni jedinci, nejen adolescenti, dokážou rozlišit, zda se jedná o běžnou či mediální skutečnost (Kopuleťá, 2005). Internet je zdroj více či méně ověřených informací a umožňuje tak jedinci vyhranit se bez ohledu na relevanci zdroje, zajišťuje také jistou anonymitu, která velkou měrou usnadňuje vyjadřovat i silně nesnášenlivé názory. Jak již bylo řečeno, jedince velkou měrou ovlivňuje také škola. Učitelé formují názory žáků a měli by je tedy i touto cestou učit snášenlivosti mezi různými etniky. Bohužel je ale rasismus na školách častým jevem, je namířený nejen na další žáky, ale také na učitele či personál školy. Rasismus se projevuje nemístnými vtipy, narážkami, výsměchem, neschopností spolupracovat s jedincem jiné-

ho etnika, nezapojování do kolektivu, ale také naopak nadřezování žákům jiného etnika v rámci třídy, nerespektování odlišného náboženství a v krajních případech může docházet i k psychickému a fyzickému týrání (rasově motivovaná šikana). Měli bychom ještě podotknout, že projevy rasismu nejsou namířeny pouze na etnické menšiny, ale fungují i obráceně, kdy stojí za rasovou diskriminací určitá etnická menšina a je namířena proti etnické většině. Je také prokázáno, že zkušenosti matky dítěte nebo jiného člena rodiny s rasovou diskriminací a také to, že dítě vyrůstá v rasově diskriminačním prostředí (ve velké míře právě škola) má negativní vliv na socioemocionální vývoj dítěte a ovlivňuje tak jeho náhled na život (Bécares, Nazroo & Kelly, 2015). Rasismus ve školách tedy skutečně velkou měrou ovlivňuje vnímání a nazírání žáka na multikulturní svět kolem něj. Proto by školy neměly projevy rasismu podceňovat a měly by žáky vést ke vzájemnému porozumění a následné toleranci (Kopuleťá, 2005).

4. ZÁVĚR

Rasismus je v dnešní době velice aktuální téma vzhledem k mísení kultur a etnik i na našem území. Děti se již od nízkého věku setkávají s jinými kulturami a barvami pleti a vytvářejí si na ně svůj vlastní názor. Čím jsou starší, tím více je ovlivňuje i jejich okolí, jako jsou rodiče, škola, média a přátelé. Na základě získaných informací, které nemusejí být vždy založené na relevantních základech, a zkušenostech, či jen strachu z neznámého, se u nich projevují známky rasismu. V jejich věku většinou nejsou schopni rozlišit, jaké informace jsou pravdivé a jaké ne, a na základě často chybných úsudků si dělají jisté závěry. Proto by měla hlavně škola, která hraje v životě adolescenta hlavní roli po velkou část jeho života, formovat jeho osobnost a snažit se jedince vést k toleranci mezi lidmi a zároveň je učit pravdivosti a relevantnosti zdrojů, ze kterých jejich závěry vycházejí.

LITERATURA

Bécares, L., Nazroo J. & Kelly Y. (2015). A longitudinal examination of maternal, family, and area-level experiences of racism on children's socioemotional development: Patterns and possible explanations. Elsevier, 142, 128-135. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?sid=004a9793-8d1b-4ae5-a70b-893be9083f9e%40sessionmgr198&vid=0&hid=122&bdata=Jmxhbm9Y3Mmc-2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#db=psyh&AN=2015-41939-014.pdf>

Boehm C. (1989). Ambivalence and Compromise in Human Nature. American Anthropologist, 91(4), 921-939. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/681589.pdf>

Dobiášová, K. (2008). Rasové postoje u dětí. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/64852/pedf_m/diplomova_prace.pdf?info=1;zpet=https%3F%2Ftheses.cz%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3DKI%3%A1ra%20Dobi%C3%A1%C5%A1ov%C3%A1%26start%3D1.pdf

Giddens, A. (1999). Sociologie. Praha: Argo.

Goyette, B. & Scheller, A. (2015). Fifteen charts that prove we're far from post-racial. Huffpost Black Voices. Dostupné z: http://www.huffingtonpost.com/2014/07/02/civil-rights-act-anniversary-racism-charts_n_5521104.html

Kopuleť V. (2005). Projevy rasismu u dětí a mládeže. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/105038/pedf_b/bakalarska_prace_komplet.pdf?info=1;zpet=https:%2F%2Ftheses.cz%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3DVeronika%20Kopuleť%3%A1%26start%3D1.pdf

Průcha, J. (2004). Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál.

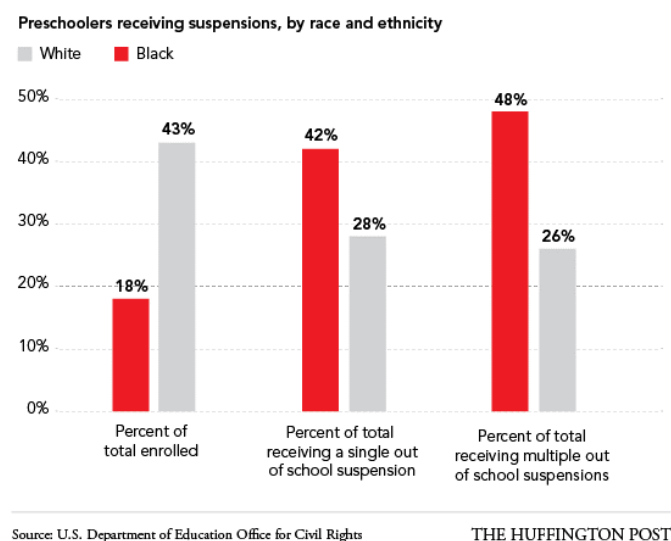
Průcha, J. (2010). Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál.

Šišková, T. (ed.). (1998). Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník: zdroje a formy rasismu a netolerance: informace o národnostních menšinách: hry a cvičení pro žáky a studenty. Praha: Portál.

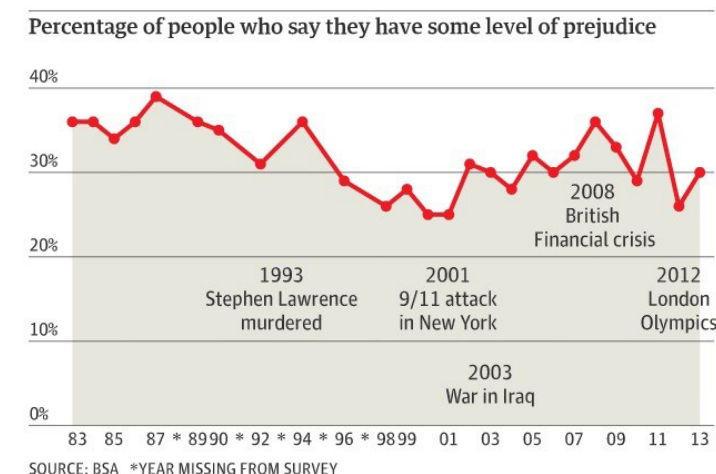
Taylor, M. & Muir, H. (2014). Racism on the rise in Britain. The Guardian. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/uk-news/2014/may/27/-sp-racism-on-rise-in-britain>

Van Ausdale, D. & Feagin, J. (2001). The first R: how children learn race and racism. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=iQgfAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&dq=children+and+racism&ots=MIONAOUv-N&sig=naOpLWSwMOszK1rHTEuzNjF4YoE&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.pdf

PŘÍLOHY

Graf 1 – Četnost potrestání v mateřských školách podle ras a etnika (Goyette & Scheller, 2015).

Graf 2 – Míra rasových předsudků během posledních let (Taylor & Muir, 2014).

O AUTORCE

Autorka práce je studentkou prvního ročníku navazujícího magisterského studia oboru Učitelství anglického a francouzského jazyka pro střední školy na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity. Již delší dobu se zajímá o rasismus a jeho projevy a následky ve světové i české společnosti. Jedním z důvodů, proč se o toto téma zajímá, je zarážející neinformovanost české společnosti o tomto stále aktuálnějším tématu. Během vypracování této práce si rozšířila obzory tím, že se v otázce rasismu zaměřila na jednu specifickou skupinu lidí, a to na děti a mládež. Doufá, že jí výsledky práce pomohou a inspirují v dalším bádání.

Email: magdalena.smrckova@gmail.com

VLIV MULTIKULTURNÍ RODINY NA VÝCHOVU DÍTĚTE

THE INFLUENCE OF MULTICULTURAL FAMILY ON CHILD'S UPBRINGING

ADÉLA STAŇKOVÁ

Abstrakt

Předmětem seminární práce „Vliv multikulturní rodiny na výchovu dítěte“ je problematika výchovy dětí narozených do smíšených manželství. První část práce se věnuje definicím klíčových pojmů spojených s danou problematikou, jako je multikulturalismus, kultura, či kulturní vzorce. Hlavní část práce se zabývá samotnou otázkou výchovy dětí a možnými problémy, které s sebou multikulturní výchova přináší. Poslední část práce se stručně věnuje bilingvistu, který je pro multikulturní rodiny příznačný.

Klíčová slova: multikulturní výchova, rodičovství, dítě, rodina, bilingvistus

Abstract

The seminar paper „The Influence of Multicultural Family on Child's Upbringing“ deals with the issue of upbringing of children that were born into mixed marriages. The first part deals with the definitions of the crucial terms connected with the problem as for example multiculturalism, culture or cultural patterns. The main part focuses on the very question of upbringing of children and possible problems that can be encountered when a family is multicultural. The last part is devoted to the problem of bilingualism that is typical of multicultural family.

Keywords: multicultural upbringing, parenting, child, family, bilingualism

1. ÚVOD

Dnešní svět se v důsledku historických a politických změn posledních desetiletí proměňuje. V médiích se slovo globalizace skloňuje ve všech pádech. Často slyšíme o tom, že díky revolučním objevům v oblasti komunikačních technologií, se svět zmenšuje. Někteří odborníci mluví dokonce o „globální vesnici“, která je díky Internetu a dalším komunikačním kanálům zcela propojena. Ruku v ruce s globalizací jde i migrace obyvatelstva. Tento fenomén je již dnes běžnou součástí celého světa a dochází díky němu k míšení různých národů, kultur a tradic. Je tedy zcela přirozené, že vznikají multikulturní rodiny. Z aktuálních politických událostí můžeme usuzovat, že se bude jednat o trend čím dál častější. Otázka multikulturních rodin se postupně dostává do popředí zájmu a stává se často diskutovaným tématem. I přestože je tato problematika nepopíratelně velmi aktuální, je potřeba dodat, že česká společnost zatím není tímto fenoménem výrazněji ovlivně-

na, což znamená, že byla multikulturním rodinám věnována pozornost spíše v zemích, ve kterých je otázka přistěhovalectví významnější, např. USA, Kanada, Nizozemí, Velká Británie, Francie apod. Mnohé příklady uváděné v této práci jsou čerpány právě z těchto prostředí.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Již z názvu této práce vyplývá nutnost ozřejmit výraz multikulturní. Z toho nejširšího hlediska multikulturalismus řeší „vzájemné soužití majoritní společnosti s minoritami“ (Junková, 2013, s. 11). Junková (2013) ve své práci dodává, že minority mohou být vymezené rasou, národem, etnikem, náboženstvím, kulturou, subkulturou, handicapem, sociokulturní úrovní nebo dalšími charakteristikami. Toto pojetí by však znamenalo, že bychom mohli za multikulturní rodinu označovat téměř každé soužití dvou lidí. To ve své práci podotýká i Alánová (2014) a jako příklad uvádí svazek muže z venkova a ženy z velkoměsta, jejichž kultura se zajisté také velmi liší. Aby předešla nedorozuměním, rozhodla se považovat za hlavní znak multikulturní rodiny odlišnost mateřského jazyka partnerů. Pro účely této práce jsem se také rozhodla rozlišovat multikulturní rodinu právě dvojjazyčností výchovy.

U většiny autorů se také objevuje definice multikulturalismu více či méně podobné této: „vytvoření přátelského prostředí a vzájemného respektu pro soužití lidí různých etnik a národností. Vychází z předpokladu, že všechny kultury mají vzájemně srovnatelnou hodnotu a jsou si rovné, a že soužití nositelů různých kultur vede k vzájemnému plodnému obohacení“ (Šišková, 1998 in Lukášová & Rozsypalová, 2007, s. 251). V kontextu multikulturní rodiny lze předpokládat, že takové hodnoty jsou partnerům vlastní. V opačném případě by do svazku jistě nevstupovali.

Termín multikulturalismus se kromě předpony multi (více-, mnoho-) skládá také z pojmu kultura. Průcha (2000) ve své práci uvádí definici **kultury** v širším slova smyslu jako vše, co vytváří lidská civilizace. Pro teorii rodinné výchovy nás však více zajímá užší pojetí, tedy zvyklosti, symboly, komunikační normy a jazykové rituály, sdílené hodnotové systémy, předávané zkušenosti a zachovávaná tabu.

3. VÝCHOVA DÍTĚTE V MULTIKULTURNÍ RODINĚ

Matthijs Kalmijn (2010), který se zabývá zejména problematikou multikulturních rodin v Nizozemí, v úvodu své práce podotýká, že bylo publikováno nespočet článků zabývajících se tématem smíšených partnerství. Důsledky těchto partnerství na výchovu dítěte však zůstávají relativně neprozkoumané. Na základě aktuální společenské situace se dá předpokládat, že se bude jednat o problematiku velmi diskutovanou, a že rodinní poradci budou nuceni reagovat na proměnu rodiny a budou se muset otázkou multikulturní rodiny zabývat. Je tedy zřejmé, že se v této problematice nachází velký výzkumný potenciál.

V čem se tedy liší výchova dítěte v multikulturní rodině od rodiny, ve které oba partneři pochází ze stejného kulturního prostředí? Je třeba si uvědomit, že ve vztahu k dítěti jsou

nejdůležitějšími funkcemi rodiny emocionální a socializačně výchovná. Rodinu můžeme v tomto smyslu podle Matějčka (1994) považovat za vzdělávací prostředí, ve kterém jsou jednotliví členové, v tomto případě zejména rodiče, učitelé. Vzdělávání v rodině pak pro dítě představuje první a nejdůležitější „školu života“, v níž se nevyučuje osvědčenými metodami podle předepsaných osnov a učebnic, nýbrž společnou činností, soužitím, sdílením životních hodnot, osobním vzorem, nápodobou a jinými způsoby (Matějček, 1994).

To, co nám rodiče prostřednictvím výchovy předávají, může být označeno za kulturní vzorce (patterns of culture). Ty jsou definovány jako „systém forem chování, hodnot a norem charakteristický pro danou společnost, který je obecně přijímán a napodobován, vstupuje do procesu socializace jedinců a stabilizuje se ve zvycích a obyčejích“ (Petrušek, 1996, in Průcha, 2000, s. 33).

Zřejmě nás nepřekvapí, že jedním z nejvýraznějších rozdílů mezi kulturami je právě styl výchovy dětí. Představa o tom, jak vychovávat dítě se tedy u každého z partnerů více či méně kulturně různí. I tak podobné kultury jako je například česká a francouzská, se v mnoha ohledech liší. Jako příklad lze uvést délku mateřské dovolené, která ve Francii dosahuje pouze 16 týdnů - 6 týdnů před porodem a 10 týdnů po porodu (VÚPSV, n.d.). Pokud žena po 16 týdnech nenastoupí do práce, automaticky o místo přichází. Může sice s dítětem zůstat doma až do jeho tří let, nepobírá však žádné dávky. Česká republika je v tomto ohledu nad evropským průměrem, mateřská dovolená je v ČR uzákoněná na 28 týdnů, na ni pak navazuje rodičovská dovolená, která může trvat až do čtyř let věku dítěte (Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce). Takový kulturní rozdíl, který se na první pohled může zdát jako nevýznamný, jistě ovlivňuje výchovu dítěte. Zatímco francouzské děti jsou již velmi brzy umístěny do jeslí, české děti zůstávají ve většině případů doma s jedním z rodičů a nastupují do školky až mnohem později, většinou ve věku 3.-4. let. Potenciální česko-francouzský pár by tedy řešil například zmíněný problém délky mateřské dovolené.

Otázek, které by potenciální multikulturní rodiče museli řešit, a oblasti, ve kterých by kvůli kulturní rozlišnosti mohlo docházet k nedorozuměním či dokonce ke střetům, je však nespočet. Smith a Ingoldsby (1992, s. 27) uvádí například tyto:

- Hodnotový žebříček
- Názor na formu a míru trestání zlobivého dítěte
- Vztah rodič-dítě (výchovný styl: autoritativní vs. liberální)
- Rozdělení domácích prací
- Genderové role + rozdělení moci v rodině
- Předmanželská sexualita

Průcha (2000) nás informuje o tom, že v posledních dvou desetiletích se začaly provádět výzkumy rodinné výchovy v transkulturní komparaci (cross-cultural comparison), ze kterých jasně vyplývá, že rodiče ze zkoumaných zemí (zde Belgie, Finsko a Hongkong) mají odlišné představy o tom, na co mají ve výchově svých dětí předškolního věku klást největší důraz. Například rodiče ve Finsku považují předškolní věk dítěte za opravdové dětství, ve kterém není žádoucí připravovat děti systematicky na školu, v Hongkongu a v asijských kulturách obecně je to zcela naopak. Na druhou stranu je ve Finsku kladen

ve srovnání s dalšími zeměmi největší důraz na výchovu k sociální kooperaci, což v praxi znamená, aby si dítě bylo schopno hrát s ostatními dětmi, sdílelo s nimi hračky, respektovalo jiné děti a bylo ochotno jim v případě potřeby pomoci.

Další výzkumy byly provedeny např. srovnáváním ruských a amerických výchovných představ. Podle nich vychovává ruská společnost děti spíše kolektivisticky, zatímco Američané tíhnou spíše k výchově individualistické. Alánová (2014) se ve své práci také zabývá otázkou kolektivistické a individualistické výchovy. Uvádí mimo jiné, že v kolektivistické společnosti převažuje zájem skupiny nad zájmy jednotlivce (Hofstede, 2007, in Alánová, 2014). Dítě je tedy vedeno k tradičnímu chápání rodiny, k přizpůsobení se jejím požadavkům. V takové rodině je velmi důležitá loajalita a zároveň také velká úcta k rodičům i prarodičům, a to i v době zakládání vlastní rodiny. Rodiče bydlí často spolu s prarodiči. Oproti tomu cílem výchovy v individualistické společnosti je naučit děti samostatnosti. Dítěti je ponechána větší volnost, je vedeno k vlastním rozhodnutím a jsou podporovány ve své nezávislosti na rodičích.

Jak jsme mohli vidět, přístupy rodičů k výchově dětí se velmi liší. V některých případech nejsou rozdíly ve výchově až tak závažné, v jiných můžeme pozorovat přímo diametrální rozdíly. Jak se tedy rodiče mohou vyrovnat s takovými odlišnostmi? Tuto otázku si pokládá i Alánová. S pomocí odborné literatury dochází k závěru, že rodiče mohou rozdílnosti ve výchově řešit třemi způsoby (Morgensternová a Šulová, 2007 in Alánová, 2014, s. 33):

1. Akceptovat způsoby výchovy v zemi, ve které rodina žije.
2. Přijmout výchovný styl jednoho z partnerů.
3. Snažit se o kompromis mezi výchovnými styly obou rodičů tak, aby se každý z nich mohl v rodině chovat svým nejpřirozenějším způsobem.

Zároveň podotýká, že třetí způsob může pro některé děti znamenat pocit nestability či nejistoty. Takové děti mohou trpět pocitem zmatku. U některých dětí naopak poskytuje tento styl výchovy širší kulturní zázemí a zkušenosti s různými kódy chování. Bohužel však není možné předvídat, které dítě bude z multikulturní situace těžit, a které kvůli ní bude trpět. Jinými slovy to, co vyhovuje jednomu dítěti, může u jiného způsobovat problémy. Tato tendence je velmi patrná u bilingvních dětí, a proto jsem se rozhodla demonstrovat tento fenomén právě na jejich příkladu.

4. BILINGVNÍ (DVOJAZYČNÁ) RODINA

To, jakým jazykem bude rodina komunikovat, je jedním z nejdůležitějších problémů, které musí multikulturní rodiče řešit. Bilingvní výchova je věčným dilematem, které má své zastánce i odpůrce. Existují krajní případy, ve kterých někteří odborníci dokonce nedoporučují mluvit na dítě více než jedním jazykem (Harlin & Paneque, 2006). Bilingvismu totiž bývá připisována řada problémů, jako například opoždění v jazykovém vývoji, koktání, roztržitost dítěte, apod. Žádná z těchto obvinění se však nezakládá na výzkumných zjištěních. Vzhledem k tomu, že mi rozsah této práce nedovoluje věnovat se plně problému bilingvní výchovy, pokusím se pouze načrtnout potíže, které s sebou taková výchova může, ale nemusí přinést. Také bych ráda podotkla, že níže popsané problémy nemusí

nutně vyplývat z dvojjazyčnosti výchovy, svou roli samozřejmě sehrávají i rodiče.

Pokud rodina ani dítě nepocítí napětí způsobené vícejazyčností výchovy, mluví de Houwer (2015) o harmonickém bilingvní vývoji. To, zda dítě prožije svou dvojjazyčnou výchovu harmonicky, velmi pravděpodobně ovlivní i jeho duševní pohodu a jeho další život, neboť je obecně známo, že výchova se podílí na rozvoji osobnosti dítěte. Je proto důležité snažit se o to, aby se vícejazyčnost negativně nepodepsala na psychickém vývoji dítěte. De Houwer (2015) tvrdí, že je klíčové, aby byla dvojjazyčnost podporována nejen ze strany rodičů, ale i dalších členů rodiny, známých, pedagogů a dalších blízkých. Důležité je, aby si rodiče dobře promysleli, jak bude bilingvní výchova probíhat, a domluvili se na společných pravidlech. V dnešní době se nejčastěji používá metoda OPOL (one person – one language), což znamená, že každý rodič hovoří na dítě svým mateřským jazykem. Tato metoda se ukazuje jako velmi úspěšná.

De Houwer (2015) nás ve své práci seznamuje se situacemi, které mohou ohrozit harmonický jazykový vývoj dítěte. Jako první příklad uvádí případ Orrena, který od narození slýchal angličtinu a hebrejštinu. Jeho rodiče na něj mluvili anglicky, mezi sebou ale komunikovali pouze hebrejsky. Orren se postupem času naučil na angličtinu reagovat hebrejštinou, s čímž nebyli jeho rodiče spokojeni, ti od něj očekávali odpovědi v angličtině. Taková jazyková situace znamenala pro Orrena frustrující zkušenost, není tedy divu, že v rozhovoru s ním byl patrný smutek a zlost, že s ním rodiče odmítají komunikovat hebrejsky. De Houwer (2015) bohužel neuvádí důvody, které vedly rodiče Orrena k tomu, aby ke komunikaci s ním používali jiný jazyk, než kterým mezi sebou komunikovali. I laikovi je ale zřejmé, že se Orren kvůli jazykové situaci, která u nich doma nastala, cítil citově vzdálen od svých rodičů.

Občas se stává, že si dítě, na které se mluví dvěma jazyky, osvojí pouze jeden z nich. Většinou je to způsobeno pracovní vyčerpáním jednoho z rodičů, který nemá tolik času věnovat se dítěti. Taková situace pak způsobuje úzkost nejen v rodičích, ale i v dětech, kteří se mohou cítit velmi nepříjemně v interakci s příbuznými, jejichž jazyk neovládají. Může to vést dokonce k tomu, že si rodič, jehož jazyk dítě neovládá, může připadat zavrhnutý (De Houwer, 2015).

Psychiku dítěte může také ovlivnit fakt, že nedokáže v obou jazycích komunikovat na stejné úrovni. Dnes totiž stále ještě přetrvává mylná představa, že bilingvní člověk je, co se týče jazykové vybavenosti, jako dva lidé hovořící jedním jazykem. Tato očekávání mohou v dítěti podle De Houwer (2015) vyvolávat pocity méněcennosti a ztráty sebedůvěry.

Musíme si však uvědomit, že kromě popsanych rizik, spojených s bilingvní výchovou, existují výzkumy, které dokazují, že bilingvní děti vykazují buď lingvistickou a/nebo kognitivní nadprůměrnost v porovnání s monolingvními dětmi. Každé dítě je zkrátka jedinečné a je na rodičích, aby svým dětem naslouchali a věnovali jim dostatečný čas, protože je to nejlepší způsob, jak dosáhnout toho, aby vícejazyčná výchova byla skutečně harmonická.

5. ZÁVĚR

Otázka multikulturní rodiny je v současné době velmi aktuálním tématem. I přestože dochází ke střetu často velmi rozdílných kultur, neměli bychom zapomínat na to, že i přes nejrozličnější kulturní vzorce, které nás od sebe odlišují, toho máme spoustu společného. Pokud partneři v rámci těchto odlišností naleznou společné hodnoty, může taková rodina velmi dobře fungovat, a co víc, může vést ke skutečnému vzájemnému obohacení.

LITERATURA

- Alánová, Z. (2014). Prarodiče ve výchově dětí v multikulturní rodině. Bakalářská práce. Zlín: Univerzita Tomáše Bati. Dostupné z: <http://theses.cz/id/5uwb3g>.
- De Houwer, A. (2015). Harmonious bilingual development: Young families' well-being in language contact situations. *International Journal Of Bilingualism*, 19(2), 169–184.
- Harlin, R., & Paneque, O. (2006). Good Intentions, Bad Advice for Bilingual Families. *Childhood education*, 82(3), 171–174.
- Junková, P. (2013). Multikulturní výchova – střet teorie s praxí. Diplomová práce. Liberec: Technická univerzita v Liberci. Dostupné z: <https://dspace.tul.cz/handle/15240/1986>.
- Kalmijn, M. (2010). Consequences of Racial Inter-marriage for Children's Social Integration. *Sociological Perspectives*, 53(2), 271–286. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/10.1525/sop.2010.53.2.271>.
- Lukášová, H., & Rozsypalová, M. (2007). Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání. *Pedagogika*, 7(3), 251–262. Dostupné z: <http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=1287&lang=cs>
- Matějček, Z. (1994). O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2000). Multikulturní výchova: Teorie – praxe – výzkum. Praha: ISV.
- Smith, S., & Ingoldsby, B. (1992). Multicultural Family Studies: Educating Students for Diversity. *Family Relations*, 41(1), 25–30. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. (n.d.). Francie. Dostupné z: <http://www.vupsv.cz/index.php?p=france&site=default>
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce. Dostupné z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakonik-prace/cast8h1.aspx#par195>

PŘÍLOHY

Kategorie vzdělávání	Důležitost přikládána ze strany rodičů		
	Vysoká	Střední	Nízká
Učit děti dovednostem školního typu	Hongkong	Belgie	Finsko
Učit děti komunikačním dovednostem	Hongkong Belgie	Finsko	-
Učit děti sociální kooperaci a toleranci	Finsko Belgie	Hongkong	-
Učit děti samostatnému chování	Finsko	Belgie Hongkong	-
Učit děti dovednost sebehodnocení	-	Finsko Belgie	Hongkong

Graf 1 – Četnost potrestání v mateřských školách podle ras a etnika (Goyette & Scheller, 2015).

O AUTORCE

Autorka studuje na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity dvoj-obor Učitelství anglického a francouzského jazyka pro střední školy. Volba tématu seminární práce souvisela s faktem, že dvakrát vycestovala jako au pair do Francie. Tam také docházela do „České školy v Lille“ a pomáhala s výukou českého jazyka pro děti z česko-francouzských rodin, díky čemuž se seznámila s mnoha multikulturními rodinami. Zajímá se zejména o problematiku bilingvismu u dětí. Tomuto tématu se věnovala v rámci závěrečné práce v předmětu Introduction to Linguistics.

Email: stankova.adela@seznam.cz

VLIVY MODELINGU NA PSYCHIKU DOSPÍVAJÍCÍCH ŽEN

THE INFLUENCE OF MODELING ON PSYCHICAL CONDITION OF ADOLESCENT WOMEN

KAROLÍNA KAPOUNOVÁ

Abstrakt

Předmětem práce „Vlivy modelingu na psychiku dospívajících žen“ je zjišťování, jak takzvané tělesné ideály krásy a svět modelingu ovlivňují psychiku dospívajících žen. První část (teoretická) charakterizuje období dospívání, společenská očekávání od žen, jejich ovlivňování (především médií), jejich vzory a vnímání vlastního těla. Předmětem druhé části práce (praktické) je výzkum a patřičně vyvozené odpovědi na kladené otázky s využitím dotazníkových a srovnávacích metod. Poslední část obsahuje závěrečné shrnutí.

Klíčová slova: dospívání, vliv, média, modeling, móda, mladé dívky, náctiletí

Abstract

The subject of a paper „The influence of modeling on psychical condition of adolescent women“ is to determine how the so-called ideals of a physical beauty and the world of modeling affect psychical condition of adolescent women. The first part (theoretical) characterizes adolescence, social expectations of women, their influence (especially the media), their models and body image. The second part is a practical part with my own research and deduced answers to questions asked using questionnaires and comparative methods. The last part includes the final summary.

Keywords: adolescence, influence, media, modeling, fashion, young girls, teenagers

1. ÚVOD

Pohled mládeže na jejich tělo a tělesný ideál je velmi atraktivním tématem. Díky fyzickým změnám, ke kterým během dospívání dochází, má vzhled u mládeže prvořadý význam. Mladí lidé často stráví mnoho času péčí o svůj vzhled, aby dobře „zapadli“ mezi své vrstevníky (APA, 2002).

Velký vliv na to, jak především dospívající dívky vnímají své tělo, mají fotografie v magazínech. Výzkumy z roku 1999 (Field, Cheung, Wolf, Herzog, Gortmaker & Colditz, in Croll, 2005) ukazují, že 69 % dívek má kvůli těmto fotografiím zkreslený pohled na své tělo. 47 % uvažuje ze stejného důvodu o snížení své tělesné hmotnosti. Celkem 50 - 88 % dospívajících dívek se svým tělesným vzhledem není spokojeno. Podle Vágnerové (1999) vnímá člověk své vlastní tělo subjektivně, vidí ho jinak, než jaké je ve skutečnosti.

Tato práce se bude věnovat vlivem světa modelingu na dospívající dívky a autorka bude zjišťovat, zda mají modelky na zkresleném vnímání těla opravdu takový podíl.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 DOSPÍVÁNÍ

Dospívání je vývojová etapa mezi dětstvím a dospělostí, zpravidla od 11 do 20 let věku, kterou lze dále dělit. Periodizace období dospívání se však velmi často liší. Dospívání je možné rozdělit na úseky puberty a adolescence (Langmeier & Krejčířová, 2007). Často je však termín adolescence užíván pro celý průběh dospívání.

Osobnost jedince se v tomto období mění v biologické, psychické i sociální rovině. V psychickém vývoji dochází k rozvinutí sebevědomí, sebejistoty, samostatnosti, sebehodnocení a k integraci osobnosti (Vágnerová, 2012). „Integrovaná osoba je připravena zvládat různé úkoly ve vztahu k předmětům i lidem a přitom odolává rušivým vlivům“ (Paulík, 2004, str. 49). Podle Schwemleinové (2014) se úroveň inteligence, které dospívající dosáhne v tomto období, překračuje v další části života jen výjimečně.

2.2 SPOLEČENSKÁ OČEKÁVÁNÍ OD ŽEN

Společnost má od dívek a žen jiná očekávání než od chlapců a mužů (Bem, 1981, in Denmark & Paludi, 1993). To, co by měla „správná“ dívka dělat (nedělat) bývá jasně definováno příslušnou sociální skupinou. Ačkoli kultura i sociální pozadí mohou být jiné, v tom, co je vhodné a očekává se od dívek a žen, se společnost překvapivě shoduje (Lott, 1987, in Denmark & Paludi, 1993).

V roce 1978 zastávali muži v USA z více než 80 % funkcí ředitelů školek a základních škol (Parelius, & Parelius, 1978, in Denmark & Paludi, 1993). Stejně tak se nepředpokládalo, že by se ženy zabývaly okruhy jako je matematika, věda nebo počítače. Nedostatek ženských modelů v těchto oblastech přesvědčoval dívky o tom, že jejich zájem o tyto oblasti je nevhodný a není na místě (Betz, 1987, in Denmark & Paludi, 1993).

2.3 OVLIVŇOVÁNÍ A VZORY

Zatímco děti mají vzory hlavně ve svých rodičích, na které jsou vázány, u dospívajících v tomto ohledu přichází změna. Rodina je pro ně stále důležitá, ale vrstevnické vztahy mají pro dospívající větší význam (O’Koon, 1997, in APA, 2002). Vůči dospělým autoritám si adolescenti vytvářejí jistý odstup a naproti tomu se více sbližují se svými vrstevníky (Macek, 1999).

Kromě toho u nich hrají velkou roli média (Reid & Paludi, 1993). Chování dívek je v současnosti prokazatelně ovlivňováno tiskem, filmovými i televizními představami a internetem. Populární a školní literatura pro děti prezentuje dívky a ženy jako stereotypy, tzn. pěkné,

upravené, nezajímavé a pasivní (Dickerson, 1982, in Denmark, & Paludi, 1993). Stejně tak televize, především v programech určených dětem, prezentuje stereotypní názory na dívky a ženy (Sternglanz & Serbin, 1974, in Denmark & Paludi, 1993).

2.4 TĚLESNÉ VNÍMÁNÍ

Dívky jsou veřejností vnímány jako ženy, pokud se co nejvíce přiblíží ženským kulturním ideálům. Za ideál tělesné krásy bývá v USA u žen považováno větší poprsí a štíhlost (Reid & Paludi, 1993). Dospívající dívky bývají (více než chlapci) zaujaty tím, jak na jejich vzhled bude společnost reagovat (Schlesier-Stropp, 1984, in Denmark & Paludi, 1993). Mnoho dívek bývá až posedlých, aby společenskou představu ženskosti (feminity) splňovaly. To může mít za důsledek výskyt poruch příjmu potravy, diety nebo plastické operace (Boskind-Lohdal, 1976; Bruch, 1978; Duncan, 1985; Tolmach & Scherr, 1984 in Denmark & Paludi, 1993).

Vágnerová (2004) uvádí, že člověk si ke svému tělu vytváří určitý postoj – buď ho přijímá, nebo ho odmítá. V období dospívání dochází k zásadním změnám v sebepojetí a vytváření nového pohledu na vlastní tělo, které bývá kritizováno a tělesná podoba je jen těžko akceptována. Často dochází k rozporu reálného a ideálního „já“.

Průměrná americká dívka měří 163 cm a váží 65 kg, průměrná výška modelky je 178 cm a hmotnost 50 kg. Modelky jsou tedy průměrně o 15 kg lehčí než běžné dívky a o 15 cm vyšší (Croll, 2005). Studie ukázaly, že touha dospívajících žen po zhubnutí se zvýšila poté, co jim byly ukázány magazíny zabývající se módou a kosmetikou. Dále ukázaly, že ženy cvičí a drží diety více v reakci na to, co vidí v módních časopisech (Field et al., 1999; Field, Camargo, Taylor, Berkey, Roberts & Colditz, 2001, in Croll, 2005).

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 CÍL VÝZKUMU

V rámci této práce provedla autorka výzkum na téma Vlivy modelingu na psychiku dospívajících žen. Autorku zajímalo, do jaké míry modelky skutečně dospívající ženy ovlivňují a zda lze mezi odpověďmi dívek z různých věkových kategorií hledat výrazné souvislosti. Jedná se pouze o orientační výzkum, který nelze považovat za reprezentativní a metodologicky korektní.

3.2 VÝZKUMNÁ METODOLOGIE

Výzkum byl realizován za pomoci dotazníků o rozsahu jedenácti otázek. Pro celý dotazník byly použity uzavřené otázky. Dotazník byl anonymní, respondenti uváděli pouze svůj věk.

Dotazníkové šetření bylo provedeno na 100 dívkách od 11 do 20 let, zvoleno bylo 10 vě-

kových kategorií (11 let, 12 let, 13 let atd.), z každé kategorie se výzkumu zúčastnilo 10 dívek. Autorka prováděla výzkum na půdě Gymnázia Omská v Praze. Zde byly zastoupeny věkové kategorie 11 až 19 let. Dotazování dívek ve věku dvaceti let probíhalo v taneční skupině Hladík Dance Center Praha.

3.3 ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Otázka č. 1: Může modeling ovlivnit psychiku dospívajících žen?

ANO: 100 %

NE: 0 %

Na otázku, zda může modeling psychiku dospívajících žen ovlivnit, odpovědělo 100 % dotazovaných kladně. Je tedy možné usoudit, že modelingový byznys má skutečný dopad na mladé dívky, alespoň z jejich pohledu. V tomto tvrzení se shodly dívky ze všech věkových kategorií.

Otázka č. 2: V jakém smyslu ji ovlivňuje?

DOBRÉM: 2 %

ŠPATNÉM: 73 %

OBĚMA: 25 %

NEOVLIVŇUJE JI: 0 %

Jak můžeme vidět u předchozí otázky, všechny dívky se cítí být modelingem ovlivněny. 2 % dotazovaných, konkrétně jedna 14letá a jedna 16letá dívka, soudí, že modeling ovlivňuje psychiku mladých žen pouze pozitivně. Tyto dívky tedy pravděpodobně modelingovým byznysem ovlivněny budou, necítí se však být nijak „ohroženy“. Pod dobrým vlivem modelek si můžeme představit např. inspiraci ke zdravějšímu stravování. Bohužel však není jisté, zda se modelky vůbec zdravě a správně stravují. Pokud ano, rizika s tímto spojená, např. vznik orthorexie - posedlost zdravým stravováním (Donini, Marsili, Graziani, Imbriale & Cannella, 2004), si však tyto dívky už nemusí uvědomovat.

73 % dotazovaných odpovědělo, že modeling může psychiku dospívajících žen ovlivnit pouze ve špatném smyslu. Z výzkumů Emmonse (1992, in Croll, 2005) a Neumark-Sztainera (1999, in Croll, 2005) vyplynulo, že přes 55 % dívek používá nezdravé metody, např. dietní léky, laxativa, kouření cigaret nebo zvracení vyvolané za účelem hubnutí. Dívky, kterých se týkal autorčin výzkum, jsou si pravděpodobně tohoto problému vědomy.

25 % dotazovaných usoudilo, že modeling psychiku dívek ovlivňuje i ve špatném i v dobrém smyslu. Tyto dívky v modelkách jako vzorech tedy vidí pozitivita i negativa s modelingem spojená.

Otázka č. 3: Mají poruchy příjmu potravy příčinu ve vzorech modelek?

ANO: 89 %

NE: 11 %

Naprostá většina dotazovaných (89 %) se shodla, že modelky jsou příčinou vzniku poruch příjmu potravy. S tímto tvrzením souhlasí všechny 12, 13, 16 a 19leté dívky. To, že modelky nejsou hlavní příčinou, si myslí nejvíce dívky 17leté, konkrétně 4 z 10 dotazovaných. Celkově s tímto tvrzením nesouhlasí 11 % dívek z autorčina výzkumu. Z výzkumu tedy vyplývá, že bychom mohli hledat souvislosti mezi modelingem a vznikem poruch příjmu potravy. Podle Crolla (2005) může špatné vnímání obrazu těla vést k držení diet, které velmi často dále vedou k nezdravému kontrolování hmotnosti, a nakonec ke vzniku poruch příjmu potravy.

Otázka č. 4: Jsou všechny modelky nezdravé?

ANO: 1 %

NE: 99 %

Pouze jedna 15letá dívka souhlasí s tvrzením, že všechny modelky jsou nezdravé. 99 % dívek z výzkumu s tímto tvrzením nesouhlasí. Můžeme tedy říci, že všechny modelky se určitě nestravují nezdravě. Nelze však odhadnout, kolik modelek může trpět poruchou příjmu potravy. Modelky musejí ve svém povolání splňovat určitá tělesná kritéria a jsou často podvyživené (Aherna, Bennetta, & Hetheringtonb, 2008). Je tedy pravděpodobné, že se alespoň u několika časem nějaká stravovací porucha objeví.

Otázka č. 5: Znáte někoho s anorexií, bulimií?

ANO: 45 %

NE: 55 %

55 % dotazovaných nezná nikoho s poruchou příjmu potravy, konkrétně s anorexií nebo bulimií. 45 % se někdy s člověkem, který poruchou příjmu potravy trpí, setkalo. Nejvýše znepokojující jsou údaje v kategorii 17letých (80 %), 20letých (70 %), 16letých (60 %) a 18letých a 11letých (50 %). Tyto čísla mohou být alarmující, jelikož už 11leté dívky se s těmito nemocemi běžně setkávají. Zajímavý je fakt, že ačkoli polovina všech dotazovaných ve věku 11 let někoho s poruchou příjmu potravy zná, u 12 a 13letých tento údaj klesá na pouhých 20 %, u 14letých se zvyšuje na 40 % a u 15letých opět klesá na 20 %. V kategorii dívek 16 až 20 let v průměru 60 % dívek zná někoho s poruchou příjmu potravy.

Otázka č. 6: Koupíte si produkt raději, když ho vidíte na hezké dívce/klukovi?

ANO: 43 %

NE: 57 %

57 % dívek se shodlo, že je při koupi produktu neovlivňuje, pokud daný produkt vidí na hezké dívce či chlapci. Problémem zde může být definice slova hezký, jelikož pro každého tento pojem představuje něco jiného. Oblečení či kosmetické produkty bývají prezentovány na modelkách, které jsou za ideály krásy většinou považovány. Z výsledku výzkumu by tedy mohlo vyplynout, že reklamy s modelkami na dospívající ženy nemají takový vliv, jelikož 57 % se necítí být pozorováním produktu na jiných lidech vědomě ovlivněno.

Bylo prováděno mnoho výzkumů na vliv reklam v módě a kosmetice na ženy. Tyto re-

klamy velmi často ukazují ženské tělo nerealisticky a mají tak za následek snížené sebevědomí u dívek a nespokojenost s vlastním tělem. Reklamy ukazující dokonalá ženská těla však bývají velmi často nereálné a upravované v počítačových programech, např. ve photoshopu (Britton, 2002). Mladí se tak musejí naučit tyto reklamy vnímat s nadhledem (Croll, 2005).

Přesně polovina všech dotazovaných ve věku 15 až 20 let odpověděla, že pokud vidí nějaký produkt na pohledně dívce nebo klukovi, koupí si ho raději. Druhá polovina odpověděla, že ne. V mladší kategorii je počet dívek, které odpověděly ne, větší (60 – 80 %). Z toho můžeme usoudit, že mladším dívkám na vzhledu modelů tolik nezáleží a pravděpodobně budou reklamami ovlivněny méně nebo si jejich vliv nemusí uvědomovat.

Otázka č. 7: Mění se politika módního průmyslu ohledně štíhlých ideálů?

ANO: 66%

NE: 34%

66 % dotazovaných je přesvědčeno o tom, že se politika módního průmyslu mění. Týká se to přesvědčení, že velice štíhlé modelky jsou nahrazovány dívkami „normálnějšími“. S tímto tvrzením souhlasí všechny 17leté dívky, které se výzkumu účastnily. Ve všech ostatních kategoriích je o tomto tvrzení přesvědčeno dívek méně a z 19letých s tímto tvrzením souhlasí pouze dvě z deseti.

Vnímání „ideálního“ obrazu těla se vyvinulo v průběhu času a může se zase rychle změnit (Martin, 2010). Je těžké usoudit, jestli se módní průmysl mění pozitivně. Většina dotazovaných dívek je o tom však přesvědčena.

Otázka č. 8: Platí tvrzení, že štíhlá = hezcí?

ANO: 35 %

NE: 65 %

Pouze 35 %, souhlasí s tvrzením, že když je dívka štíhlá, znamená to, že je hezcí. Většina dívek, které s tímto tvrzením souhlasí, se nachází v kategorii 16letých (80 %) a 17letých (60 %). Tyto kategorie jsou také jedny z těch, které se nejvíce setkávají s poruchami příjmu potravy.

65 % dívek si nemyslí, že hezcí dívka je ta, která je štíhlá. Ve věku 11, 13, 14 a 15 let s tímto výrokem souhlasí pouze 20 % dotazovaných. Tyto dívky pravděpodobně tedy nebudou chtít hubnout za účelem větší líbivosti.

Otázka č. 9: Můžou předlohy modelek vyvolat u mladých dívek deprese?

ANO: 88 %

NE: 12 %

88 % dívek se shodlo, že předlohy modelek mohou u dospívajících žen vyvolat deprese. S tímto tvrzením souhlasí všechny 16, 17 a 19leté dívky. Dívek, které si toto nemyslí, je 12 %

a nejvíce z nich se nachází v kategorii 14letých, konkrétně 4 z 10. Špatný obraz těla je silně spojen s nízkým sebevědomím a nízkou sebeúctou, to může vážně omezit potenciál úspěchu mládeže (Croll, 2005).

Otázka č. 10: Je modeling náročnou prací?

ANO: 91 %

NE: 9 %

Devět dívek ze sta dotazovaných se domnívá, že modeling není náročnou prací. 91 % si myslí, že modeling náročná práce je. O tom jsou přesvědčeny i všechny 14, 16, 17 a 20leté dívky.

Otázka č. 11: Přáli jste si někdy modelkou být?

ANO: 31 %

NE: 69 %

Téměř třetina dívek podílejících se na autorčině výzkumu si někdy přála být modelkou. Navzdory tomu, že se většina dívek domnívá, že modeling není snadná práce, se 31 % účastnic průzkumu chtělo někdy modelkou stát.

4. ZÁVĚR

Předmětem výzkumu bylo zjistit, v jaké míře modeling dospívající ženy ovlivňuje. Odborná literatura se vlivem modelek na společnost příliš nezabývá. Média často jedincům prezentují neověřené a nepřesné informace a názory.

Výsledky výzkumu nelze zobecňovat, ale přinesl informace cenné pro další výzkumné šetření. Na otázku, zda modeling skutečně ovlivňuje psychiku adolescentních žen, nemůžeme odpovědět jistě. Výzkum provedený autorkou tomu však napovídá, jelikož všechny zúčastněné ženy vypověděly, že si myslí, že modeling psychiku mladých žen ovlivňuje. Je to jedno z velmi závažných témat, které by nemělo být podceňováno, jelikož takové vzory jako modelky mohou u mladých dívek způsobit mnohé vážné problémy. Mezi ty největší patří určité poruchy příjmu potravy a dále pak i možný výskyt depresivních příznaků.

Pokud bychom měli problematiku, kterou se zabývala tato práce, nějakým způsobem shrnout, můžeme dojít k závěru, že faktorů, které tělesné vnímání ovlivňují, může být mnoho, výsledky jsou však podobné. Znepokojenost s obrazem těla může vést k restriktivním dietám a nezdravé regulaci hmotnosti. Vlivy modelingu na dospívající ženy jsou velice zajímavým tématem a další výzkum na toto téma by byl dozajista velkým přínosem.

LITERATURA

Aherna, A. L., Bennetta, K. M., & Hetheringtonb, M. M. (2008). Internalization of the Ultra-Thin Ideal: Positive Implicit Associations with Underweight Fashion Models are Associated with Drive for Thinness in Young Women. *Eating Disorders: The Journal of Treatment & Prevention*, 16, 294-307.

Britton, A. M. (2012). The Beauty Industry's Influence on Women in Society. Honors Theses. Paper 86. Dostupné z: <http://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1085&context=honors>

Croll, J. (2005). Body image and adolescents. In Stang, J., & Story, M. (Eds), *Guidelines for Adolescent Nutrition Services*. 155-166. Dostupné z: http://www.epi.umn.edu/let/pubs/img/adol_ch13.pdf

Denmark, F. L., & Paludi, M. A. (1993). *Psychology of women: a handbook of issues and theories*. Westport, CT: Greenwood Press.

Donini, L. M., Marsili, D., Graziani, M. P., Imbriale, M., & Cannella, C. (2004). Orthorexia nervosa: A preliminary study with a proposal for diagnosis and an attempt to measure the dimension of the phenomenon [Electronic version]. *Eating and Weight Disorders - Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 9(2), 151-157.

American Psychological Association. (2002). *Developing adolescents: A reference for professionals*. Washington, DC: American Psychological Association. Dostupné z: <http://www.apa.org/pi/families/resources/develop.pdf>

Langmeier, J., & Krejčřová, D. (2007). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.

Macek, P. (1999). *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál.

Martin, J. B. (2010). The Development of Ideal Body Image Perceptions in the United States. *Continuing Education*, 45(3), 98-110.

Paulík, K. (2003). *Obecná psychologie pro doplňující pedagogické studium*. Diplomová práce. Ostrava: Ostravská Univerzita, Pedagogická fakulta.

Reid, T. P., & Paludi, M. A. (1993). Development Psychology of Woman: Conception to Adolescence. In F. L. Denmark, & M. A. Paludi (Eds.), *Psychology of women: a handbook of issues and theories*. 191- 207. Westport, CT: Greenwood Press.

Schwemleinová, P. (2014). Rozdíl stresovanosti u chlapců a dívek na základní škole před přechodem na školu střední. *Bakalářská práce*. Brno: Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta.

Vágnerová, M. (1999). *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál.

Vágnerová, M. (2004). *Základy psychologie*. Praha: Karolinum.

Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

PŘÍLOHY

Obrázek 1: Použitý dotazník vlastní tvorby

Dotazník (K. Kapounová; O8.B)	
věk: _____	Koupíte si produkt raději když ho vidíte na hezké dívce/klukovi? ANO / NE
Může modeling ovlivnit psychiku dospívajících žen? ANO / NE	Mění se politika módního průmyslu ohledně štíhlých ideálů? ANO / NE
V jakém smyslu ji ovlivňuje? DOBRĚM / ŠPATNĚM / OBĚMA / NEOVLIVŇUJE JI	Štíhlá = hezcí ANO / NE
Mají poruchy příjmu potravy příčinu ve vzorech modelek? ANO / NE	Můžou předlohy modelek vyvolat u mladých dívek deprese? NE / ANO
Jsou všechny modelky nezdравé? ANO / NE	Je modeling náročnou prací? ANO / NE
Znáte někoho s anorexií, bulimií? ANO / NE	Přáli jste si někdy modelkou být? ANO / NE

Obrázek 2: Výsledky výzkumu na téma „Vlivy modelingu na psychiku dospívajících žen“ rozčleněné podle věkových kategorií a položek

otázky	věková kategorie									
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Může modeling ovlivnit psychiku dospívajících žen?										
ano	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
ne	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
V jakém smyslu ji ovlivňuje?										
pouze v dobrém smyslu	0%	0%	0%	10%	0%	10%	0%	0%	0%	0%
v dobrém i špatném smyslu	40%	50%	60%	80%	60%	70%	90%	90%	100%	90%
pouze ve špatném smyslu	60%	50%	40%	10%	40%	20%	10%	10%	0%	10%
neovlivňuje ji	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Mají poruchy příjmu potravy příčinu ve vzorech modelek?										
ano	90%	100%	100%	90%	80%	100%	60%	90%	100%	80%
ne	10%	0%	0%	10%	20%	0%	40%	10%	0%	20%
Jsou všechny modelky nezdравé?										
ano	0%	0%	0%	0%	10%	0%	0%	0%	0%	0%
ne	100%	100%	100%	100%	90%	100%	100%	100%	100%	100%
Znáte někoho s poruchou příjmu potravy (anorexií, bulimií...)?										
ano	50%	20%	20%	40%	20%	60%	80%	50%	40%	70%
ne	50%	80%	80%	60%	80%	40%	20%	50%	60%	30%
Koupíte si produkt raději když ho vidíte na hezké dívce/klukovi?										
ano	20%	40%	30%	40%	50%	50%	50%	50%	50%	50%
ne	80%	60%	70%	60%	50%	50%	50%	50%	50%	50%
Mění se politika módního průmyslu ohledně štíhlých ideálů?										
ano	40%	50%	60%	70%	90%	90%	100%	80%	20%	60%
ne	60%	50%	40%	30%	10%	10%	0%	20%	80%	40%
Platí tvrzení, že štíhlá = hezcí?										
ano	20%	30%	20%	20%	20%	80%	60%	30%	40%	30%
ne	80%	70%	80%	80%	80%	20%	40%	70%	60%	70%
Mohou předlohy modelek vyvolat u dospívajících žen deprese?										
ano	80%	90%	80%	60%	90%	100%	100%	90%	100%	90%
ne	20%	10%	20%	40%	10%	0%	0%	10%	0%	10%
Je modeling náročnou prací?										
ano	80%	80%	90%	100%	80%	100%	100%	90%	90%	100%
ne	20%	20%	10%	0%	20%	0%	0%	10%	10%	0%
Přáli jste si někdy modelkou být?										
ano	30%	40%	40%	10%	20%	10%	40%	30%	50%	40%
ne	70%	60%	60%	90%	80%	90%	60%	70%	50%	60%

O AUTORCE

Autorka práce úspěšně ukončila poslední ročník všeobecného osmiletého gymnázia Om-ská. Výběr tématu týkajícího se ovlivňování psychiky dospívajících žen modelingem byl motivován především tím, že autorka se v oblasti modelingu přes tři roky pohybovala a tudíž mohla při tvorbě práce a především vytváření výzkumu čerpat také z vlastních zkušeností. Otázka, do jaké míry jsou mladiství modelingem ovlivňováni, ji velice zajímala a některé výsledky pro ni byly dosti překvapivé. Během psaní této práce si rozšířila obzory a vyzkoušela si dotazníkové metody výzkumu. V budoucnu by si přála k tématu vrátit a výzkum zopakovat nebo rozšířit.

Email: karolinakapounova@seznam.cz

PŮVOD MASA – NOVÉ TABU DNEŠNÍ DOBY? ANALÝZA PROBLEMATIKY Z HLEDISKA RODIČŮ

THE ORIGIN OF MEAT – A NEW TABOO OF OUR SOCIETY? ANALYSIS FROM PERSPECTIVE OF THE PARENTS

EVA HEMMEROVÁ

Abstrakt

Předložená práce se zabývá původem masa, které pojímá jako nové tabu při rozhovorech s dětmi. Práce nejprve uvádí čtenáře do problematiky, představuje ideologii karnismu a tzv. meat paradox (láska ke zvířatům/jejich konzumace). V krátkosti představuje poznatky vývojové psychologie o dětském konceptu smrti (smrt zvířete jako podstata masa) a vývoji morálního usuzování. Podstatná část práce se zabývá analýzou příčin a důsledků tabuizování původu masa v rodinách, především z hlediska samotných rodičů.

Klíčová slova: tabu, konzumace masa, původ masa, rodičovské rozhovory s dětmi

Abstract

This paper deals with the origin of the meat which is understood as a new taboo in the interviews with children. First, we introduce the reader to the issue and present the ideology of carnism and the meat paradox (loving animals/eating them). The article also presents findings of children's developmental psychology - the concept of death in childhood (death of an animal as a matter of meat) and development of moral reasoning. A substantial part of this paper analyzes the causes and consequences of origin of meat taboo in families, especially in perspective of parents.

Keywords: taboo, eating meat, origin of meat, parental interviews with children

1. ÚVOD

Existují témata, o kterých se s dětmi hovoří velmi těžko. Tato témata často nazýváme tabu a patří k nim např. smrt nebo sex. Existuje však další téma, které je velmi silně tabuizováno, aniž by si to mnoho lidí uvědomilo. Jedná se o původ masa. Fakt, že maso je kus mrtvého zvířete, se většině rodičů sděluje velmi těžko. Proto mohou tyto informace vědomě i nevědomě zakrývat či odkládat debatu na pozdější dobu.

Z jakého důvodu zde panuje tato nejistota? A hovoří vůbec samotní rodiče o tomto tématu s dětmi, jak takové rozhovory probíhají a kde rodiče berou jistotu při svých rozhovorech? Jakým způsobem na své děti působí? To jsou velmi zajímavé a podstatné otázky, kterými se však bohužel zabývá jen minimální množství studií.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 ÚVOD DO PROBLEMATIKY – VNITŘNÍ KONFLIKT CIVILIZOVANÉ SPOLEČNOSTI

Hned v úvodu je třeba upozornit na jeden problém – téma konzumace masa bylo dlouhou dobu na okraji vědeckého zájmu. Joy (2011) tuto mezeru ve výzkumu vysvětluje existencí **karnismu**, což je ideologie, která je v naší západní společnosti tak rozšířená a zakořeněná, že se stala neviditelnou. Její prvky a praktiky (např. právě konzumace masa) jsou chápány jako dané, považujeme je za záležitost zdravého rozumu, aniž bychom je podrobili kritickému náhledu.

U vegetariánství vnímáme jasný ideologický podtext, chápeme, že za tímto termínem stojí určitý systém přesvědčení, kdežto u běžného způsobu života, který zahrnuje i konzumaci masa, tato přesvědčení nevnímáme. V důsledku toho konzumaci masa ani nechápeme jako svobodnou volbu, ale jako něco normálního, přirozeného. Dle Joy (2011) je v naší společnosti patrná tendence posuzovat mainstreamový způsob života jako odraz univerzálních hodnot, které nejsme schopni kriticky přezkoumat. To je podle Joy (2011) důvod, proč nebyl karnismus dosud pojmenován.

Můžeme pouze uvažovat, zda by karnismus vůbec byl pojmenován, kdyby s sebou život v civilizované společnosti nepřinášel vnitřní konflikt. Toho si všímá již český filosof Erazim Kohák (1998), který rozdělil historický vývoj postojů ke zvířatům do tří stádií. Ve středověku byla zvířata vnímána podobně jako lidské otroci, v novověku lidé devalvovali zvířata na pouhé suroviny a člověk se vymezil od všech dalších tvorů a stylizoval se do představy pána tvorstva. A konečně třetí stádium začíná průmyslovou revolucí na jedné straně a demokratickou na straně druhé, což s sebou nese hluboký konflikt. V rámci průmyslové revoluce totiž dochází k nepředstavitelnému vykořisťování zvířat v nově vznikajících velkochově a laboratořích, kdežto ta demokratická vyžaduje soucit ke zvířatům, což se projevuje např. stále se zvyšující oblíbeností domácích mazlíčků. Dle Koháka (1998, str. 30) jsme toto dilema vyřešili pokrytecky – „oplýváme láskou ke svým miláčkům a raději se neptáme, odkud pocházejí maso a léky“.

Stejného konfliktu si všímají i australští výzkumníci Loughnan, Haslam a Bastian (2010), kteří ho nazývají „**meat paradox**“. Vychází z toho, že se většina lidí na jedné straně považuje za milovníky zvířat, odsuzují jejich týrání a nechtějí je vidět trpět, na druhé straně však běžně konzumují maso, které je samozřejmě spojeno s využíváním a zabíjením zvířat. Tato situace, která je charakterizována nesouladem mezi postoji a chováním člověka, je velmi podobná jevu, který popsal již Festinger v roce 1957 (in Hewstone & Stroebe, 2006), jde o tzv. kognitivní disonanci, stav vnitřního napětí, který je způsoben právě nesouladem mezi naším přesvědčením a chováním a motivuje nás ke změně směrem k vyšší konzistenci.

Tato změna může nastat trojím způsobem (Joy, 2011):

- změna postoje směrem k chování („vlastně ta zvířata rád nemám, proto je jím“)
- změna chování směrem k postojům (konverze k vegetariánství či veganství)

- změna způsobu vnímání našeho chování

Právě k třetímu způsobu dochází nejčastěji. Dle Joy (2011) se tak děje psychickým zne-citlivěním vůči druhům, jež využíváme a považujeme za jedlá, tato zvířata např. objektifikujeme (vnímáme je jako pouhé suroviny, balíčky masa v pultech supermarketů) a deindividujeme (všechny zastánce jednoho druhu vnímáme jako stejná, nevšímáme si jejich individuality jako např. u psů). V neposlední řadě jim také můžeme odepírat kognitivní schopnosti, tomu nasvědčují experimenty provedené v Austrálii (Bastien, Loughnan, Haslam & Radke, 2012), v jednom z nich např. byli respondenti rozděleni do dvou skupin, kontrolní skupina dostala jako občerstvení oříšky, experimentální sušené maso (hovězí). Následně experimentální skupina posuzovala krávu jako méně inteligentní i méně schopnou pociťovat různé emoce. Výzkumníci z toho vyvodili závěr, o možné existenci nevědomých psychologických obran, které mají zabránit diskomfortu, který mnozí lidé pociťují právě kvůli tomu, že jsou jejich postoje v nesouladu s jejich chováním, resp. stravovacími návyky.

2.2 APLIKACE POZNATKŮ VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE

Předtím, než vůbec začneme hovořit o rozhovorech o mase z hlediska rodičů, je potřeba přiblížit poznatky vývojové psychologie o tom, jak a kdy jsou děti schopny pochopit určité jevy. Jedná se především o pochopení podstaty smrti, dále nás bude zajímat morální usuzování dítěte, které zcela jistě velmi ovlivňuje rozhovory o mase jakožto částech mrtvých zvířat.

Pokud se ptáme na to, kdy je dítě schopno pochopit podstatu masa, jako záchytný bod nám může sloužit věk, kdy je dítě schopno pochopit podstatu smrti. Ač závisí pochopení smrti na mnoha dalších faktorech (kognitivní vyspělost, zkušenost se smrtí atd.), za nejdůležitější faktor je dlouho považován právě věk. Jednotliví autoři se však velmi liší jak v konečném věku, tak ve vymezených komponentách smrti, které dítě musí pochopit. Uznáváno je 5 základních komponent smrti (Speece & Brent, 1984, in Loučka & Vančura, 2011):

- Nevratnost (smrt je konečná, nelze zvrátit);
- nefunkčnost (smrt se projevuje nefunkčností orgánů, člověk nedýchá, nebije mu srdce...);
- univerzalita (smrt se týká všech, lidí, zvířat i dítěte samotného);
- příčinnost (smrt má nějakou příčinu, tj. někdo nemůže umřít proto, že zlobil);
- pokračování života mimo tělo (možné náboženské představy u dětí nejsou výjimkou).

K postupnému pochopení jednotlivých komponent může docházet v různém věku a autoři se neshodují na tom, jaký věk to je. Většinou však udávají, že tento proces začíná kolem 5. roku života. K pochopení všech komponent pak dochází mezi 7. a 8. rokem, ale až okolo 9. roku má dítě tzv. dospělý koncept smrti, kdy smrti opravdu plně rozumí (Loučka & Vančura, 2011).

Naším předpokladem tedy je, že dříve dítě nemůže porozumět ani podstatě masa. To ovšem odporuje mnoha zkušenostem i tvrzením rodičů, kteří se často domnívají, že o

původu masa by se mělo s dětmi hovořit mnohem dříve (Bray, Zambrano, Chur-Hansen & Ankeny, 2016).

Co se týče morálního usuzování dětí, klasická teorie (Piaget & Inhelderová, 2014) rozlišuje heteronomní a autonomní morálku. **Heteronomní morálka**, která je situována především do předškolního a raně školního věku, je určována příkazy autorit, dítě v tomto věku nepřemýšlí nad tím, zda je něco správné nebo špatné, tvrzení autorit chápe jako nezpochybnitelná. Oproti tomu v **autonomní morálce**, která nastává mezi 7. a 8. rokem, již tuto správnost či špatnost dítě posuzovat dokáže. Často však argumentuje pro dospělého zvláštními způsoby, protože plně vyvinuté morálky dosáhne až kolem 11. – 12. roku, kdy dokáže rozeznat např. milosrdnou lež od lži běžné.

Z právě řečeného vyplývá, že dítě není schopné posuzovat morální správnost či nesprávnost konzumace masa dříve, než dosáhne stádia autonomní morálky, což může být jistě pro rodiče důležitou informací. Je však třeba říci, že každé dítě je individuální a ve hře je spousta dalších faktorů, např. kognitivní vyspělost dítěte.

3. KONZUMACE MASA JAKO TÉMA ROZHOVORŮ S DĚTMI

Fakt, že panuje u některých rodičů určitá úzkost a nejistota při rozhovorech s dětmi o tomto tématu, je nepochybný. V úvodu jsme hovořili o vnitřním konfliktu, který mnozí obyvatelé naší civilizované společnosti zažívají. Právě tento konflikt mohou zažívat i samotní rodiče. Většinou však používají důmyslné psychologické mechanismy k minimalizování psychického diskomfortu, který z tohoto konfliktu plyne.

Problém však nastává, když jsou rodiče konfrontováni s dětským myšlením a s palčivými otázkami svých dětí, u nichž se většinou snaží přirozeně rozvíjet lásku ke zvířatům. Pallotta (2008) zmiňuje, že děti nemusí mít psychologické mechanismy pro boj s tímto vnitřním konfliktem vybudovány, proto ani nemusí rozlišovat mezi jednotlivými zvířaty podle jejich účelu. Může být pak těžké vysvětlit dítěti, že ke králíčkovi, o kterého denně pečují a hraje si s ním, má chovat lásku, kdežto ke králíkovi právě vytaženému z trouby nemá cítit nic.

Rodiče se s tím mohou vyrovnat různě, jednou z možností je třeba právě skrývat původ masa tak dlouho, dokud to jen jde. Toto zamlžování původu masa je však méně časté a podle výzkumu provedeném v Austrálii (Bray, Zambrano, Chur-Hansen & Ankeny, 2016) je spojen pouze s matkami z městských částí. Celkově ze zmíněného výzkumu vyplývá, že obyvatelé měst jsou vzhledem k masu ve větším napětí, než obyvatelé malých obcí, rozhovor s dětmi o mase také spatřují jako mnohem těžší.

Austrálie je vysoce urbanizovanou zemí, proto v tomto výzkumu (Bray et al., 2016) byly rozdíly velmi markantní, zajímavé je, že lidé z vesnických oblastí v rozhovorech s dětmi o mase žádné tabu neviděli. To může napovídat tomu, že jedním z hlavních procesů, jež působí tento problém, je právě to, že v civilizované společnosti byl narušen vztah mezi masem a zvířaty, ze kterých maso pochází. Proto nás např. nemůže překvapovat, že se lidé bouřili proti tomu, aby v jednom z velkoobchodních řetězců prodávali celá vakuovaná

selata (Novinky.cz, 2013). Původ masa je totiž v naší společnosti zakrýván i dospělým – právě proto, aby neupozorňoval na zmíněnou nekonzistenci v jejich postojích a chování.

Co se týče obsahu konverzace, z výzkumu (Bray et al., 2016) vyplývá, že nejčastěji rodiče argumentují nutričními vlastnostmi masa. Do této kategorie můžeme zařadit tvrzení o prospěšnosti konzumace masa (dává nám sílu, obsahuje bílkoviny) i tvrzení o nezbytnosti jeho konzumace (musíme ho jíst, bez něj to nejde). Tato „výživová“ argumentace často nazývaná také jako argument nezbytnosti (necessary) (Joy, 2011) je jedním z nejsilnějších argumentů, pokud budeme dítěti opakovat, že maso se jíst musí, jinak nebude zdravé, samozřejmě si tento postoj fixuje. Navíc je tento argument velmi snadno pochopitelný a implikuje jednoduchou rovnici: pokud maso jíst nebudeme, nebudeme ani zdraví.

Tato argumentace nezbytnosti konzumace masa a jeho nutričními vlastnostmi se častěji vyskytovala u otců (Bray et al., 2016), matky naopak častěji zdůrazňovaly humánní zacházení se zvířaty a to, že jsou usmrcována bez krutosti a utrpení. Tato argumentace se však nevyskytovala výhradně u matek, častá byla i u otců, shodně tvrdili, že se zvířaty se musí zacházet s respektem. Otázkou je, nakolik tato tvrzení slouží dětem a nakolik je víra v ně nutná pro samotné rodiče, aby se vyrovnali s případným vnitřním diskomfortem.

Autoři knihy *Our children and other animals* (Cole & Steward, 2014) analyzují vlivy, které působí na rodiče v jejich rozhovorech s dětmi o mase a vedou je převážně k argumentaci nezbytností. Nezpochybnitelný je tlak masného i mléčného průmyslu, který působí různými cestami např. prostřednictvím reklam a dalších marketingových tvrzení i prostřednictvím dalších médií (např. propagace živočišných výrobků ve filmech). Podstatným vlivem je však i to, že živočišné výrobky jsou ve velké míře doporučovány samotnou lékařskou obcí.

Dle autorů (Cole & Steward, 2014) jsou postoje rodičů ke stravě nevědomě tvarovány v souladu s teorií karnistické ideologie. Všimají si totiž zajímavého jevu, ačkoli se kojenec a batolecí strava skládá především z rostlinných složek (příkrmy jsou především z rýže, zeleniny či ovoce, pokud tedy samozřejmě pomineme mateřské mléko), názvy tomu neodpovídají. V USA jsou názvy příkrmu stylizovány do jídel pro dospělé, např. „Sunday Chicken Dinner“, „Grandpa’s Sunday Lunch“ nebo „My First Bolognese“. Tato jídla jsou často doplněna kreslenou postavičkou daného zvířete, jehož maso bylo v příkrmu použito, ač jsou procenta živočišné složky velmi nízká. V rodičích to však může implikovat přesvědčení, že děti v podstatě jedí a potřebují to samé, jako jedí oni samotní. I to může být dalším důvodem (vedle doporučení lékařů a marketingové masáže živočišného průmyslu), proč je případné odmítnutí masa dětmi posuzováno za krajně nezdravé. Rodiče jednoduše mohou mít strach o zdravý vývoj svého dítěte.

Rodiče však mohou mít strach i z jiné věci. Pokud jsou sami vůči konzumaci masa ve vnitřním konfliktu, mohou se také obávat toho, jak se na ně bude jejich dítě dívat, až zjistí pravdu o původu masa. Mohou se bát toho, že se na ně dítě jednoduše naštve či je bude odsuzovat. Druhou variantou je strach z případné úzkosti dětí, děti mohou po rozpoznání podstaty masa pociťovat dokonce vinu, která může vyústit v různé depresivní potíže (Bray et al., 2016).

Za zmínku také stojí, že se většina těchto problémů, které se mohou při rozhovoru s dítětem vyskytnout, pravděpodobněji objeví, pokud s dítětem hovoří matka. Z výpovědí matek totiž vyšlo najevo, že děti byly po rozhovorech s nimi častěji úzkostné či naštvané a výrazně častěji také došlo ke změně chování (např. k odmítání masa a přechodu na vegetariánství), než pokud s dítětem hovořil otec (Bray et al., 2016).

Nejpodstatnější proměnnou ve zmíněném výzkumu (Bray et al., 2016) však stejně zůstává místo bydliště, resp. jeho velikost. Rodiče z venkovských oblastí nejenže často nevidí žádný problém ve vedení těchto rozhovorů, navíc dle nich nejde o pouhý jeden rozhovor, socializace zde probíhá od raného dětství prostřednictvím neustálého styku se zvířaty i s jejich smrtí. Děti z vesnic jsou často samy zapojeny do procesu masné výroby a mají zkušenosti s jednotlivými praktikami. Původ masa je tedy něco, čemu jsou blízko od raného dětství, nemůže je tedy později překvapit jako děti z velkých měst, kde se pouto mezi původem masa a zvířaty přetrhalo.

Existuje však ještě jedna varianta, o které jsme zatím nemluvili. Je totiž možné, že někteří rodiče jednoduše o původu masa nepřemýšlí, jídlo berou jak přirozenou součást života a jednotlivé stravovací volby, kterých udělají denně bezpočet, si ani neuvědomují. Tento stav nazval Wansink (2006) jako mindless eating. Pokud nepřemýšlí o původu masa, nejspíš pro ně pak může být těžké odpovídat na otázky dětí a můžeme se pouze domnívat, zda pak tento nezáměr či lhostejnost nepřenesou na samotné děti. Otázkou však je, zda se vůbec liší mindless eating popsané Wansinkem (2006) od teorie existence karnistické ideologie, jež představila Joy (2011). Je velice dobře možné, že mindless eating je právě jen jedním z projevů karnismu, na který se však autor dívá pod svým úhlem pohledu.

Někteří rodiče se domnívají, že hovořit s dětmi o původu masa je potřeba velmi brzy, většina z nich se pak shoduje, že by tak rodiče měli učinit do pěti let (Bray et al., 2016). Zde však narážíme na problém, který jsme načrtli v předchozí části. Dle poznatků vývojové psychologie (Loučka & Vančura, 2011) není dítě ve věku pěti let schopno plně porozumět podstatě smrti, nemělo by být tedy ani schopno plně porozumět původu masa. Může sice správně spojit maso se zvířetem, můžeme se však pouze dohadovat, zda chápe, že zvíře musí zemřít a že tato smrt je trvalá a nevratná záležitost. Dále dítě okolo pěti let většinou není schopno posuzovat, zda je nějaký čin morálně správný či špatný (Piaget, 2014), neměli by proto mít problém s konzumací masa a prožívat vnitřní konflikt, který může trápit rodiče.

Tyto aplikace podporuje fakt, že rodiče, kteří s dětmi hovořili v pozdějším věku, udávali mnohem více problémů zahrnujících zvýšenou úzkost dítěte, vztek na rodiče či odmítání masa, než ti, kteří tyto rozhovory uskutečnili mnohem dříve (Bray et al., 2016). Můžeme tedy uvažovat nad tím, zda není dítě pomocí socializace tvarováno do běžného konzumenta masa dříve, než si vůbec dokáže plně uvědomit jeho podstatu a původ a učinit odpovídající morální rozhodnutí.

4. ZÁVĚR

Práce poukázala na možná vysvětlení, proč je téma původu masa převážně u rodičů

z měst tabuizováno. Rodiče sami mohou být ve vnitřním konfliktu ohledně konzumace masa a nemusí jim tedy být příjemné o tomto tématu s dětmi hovořit, navíc mohou mít strach o zdraví svého dítěte, pokud by se např. rozhodlo přestat maso jíst. Tento strach je samozřejmě podporován propagací živočišných produktů prostřednictvím médií i lékařské obce. Také se mohou obávat reakce dítěte, které by je mohlo ze situace obvinít a mít na ně vztek. V neposlední řadě se samotní rodiče nemusí vůbec nad původem masa zamýšlet a konfrontace s dětskými otázkami je pak může velmi překvapit.

Tyto jednotlivé možnosti jsou přehledně uvedeny v diagramu v příloze, rozhodně se však nejedná o vyčerpávající výčet.

LITERATURA

- Bastien, B., Loughnan, S., Haslam, N., & Radke, H. (2012). Don't mind meat? The denial of mind to animals used for human consumption. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(2), 247-256. Dostupné z: <http://psp.sagepub.com/content/38/2/247.short>
- Bray, H. J., Zabran, S. C., Chur-Hansen, A., & Ankeny, R. A. (2016). Not appropriate dinner table conversation? Talking to children about meat production. *Appetite*, 100, 1-9. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0195666316300289>
- Cole, M., & Stewart, K. (2014). Our children and other animals: the cultural construction of human-animal relations in childhood. Farnham: Ashgate.
- Hewstone, M., & Stroebe, W. (2006). Sociální psychologie: Moderní učebnice sociální psychologie. Praha: Portál.
- Joy, M. (2011). Why we love dogs, eat pigs and wear cows: an introduction to carnism. Berkeley, California: Conari.
- Kohák, E. (1998). Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky. Praha: Slon.
- Loučka, M. & Vančura, J. (2011). Koncept smrti u dětí: Komponenty a determinanty. *Československá psychologie*, 54(1), 38-48. Dostupné z: <http://web.aebsohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=bf8df464-fdcd-4c3f-a-173-09e250bb242d%40sessionmgr4002&hid=4112>
- Loughnan, S., Haslam, N., & Bastien, B. (2010). The role of meat consumption in denial of moral status and mind to meat animals. *Appetite*, 55(1), 156-159. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0195666310003648>
- Novinky.cz. (17. 10. 2013). Selátka ve fólii vyvolala v polských supermarketech poprask. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/koktejl/316410-selatka-ve-folii-vyvolala-v-polskych-supermarketech-poprask.html>
- Pallotta, N. R. (2008). Origin of adult animal rights lifestyle in childhood responsiveness to animal suffering. *Society & Animals*, 16(2), 149-170. Dostupné z: <http://web.aebsohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=bf8df464-fdcd-4c3f-a173-09e250bb242d%40sessionmgr4002&hid=4112>
- Piaget, J., & Inhelder, B. (2014). Psychologie dítěte. Praha: Portál.
- Wansink, B. (2006). Mindless Eating: Why we eat more than we think. New York: Bantam Del.

PŘÍLOHY

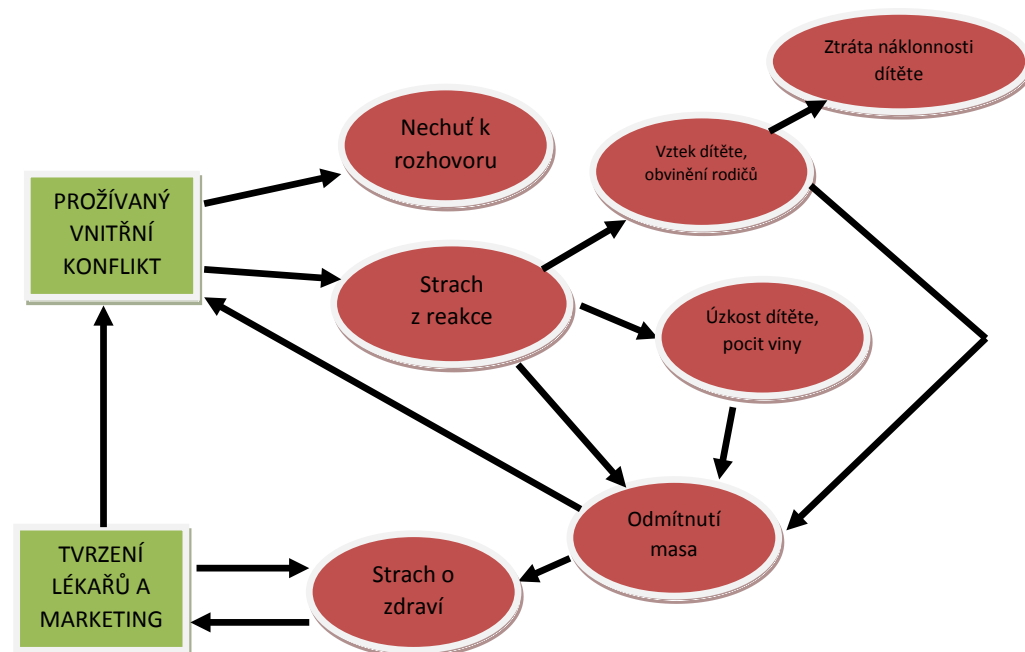

Diagram – Možné příčiny a důsledky tabuizace původu masa v rodinách vycházející z možného prožívaného konfliktu ohledně konzumace masa u rodičů (vlastní zpracování)

Diagram znázorňuje propojenost příčin i důsledků tabuizace masa v rodinách s důrazem na možný prožívaný vnitřní konflikt rodičů ohledně konzumace masa. Tento konflikt může v první řadě ovlivňovat chuť rodičů vést s dětmi konverzaci o mase, jelikož přitom mohou sami být konfrontováni se svým nevyřešeným konfliktem, sekundárně se mohou rodiče obávat reakce dítěte. Dítě může reagovat vztekem a obviněním rodičů, čehož se samozřejmě mohou rodiče obávat, neboť může vést ke ztrátě náklonnosti dítěte. Dítě také může reagovat úzkostí a pocitem viny, když si uvědomí, že konzumuje mrtvá zvířata. To pro rodiče samozřejmě také není snadné. Dále může dítě bez dalších emocionálních projevů prostě odmítnout konzumaci masa. K tomuto chování však může vést i pocitovaný vztek či úzkost. Toto odmítnutí konzumace masa potom může zpětně zvyšovat případný vnitřní konflikt rodičů a diskomfort, který z něj může plynout. Samozřejmě také může vést ke strachu rodičů o zdravý vývoj jejich dítěte. Což může být oboustranně ovlivňováno tvrzením lékařů, marketingovými akcemi živočišného průmyslu i médií, nejenže tedy mohou rodiče mít strach o své dítě, pokud odmítne maso, ale tato tvrzení mohou být i primární příčinou, proč o mase s dětmi hovořit nechtějí. V neposlední řadě mohou tvrzení lékařů a marketing udržovat případný vnitřní konflikt rodičů.

V diagramu samozřejmě nejsou znázorněny všechny vlivy, které tento proces mohou ovlivňovat, jelikož se diagram soustředí především na možný prožívaný vnitřní konflikt rodičů.

O AUTORCE

Autorka je studentkou prvního ročníku navazujícího magisterského studia Psychologie na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Svými pracemi by chtěla poukázat na opomíjení tématu konzumace masa a stravy obecně v psychologii a podnítit tak čtenáře ke kritickému náhledu na většinové stravovací návyky a úděl hospodářských zvířat v moderní společnosti.

Email: hemmerova.eva@atlas.cz

ČÁST II.

KLINICKÁ PSYCHOLOGIE A PŘÍBUZNÉ OBORY

DŮSLEDKY PLYNOUCÍ Z PRODĚLANÉHO ZNÁSILNĚNÍ, PÉČE O ZNÁSILNĚNOU OSOBU

CONSEQUENCES OF EXPERIENCE WITH RAPE, CARE FOR RAPED PERSON

RENÁTA MIKULOVÁ

Abstrakt

Předmětem seminární práce „Důsledky plynoucí z prodělaného znásilnění, péče o znásilněnou osobu“ je shrnutí poznatků o znásilnění. Práce je rozdělena na tři části – první část je zaměřena na definice klíčových pojmů jako znásilnění, sexuální deviace a viktimologie. Další část se zaměřuje na krátkodobé i dlouhodobé následky znásilnění. V poslední části je rozpracováno téma zaměřující se na péči o znásilněnou osobu.

Klíčová slova: znásilnění, sexuální násilí, oběť, přeživší, viktimologie, viktimizace, posttraumatická stresová porucha

Abstract

The paper „Consequences of experience with rape, care for raped person“ deals with the summary of knowledge about rape. Seminar work is divided into three parts – the first part is focused on definition of key concepts as rape, sexual deviation and victimology. The next part is focused on short-term and long-term consequences of rape. In the last part is elaborated theme, which is focused on care for raped person.

Keywords: rape, sexual assault, victim, survivor, victimology, victimization, post-traumatic stress disorder

1. ÚVOD

Příběhy sexuálního násilí, deviace, agrese a znásilňování nás od nepaměti obklopují na každém rohu. V poslední době jim velkou pozornost věnují zejména média. S těmito tématy se běžně setkáváme ve filmech, seriálech, talk show, knihách, odborných studiích, ale i ve zprávách a tisku. Tématem se zabývá mnoho odborníků – lékaři, kriminalisté, policisté, psychologové, psychiatři a další. Většina případů znásilnění končí neohlášená a usvědčených pachatelů je velice málo – studie ukazují, že pouze 5% pachatelů se podaří usvědčit. Neustále se pracuje na nových přístupech k oběti i k pachateli. Studují se jejich osobnosti, chování a motivace. To pomáhá k rozvíjení prevence a krizové intervence. Udává se, že nejméně jedna ze tří žen je ve svém životě alespoň jednou fyzicky nebo sexuálně zneužita a jedna ze čtyř žen se setkala se sexuálním násilím ze strany svého intimního partnera (Smith, Ho, Langston, Mankani, Shivshanker & Perera, 2013).

Práce se zabývá základními pojmy, které se znásilněním a pomocí obětem úzce souvisejí. Přináší shrnutí o krátkodobých i dlouhodobých důsledcích znásilnění a možnostech, jak pomoci obětem se s touto traumatizující zkušeností vyrovnat.

Pozornost je zde zaměřena zejména na ty případy, kdy je útočníkem muž a obětí žena. Samozřejmě se setkáváme i s případy, kdy je obětí muž (např. ve věznicích). Největší procento obětí však tvoří ženy, proto je tato práce primárně zaměřená na ně.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Znásilnění je hned po vraždě nejvíce zraňujícím zločinem. Oproti dobám minulým jsou dnes definice znásilnění pojímány daleko šířeji. Dříve byla za znásilnění považována pouze násilná soulož mezi mužem a ženou, kdy došlo ke vniknutí penisu do ženského přirození. Současné definice nejsou jednotné, ovšem obecně se dá o znásilnění říci, že se jedná o jakýkoliv násilný sexuální akt, který je spáchán proti vůli jedince. Specifičtější definice pak hovoří o znásilnění jako o vynuceném vaginálním, orálním nebo análním styku nebo o styku pod pohrůzkou násilí nebo těžké újmy. Aby mohl soud znásilnění potvrdit, může vyžadovat důkazy o proniknutí penisu do pochvy oběti nebo důkazy o ejakulaci. V mnohých případech zákon umožňuje potvrdit znásilnění i v případě penetrace tělesného otvoru jiným předmětem než penisem – může se například jednat o jazyk, pěst nebo předměty jako jsou láhev či násada od koštěte (Bourkeová, 2010; Čápková, 2008; Čírtková 2009; Linden, 2011).

Dalším pojmem, který je zde nutné zmínit, je termín sexuální deviace, který je v dnešní době pro svůj hanlivý nádech nahrazován termíny parafilie či sexuální variace. Jedná se o úchytku, aberaci, perversi, scestnou sexualitu, abnormální uspokojování sexuálního pudu (Hartl, 2004, s. 241). Jednání sexuálně deviantního jedince není primárně motivováno sexuální aktivitou, tedy vzrušením, které vede k oboustranně dobrovolnému sexuálnímu styku. K nejzávažnějším formám pak patří patologická sexuální agresivita a sadismus (Blatníková, Faridová & Zeman, 2014).

Posledním termínem, který považujeme za těžiště této práce, je viktimologie. Jedná se o zkoumání obětí trestných činů, jejich osobností i chování, které případně mohlo vyprovokovat jednání pachatele (Hartl, 2004, s. 291). Viktimizací pak rozumíme proces zraňování a poškozování obětí. Viktimizace začíná útokem na oběť, ale rozhodně jím nekončí, naopak automaticky startuje následující nutné pochody. Rozlišujeme viktimizaci primární, sekundární a terciální. Primární viktimizací máme na mysli bezprostřední poškození oběti. Toto poškození může mít somatický, psychický nebo ekonomický charakter. Jádrem sekundární viktimizace je zpravidla psychická újma a veškeré reakce okolí. Terciální viktimizace pak zahrnuje veškeré změny osobnosti, které souvisejí s takto negativní zkušeností. Cílem této disciplíny je zpracovat poznatky a navrhnout, jak a zda se lze vyhnout roli oběti a jaká jsou preventivní opatření, která mohou pomoci snížit riziko ohrožení (Čápková, 2008; Čírtková, 2009; Dvořáková, 2013; Matoušková, 2013).

3. VĚCNÁ ZJIŠTĚNÍ

Průběh znásilnění je závislý na mnoha faktorech. Těmi nejvýznamnějšími jsou osobnost oběti i pachatele. Předmětem výzkumů jsou pocity, akce a reakce oběti v průběhu útoku. Rozlišujeme několik druhů obranných mechanismů při útoku. Jsou jimi verbální a málo energický odpor, fyzická obrana, útěk a pasivní obrana, tedy nekladení odporu. Volba strategie závisí na osobnosti oběti, na okolnostech útoku a zpravidla nelze její volbu racionálně vysvětlit – jedná se totiž o reakce pudové. Předmětem zkoumání jsou také emoce při samotném útoku. Z některých výzkumů vyplynulo, že nejčastějšími emocionálními stavy, které oběť provázejí, jsou strach ze smrti, ponížení, bezmocnost, pocit hnusu a vztek (Čírtková, 2009; Dvořáková, 2013).

3.1 DŮSLEDKY ZNÁSILNĚNÍ

Následky znásilnění můžeme rozdělit do dvou skupin – krátkodobé, tedy bezprostřední následky, které jsou zejména fyzické, psychické a ekonomické, a dlouhodobé důsledky, které bývají zejména psychické a jsou obvykle charakterizované jako posttraumatická stresová porucha. Oběti se také potýkají s pocitem zneuctění. V důsledku toho získávají pocit, že jsou „jiní“ a že je společnost může odsoudit. Výrazným prvkem je ztráta pocitu autonomie. Běžně totiž máme pocit, že své chování a dění v našem životě můžeme ovlivňovat a tuto jistotu oběti po útoku často ztrácejí (Matoušková, 2013; Matthews, Meaden, Petrak, Shepstone & Evans, 2000).

3.1.1 Bezprostřední následky

Bezprostředně po útoku se objevuje akutní reakce na silný stres. Ten je způsoben pocitem ohrožení, kdy se oběť obává o vlastní život, šokem a pocitem pokoření. To vše je podpořeno i fyzickým zraněním, neboť studie prokázaly, že 91% obětí utrpělo při útoku fyzická poranění, jako jsou pohmožděniny, zlomeniny, ale i bodné rány. Pocity po samotném znásilnění jsou závislé na osobnosti oběti a průvodních okolnostech. V důsledku šoku jsou oběti často omráčené, duchem nepřítomné, iracionální. Bezprostředně po útoku se oběti většinou obávají zůstat o samotě, neboť mají strach z toho, že by se útočník mohl vrátit. Často se objevuje i trauma fyzické, které se může projevovat nepříjemným pocitem v krku, nevolností nebo bolestí. Dochází také ke zhoršování kognitivních funkcí – zhoršuje se paměť, rozumové schopnosti, myšlení je pomalejší a koncentrace pozornosti rapidně slábne (Benedict, 2003; Čírtková, 2009; Matoušková, 2013; Matthews, Meaden, Petrak, Shepstone & Evans, 2000).

3.1.2 Posttraumatická stresová porucha

Posttraumatická stresová porucha (PTSD) je zpožděná odezva po prožitém traumatu, jako je přírodní katastrofa, přítomnost u násilné smrti jiných osob, znásilnění, únos dítěte a další. K příznakům patří pocit otupělosti, odcizení se lidem, poruchy spánku, opakování traumatu ve vzpomínkách a snech, vyhýbání se situacím a objektům, které prožitou událost připomínají, sebevražedné myšlenky, pocity viny z přežití (Hartl, 2004, s. 193). S

některými z těchto příznaků se můžeme setkat i v rámci akutní reakce na stres. Dalšími příznaky mohou být vtíravé myšlenky, úzkost, vyhýbavé chování a příznaky deprese. Významným příznakem je také nervová labilita, která se může projevat podrážděností, záchvaty vzteku nebo naopak apatií a letargií či zvýšenou lekavostí. Se zotavováním z PTSD je spojována sociální podpora, ovšem důležitost sociální opory ve spojení se sexuálním násilím doposud nebyla prokázána. Stejně tak zatím nebyly prokázány faktory, které ovlivňují, jestli se PTSD rozvine nebo ne (Dunmore, Clark & Ehlers, 2000; Matoušková, 2013; Matthews, Meaden, Petrak, Shepstone & Evans, 2000).

K prohloubení těchto obtíží přispívá i fakt, že mnoho obětí trestný čin neohlásí. Důvodem takového rozhodnutí může být nízké sebevědomí oběti, přežívající mýty o znásilnění nebo sociální stigmatizace oběti. S PTSD se spíše setkáváme v takovýchto případech, kdy se oběti nedostane odborné intervence, pomoci z okolí a rozvíjí se tak znaky sekundární viktimizace (Krulová & Weiss in Kovář et al., 2008).

Když pomineme psychiku, setkáváme se i s fyzickými následky znásilnění. Kromě zranění způsobených při samotném útoku je zde problémem i možnost neplánovaného otěhotnění s útočníkem, riziko pohlavně přenosných chorob a to včetně HIV nebo možnost potratu (Smith, Ho, Langston, Mankani, Shivshanker & Perera, 2013).

3.2 PÉČE O ZNÁSILNĚNOU OSOBU

Bezprostředně po znásilnění jsou pro oběť důležité tři věci – dostat se do bezpečí, smýt ze sebe nečistotu a vyhledat pomoc. Co se hygieny týče, tak v rámci možného usvědčení pachatele není umývání doporučováno. Pro oběť je toto ale většinou nemyslitelné. Rekonvalescence oběti je zcela individuální. Může trvat šest týdnů, ale i šest let. Největší roli hrají události a přístup odborníků i okolí bezprostředně po znásilnění. Je třeba respektovat lidskou důstojnost oběti a poskytnout jí dostatek informací o možnostech a místech psychologické podpory a pomoci. Po takovém zážitku dochází k trvalé změně osobnosti oběti. Zotavením a péčí se nemyslí vymazání zážitku z paměti, ale naučit se znovu radovat ze života, sexu a lásky (Benedict, 2003; Čírtková, 2009).

Bezprostřední pomoc mohou zajistit policisté, lékaři, případně se oběť může obrátit na krizová centra nebo linky důvěry. Neexistuje obecný návod, jak poskytnout péči, protože každý útočník i oběť jsou jiní, jiné jsou i okolnosti, za kterých ke znásilnění dojde. Péče je tedy „šitá na míru“, aby měla co největší efekt. Nejlepší, ovšem rozhodně ne nejsnadnější, je dopravit se hned po útoku do nemocnice, přestože si oběť myslí, že nebyla zraněna. Nezáleží na tom, zda chce znásilnění ohlásit nebo ne. Vyšetření je třeba v každém případě, jednak kvůli možným vnitřním zraněním, kvůli pohlavním chorobám a nechtěnému těhotenství. Léky na uklidnění a na spaní mohou pomoci oběti překonat první okamžiky a noc (Goldberg & Duffy, 2003).

Psychologická péče, která se soustředí na „přeživšího“ ukazuje oběti jiný pohled na takto traumatizující zážitek. Jedná se o cestu, kdy se z oběti stává přeživší. Role oběti evokuje slabost a pokoření, zatímco za rolí přeživšího se ukrývá schopnost nepodlehnout krizi, obstát. Je potřeba dodávat jedinci sebedůvěru, aby mohl opět začít věřit ve své schop-

nosti a vlastní sílu (Čápková, 2008).

S návratem do běžného života může oběti pomoci i její okolí – rodina, přátelé, kolegové. Je důležité mít dostatek trpělivosti s obětí – pro její okolí je náročné pochopit, čím si prošla a je nutné vyvarovat se jakýchkoliv výčitek. Důležitou složkou rekonvalescence je komunikace. Pro oběť je důležité překonat strach a stud o traumatizujícím zážitku mluvit (Dvořáková, 2013).

3.2.1 Návrat k sexuálnímu životu

V případě stálého partnera se oběť cítí zhruba po jednom měsíci připravená na návrat k sexuálnímu životu. Samozřejmě je to věc opět zcela individuální. I přes to, že se jedinec cítí být připraven, může docházet k různým problémům, protože zde velkou roli hrají neustále se vracějící vzpomínky na znásilnění. Mohou je vyvolávat zejména doteky nebo polohy, které souvisejí s útokem. To může vyvolávat u oběti neadekvátní reakce, na kterých se ale dá s odbornou pomocí pracovat. Sexuální život by se měl do normálu vrátit zhruba do tří let od napadení. Přesto necelých 40 % žen udává, že i po takové době se setkávají s problémy, mezi které patří například snížené libido, neschopnost dosáhnout orgasmu či nechuť k určitým polohám (Benedict, 2003).

4. ZÁVĚR

Znásilnění je jedním z nejvíce traumatizujících zážitků, se kterými se člověk může setkat. Trvale mění jeho osobnost a zasahuje do života nejen jemu, jakožto oběti, ale i celému jeho okolí. V rámci viktimologie je ale znásilnění nejrozpracovanější oblastí, kde se neustále vyvíjí efektivnější krizová intervence, která je už v dnešní době na vysoké úrovni. Je zde velká spolupráce lékařů, policistů, kriminalistů, psychologů, psychiatrů a dalších. Nacházíme zde mnoho možností, jak se s traumatem vyrovnat – od anonymních krizových linek, chatů, přes krizová centra zaměřená na oběti znásilnění až po specializované programy a terapie nejen pro samotné oběti, ale i pro jejich rodiny a nejbližší okolí.

LITERATURA

- Benedict, H. (2003). To není vaše vina!. Praha: One Woman Press.
- Blatníková, Š., Faridová, P., & Zeman, P. (2014). Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Bourkeová, J. (2010). Znásilnění: dějiny od roku 1860 do současnosti. Praha: Mladá fronta.
- Čápková, V. (2008). Viktimizace oběti znásilnění, zdroje sekundární viktimizace. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.

Čírtková, L. (2009). Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk.

Dunmore, E., Clark, D. M., & Ehlers, A. (2001). A prospective investigation of the role of cognitive factors in persistent posttraumatic stress disorder (PTSD) after physical or sexual assault. *Behaviour research and therapy*, 39(9), 1063-1084.

Dvořáková, Š. (2013). Pomoc obětem trestného činu znásilnění. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.

Goldberg, A. P., & Duffy, S. J. (2003). Medical care for the sexual assault victim. *Medicine and Health Rhode Island*, 86(12), 390-4.

Hartl, P. (2004). Stručný psychologický slovník. Praha: Portál.

Krulová, T. & Weiss, P. (2008). Psychické následky traumatizace obětí sexuální agrese. In P. Kovář et al., *Sexuální agrese* (s. 101–111). Praha: Maxdorf.

Linden, J. A., M.D. (2011). Care of the adult patient after sexual assault. *The New England Journal of Medicine*, 365(9), 834-41.

Matoušková, I. (2013). Aplikovaná forenzní psychologie. Praha: Grada.

Matthews, M., Meaden, J., Petrak, J., Shepstone, L., & Evans, J. (2000). Psychological consequences of sexual assault among female attenders at a genitourinary medicine clinic. *Sexually Transmitted Infections*, 76(1), 49-50.

Smith, J. R., Ho, L. S., Langston, A., Mankani, N., Shivshanker, A., & Perera, D. (2013). Clinical care for sexual assault survivors multimedia training: A mixed-methods study of effect on healthcare providers' attitudes, knowledge, confidence, and practice in humanitarian settings. *Conflict and Health*, 7 (14), 1-11.

PŘÍLOHY

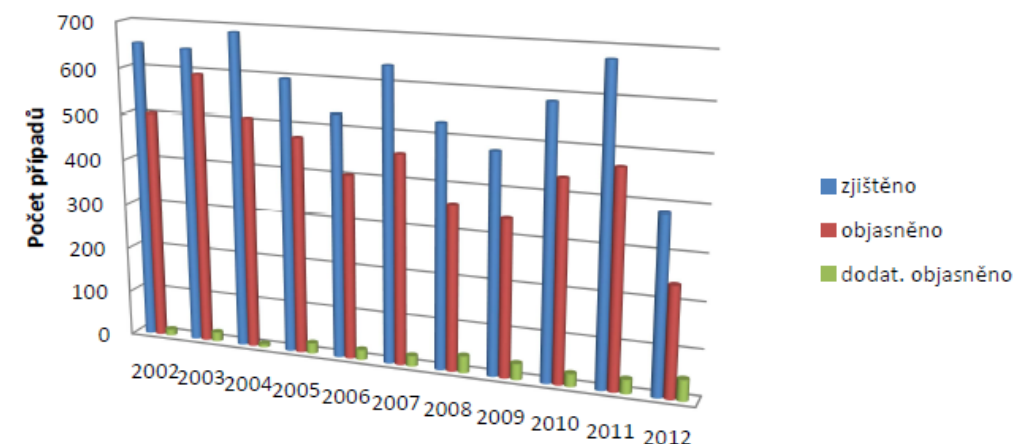
Počty znásilnění v ČR za období v letech 1997-2006

Rok	Počet	Objasněno		Pod vlivem alkoholu		Pachatel recidivist	Pachatel do 15 let	Pachatel 15-18 let
		celkem	%	celkem	%			
1997	655	530	80	126	19	-	-	-
1998	675	541	80	106	15	-	-	-
1999	634	527	83	97	15	-	-	-
2000	500	409	81	60	12	153	15	20
2001	562	464	82	77	13	206	5	16
2002	653	503	77	79	12	235	9	15
2003	646	494	76	80	12	235	9	11
2004	687	508	73	77	11	242	16	24
2005	596	475	79	88	14	216	7	26
2006	530	404	76	69	13	173	5	21

Zpracováno ze statistik uveřejněných na www.mvcr.cz²²

Obr. 1 (Čápková, 2008, s. 23)

Počet zjištěných, objasněných a dodatečně objasněných případů

Obr. 2 (Dvořáková, 2013, s. 39)

O AUTORCE

Autorka je absolventkou oboru psychologie. Studuje a působí na katedře pedagogiky a psychologie při Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. V minulosti působila jako redaktorka psychologického portálu, kde se věnovala zejména oblasti psychopatologie. Mezi její oblasti zájmu patří mimo jiné i forenzní psychologie a kriminologie, proto byla volba tématu poměrně jasná.

Email: mikulova.r@outlook.cz

ZPŮSOBY VYROVNÁNÍ SE SE SMRTÍ BLÍZKÉ OSOBY

WAYS OF DEALING WITH THE DEATH OF A CLOSE PERSON

JANA POZLEROVÁ

Abstrakt

Práce „Způsoby vyrovnání se se smrtí blízké osoby“ se zaměřuje na osobu pozůstalého, který se musí se ztrátou nějakým způsobem vyrovnat. V teoretické části nastíní některé psychologické modely procesu truchlení a smutku vyvolané smrtí blízkého, v praktické části se zamýšlí nad tímto problémem v reálném životě.

Klíčová slova: smrt blízké osoby, proces truchlení, vyrovnání se se smrtí

Abstract

The essay “Ways of dealing with the death of a close person” concentrates on the bereaved person, who has to deal with their loss in some way. In the theoretical part, certain psychological models of the mourning process and the grief caused by the death of a close person are outlined, the practical part contemplates this problem in real life.

Keywords: death of a close person, the mourning proces, dealing with death

1. ÚVOD

Smrt je součástí lidských životů odedávna, nahlížení na ni se sice postupem času měnilo, nicméně vždy tu po sobě něco zanechala. Lidé truchlí za své zemřelé blízké a snaží se vypořádat s nenávratnou ztrátou, která je navždy poznamenala. Není to jednoduché a je k tomu potřeba veliké množství síly. A přátelé mohou jak pomoci, tak ublížit. Přesto je dobré nebýt sám.

Tato práce se bude zabývat způsoby vyrovnání se se smrtí blízké osoby, nejprve se podíváme na několik odborných pohledů na smutek a truchlení pozůstalých, od americké psycholožky Elizabeth Kübler-Ross (1969), britského psychiatra Colina M. Parkera (1986) a J. Willima Wordena (2009). V praktické části se stručně zamyslíme nad tím, jaké je to v reálném životě, když ztratíme někoho, kdo byl důležitý pro náš dosavadní život.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V Ottově slovníku naučném (1888, s. 539) se o smrti píše, že „nastává v okamžiku, kdy

se trvale zastaví pohyby srdce a dýchání.“ Je to prosté a jasné konstatování, ovšem nezahrnuje už důsledky skonu. V případě, že nebudeme brát v úvahu posmrtný život, pro zemřelého cesta končí. Avšak zanechá tu za sebou mnoho svých blízkých, kteří se s jeho odchodem budou muset nějak vyrovnat. A to není vůbec jednoduché, jsou lidé, kteří tu ztrátu neunesou, vezmou si život a koloběh bude pokračovat.

Vynechejme sebevraždy a podívejme se, jak se na tento problém dívá americká psycholožka Elizabeth Kübler-Ross (1969). I přes kritiky, že její **model pěti fází smutku** nemá vědecké podložení a neplatí pro všechny, vycházel z reálného výzkumu. Zmíněný model obsahuje pět fází, v anglicky mluvících zemích známých pod zkratkou DABDA (denial, anger, bargaining, depression, acceptance), v češtině je označujeme:

1. **Popírání** – fáze, kdy je dotyčný v šoku a nechce přiznat, že se něco takového stalo;
2. **hněv/agrese** – popírání nepomohlo a truchlícího převládá hlavně vztek, ptá se, proč se to stalo zrovna jemu;
3. **smlouvání** – jedinec se uchyluje ke smlouvání a doprošování, může se obracet k vyšší moci a prosit o ještě nějaký čas, o další možnost;
4. **deprese** – během této fáze bývá pozůstalý zamlklý a uzavřený, ovládne ho úzkost a beznaděj;
5. **smíření** – jako poslední přijde vyrovnání a smíření se ztrátou.

Smrtí se zabývá i britský psychiatr Colin Murray Parkes (1986); uvádí čtyři výrazná **období truchlení** při reakci na zármutek:

1. **Otupělost** – člověku je vše jedno, nevidí v ničem smysl;
2. **touha a hledání a popírání trvalosti ztráty** – pozůstalí touží po kontaktu se zemřelým, mívají o něm živé sny, vídají ho, nejsou připraveni se rozloučit;
3. **rozvrat** (dezorganizace) – pocity bezmoci a uvědomění si praktické nepřítomnosti zesnulého, chybí v životě a nemá jej kdo nahradit;
4. **nový řád/obnova** – jedinec se vyrovnal se skutečností a je schopný vzpomínat na zemřelého a vyprávět o něm.

Za zmínku také stojí **model zpracování ztráty** amerického psychologa J. W. Wordena (2009), v němž opět uvádí čtyři kroky:

1. **Přijmout ztrátu** jako skutečnost;
2. **zažít bolest** zármutku;
3. **přizpůsobit se** situaci, prostředí, kde blízký člověk už není;
4. **ukončit vztah** se zesnulým a vložit energii do nových činností a vztahů.

Ve všech třech zmiňovaných modelech jsou sice fráze nazvány jinak, ovšem všechny obsahovaly bolest/rozvrat dosavadního života/depresi a jakési smíření/přijetí ztráty, přestože jsou jinak sestavené. Mohli bychom i říct, že na tom pořadí tolik nezáleží; dohromady by mohly obsáhnout větší skupinu lidí, protože každý jedinec reaguje jinak. Ovšem všechno je to jen teorie.

3. VYROVNÁNÍ SE SE ZTRÁTOU

Teoreticky můžeme truchlení definovat, rozdělit a vymezit různě, psychologům to může ulehčit práci a pomoc pozůstalým. Ale co dál? Jak je to v reálném životě? Truchlící rodinní příslušníci a přátelé se snaží se ztrátou vyrovnat, a to po svém. Což není jednoduché, okolí často vůbec nepomáhá, i když většinou ne schválně. Každý člověk je jiný a ke smíření dojde jinak a za jinou dobu. A „není, kdo by posoudil nadměrnost nebo přehnanou délku zármutku“ (Baštecká, 2003, s. 160).

Všeobecně se tvrdí, že je dobré o zemřelém mluvit, ale někteří lidé to zpočátku nedokáží a trvá týdny, měsíce nebo roky, kdy dojdou do stádia, v němž si sednou s přáteli ke kávě a budou společně vzpomínat s úsměvem na tváři, co s prarodičem, rodičem, sourozencem, kamarádem či jiným rodinným příslušníkem dělali. To je hlavní věc, kterou by měli mít lidé na vědomí.

Další věcí, kterou bychom měli v této souvislosti vyzdvihnout, je právě to „každý jinak“. Jeden člověk vezme ztrátu jako fakt a bude chodit pravidelně na hřbitov a listovat foto-alby, druhý si na pomoc vezme alkohol či jiné návykové látky, třetí může hrát na počítači videohry nebo psát (myšleno cokoli, deníky, povídky, chat). Některé aktivity mohou být zdravé škodlivé (a to i hraní počítačových her), nicméně pokud to dotyčnému pomáhá, v jisté míře bychom to – kromě drog – měli tolerovat. Je tu však další „ale“, vše má své hranice. A jejich blízcí musí vycítit, kdy říct dost. Alkohol není dobré řešení a měli bychom se mu vyhýbat, nicméně spousta lidí si ho bere při truchlení na pomoc a přechází to nejhorší období s lahví v ruce – v modelu od Kübler-Ross (1969) je alkohol často spojován s fází deprese. Jejich blízcí by měli dohlédnout, aby to nepřehnal, dbal svých zodpovědností (děti, práce atd.) a nestal se z něj alkoholik. Aby řekl dost! Podobný náhled zármutek a truchlení, které by se mělo vrátit zpět do normálního života a nemělo by být patologizováno psychology, má i Naděжда Špatenková (2006, s. 142), která tvrdí, že „lze za normální považovat cokoli, co je jindy považováno za nenormální. Ať už se jedná o posedlost zesnulou osobou, hněv nebo sklony k mumifikaci, tj. uchování pokojíčku dítěte přesně ve stavu, jaký byl v jeho smrti“. Současně s tím připouští, že dělení zármutku na fáze může být užitečná iluze schopná pomoci strukturovat chaotickou rozmanitost různých reakcí v procesu zármutku v čase. Nesmíme je ovšem brát za závazný model, jenže popírá, „že zármutek je pro každého vysoce individuální záležitost“ (Špatenková, 2008, s. 53).

Tolerance je důležitá. Lidé málokdy vytuší, co pozůstalý potřebuje, stejně tak si neuvědomí, jak v leckterých případech uškodí vnucování vlastního názoru, vlastních cest a vlastních zkušeností a opakování toho, jak jsou právě ty jejich možnosti „nejlepší“. Pro jednoho nejlepší jsou, pro druhého ne. Záleží na každém jednotlivém člověku, co mu pomůže přijmout fakt, že přišel o důležitou součást svého dosavadního života. Hlavně nesmí dát na řeči, že psaní „fantasmagorických“ povídek do šuplíku je hloupost k ničemu, i když třeba myšlenkové putování neexistujícím fantasy světem působí mnohdy lépe než rozhovor s psychologem. Nebo může být krokem, který k němu povede. Často je jednodušší nejprve některé věci napsat a pak teprve říct. V závěru tedy můžeme říci, že je skoro jedno, jakým způsobem se vyrovnáme se skolem milované osoby, hlavně když to pomůže.

4. ZÁVĚR

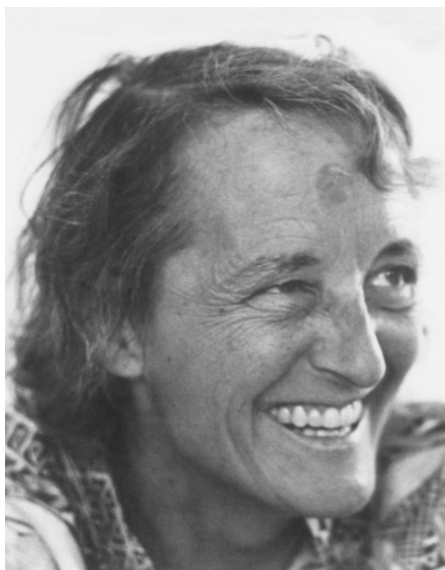
Smrt je uznávána jako životní fakt, ale v realitě vyvolává hrozný pocit; už jen myšlenku na smrt lidé často ze strachu blokují a potlačují. Ale smrti je třeba čelit. Lidé potýkající se se smrtí milovaného člověka musí přijmout onu skutečnost a vyjádřit bolest, projít si smutkem, aby mohli znovu milovat (Clay, 1976). A okolí by je mělo respektovat, dát jim prostor a pochopení; každý se se ztrátou vyrovnává jinak a vnucování nějakých správných cest nikomu nepomůže. Žádná pravidla totiž neexistují.

Kritici mají pravdu, že model psycholožky Kübler-Ross (1969) neplatí vždy, ovšem můžeme se ho držet jako mantinelu, může pomoci trochu porozumět truchlícím, proč se chovají, jak se chovají. Samotným pozůstalým ovšem nedá nic. Ti potřebují především chápavé a milující okolí, které na ně dohlédne. Kdybychom měli odpovědět na otázku položenou v úvodu, tedy jaké jsou způsoby na vyrovnání se se smrtí blízké osoby, budou to asi všechny, které neohrozí na zdraví nás ani nikoho jiného, ať už to chápeme či ne. Nicméně je dobré neklást na sebe velké nároky, mluvit (až k tomu mluvení bude síla), nevyhýbat se emocím a dát jim volný průchod. Dříve nebo později.

LITERATURA

- Baštecká, B. (2003). *Klinická psychologie v praxi*. Praha: Portál.
- Clay, V. S. (1976). Children Deal with Death. *The School Counselor*, 23(3), 175-184. Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/23903238?seq=1#page_scan_tab_contents
- Kübler-Ross, E. (1969). *On Death and Dying*, London: Routledge.
- Otto, J. (1888). *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Dostupné z: <https://archive.org/stream/ottvslovnknauni47ottogoo#page/n4/mode/2up>
- Parkes, C. M. (1986). *Bereavement: Studies of Grief in Adult Life*. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=GVRdAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=grief&ots=pR5e8j7t3z&sig=08XG64_JKxADWU7aX6UwOpgx-4Q&redir_esc=y#v=onepage&q=grief&f=false
- Re, D. E., Tskhay, K. O., Tong, M., Wilson, J. P., Zhong, C., & Rule, N. O. (2015). Facing fate: Estimates of longevity from facial appearance and their underlying cues. *Archives of Scientific Psychology*, 3(1), 30-36. Dostupné z: <http://psycnet.apa.org/journals/arc/3/1/30.html>
- Špatenková, N. (2006). *Jak řeší krizi moderní žena*. Praha: Grada Publishing.
- Špatenková, N. (2008). *Poradenství pro pozůstalé*. Praha: Grada Publishing.
- Worden, J. W. (2009). *Grief Counselling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Health Practitioner*, New York: Springer Publishing Co.

PŘÍLOHY

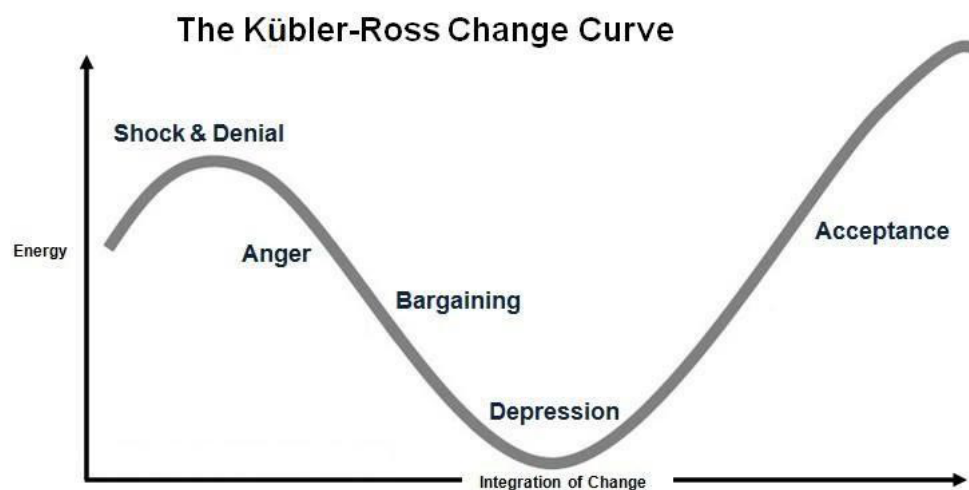

big
think

"People are like stained-glass windows. They sparkle and shine when the sun is out, but when the darkness sets in, their true beauty is revealed only if there is a light from within."

-Elisabeth Kübler-Ross

Obrázek 1 – Elisabeth Kübler-Ross: „Lidé jsou jako chrámové sklo, třpytí se a září, když svítí slunce, ale když zapadne, jejich skutečná krása vynikne jen tehdy, pokud mají světlo v sobě.“ (Dostupné z: http://assets1.bigthink.com/system/idea_thumbnails/56745/primary/EKR-WOW.png?1413999982)

Obrázek 2 – Křivka změny Kübler-Ross (1969): Energie/Integrace změny – Šok a popírání, Hněv/agrese, Smlouvání, Deprese, Smíření (Dostupné z: http://www.change-management-coach.com/images/kubler_ross_change_curve.jpg)

O AUTORCE

Autorka je studentkou prvního ročníku navazujícího studia bohemistiky na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity. Toto téma si vybrala proto, že se se smrtí v životě už několikrát potkala a chtěla se podívat na to, jak se na tento problém dívají odborníci. Také jí to může pomoci mnohé věci pochopit.

Email: jana.pozlerova@centrum.cz

PORUCHY PŘÍJMU POTRAVY, JEJICH DŮSLEDKY A SOUČASNÝ STAV V ČR S DŮRAZEM KLADENÝM NA MENTÁLNÍ ANOREXII

AVOIDANT/RESTRICTIVE FOOD INTAKE DISORDER (ARFID) WITH SPECIAL FOCUS ON ANOREXIA NERVOSA, ITS CONSEQUENCES AND THE CURRENT SITUATION IN THE CZECH REPUBLIC

MILOSLAVA PROŠKOVÁ

Abstrakt

Cílem práce je stručná historie, popis, důsledky a současný stav těchto poruch v České republice. Větší část práce porovnává mentální anorexii z lékařského pohledu a pohledu Peggy Claude–Pierre, jejíž dcery trpěly mentální anorexií. Práce je zakončena rozhovorem s pacientkou, která trpí mentální anorexií.

Klíčová slova: mentální anorexie, mentální bulimie, potrava, dieta

Abstract

The aim of this work is to show a brief history, description and the consequences of Avoidant/Restrictive Food Intake Disorder (ARFID) and to summarize the current situation of these disorders in the Czech Republic. The biggest part of this work compares different approaches of doctors to anorexia nervosa and Peggy Claude–Pierre whose daughters suffered from this illness. In the end of this work there is an interview with a patient who suffers from anorexia nervosa.

Keywords: anorexia nervosa, bulimia nervosa, food, diet

1. ÚVOD

Poruchy příjmu potravy se stávají v dnešní době čím dál aktuálnějším tématem. Mezi tyto onemocnění patří latentní otylost, maniakální otylost, bulimie, mentální anorexie (Burdová, 2006), která se dále člení na nebulimický (restriktivní) a bulimický (purgativní) typ (Krch, 2007). Dále sem patří psychogenní přejídání (Papežová & Hanusová, 2012). Nejznámější poruchou je v současné době mentální anorexie i přesto, že jí trpí pouze každá dvoustá dívka (Burdová, 2006), bulimií však každá čtvrtá dívka v České republice (Bulimie, 2012). Tato práce se zabývá převážně mentální anorexií, protože autorka má zkušenosti s touto poruchou, díky své sestře, která jí před patnácti lety onemocněla.

2. HISTORIE

Tato problematika zdaleka není výdobytkem dnešní doby, ale sahá již do daleké minulosti. Tehdy se ještě nejednalo o poruchy ve stejném slova smyslu, jako ho známe dnes, ale spíše o diety, které se staly součástí náboženských obřadů, protestních činů, reakcí na špatné životní podmínky nebo jen zaměřené na krásu těla (Krch, 2007). Tyto diety se pouze v některých případech stávaly poruchami příjmu potravy, jak je známe dnes. Historické prameny uvádí, že již Hippokrates a Pythagoras s oblibou drželi různé typy diet (Syslová, 2014). Dle Schäffera (1993) se také u rakouské císařovny Alžběty zvané Sissi projevovaly znaky této problematiky. V knize není přímo uvedeno, o kterou z chorob se jedná, ale všechno nasvědčuje, že diety, které Alžběta podstupovala, nebyly v souladu se zdravým rozumem a naprosto se vymykaly tehdejší vizi – čím hubenější tím chudší. Přestože byla císařovna na tehdejší dobu velmi vysoká (172 cm), nikdy nepřesáhla váhu 50 kg. Nechala si vybudovat několik tělocvičen, kde měla svoje cvičební nářadí a chodila velmi ostrým tempem. To vše jsou dle Clauda – Pierre (2001) znaky mentální anorexie. Ovšem odporuje to tvrzení Krcha & Marádové (2003), že mentální anorexie je způsobena převážně vlivem okolí a honbou za současnými styly jako jsou štíhlé modelky.

3. MENTÁLNÍ ANOREXIE

3.1 CHARAKTERISTIKA

Tato porucha je charakterizována jako úmyslné snižování tělesné hmotnosti. Dle Krcha & Marádové (2003) nemocní odmítají jídlo proto, že prostě jíst nechtějí. Většina pacientů zastává názor, že uchýlení se k hubnutí je nejlepší cestou ke zdraví, či k fyzické výkonnosti (Krch, 2007). Claude–Pierre (2001) však tvrdí, že pacient, který trpí mentální anorexií je nucen „něčím uvnitř“ nejíst, protože si jídlo nezaslouží. Dokonce ani žít si nezaslouží. S dalším názorem na tuto problematiku přišla Malá (2009), která uvádí, že pacienti mohou trpět hladu, ale chtějí zůstat „čistí“ a nepoddávají se pokušení, aby nebyli stejní jako ostatní (lidé, kteří touto chorobou netrpí).

Většina odborníků se shoduje v dalším z příznaků anorexie, kterým je zvýšený zájem o jídlo (Claude–Pierre, 2001; Krch, 2007; Krch & Marádová, 2003; Malá, 2009). S tím souvisí zejména celodenní nervozita z jídla, shánění nových receptů a snaha o zvyšování váhy ostatních (Krch, 2007). Na tuto problematiku poukazuje také ve své knize Claude–Pierre (2001, s. 45) kde tvrdí: „Anorektici „jedí“ prostřednictvím ostatních lidí“. Malá (2009) uvádí, že u pacientů trpících poruchou příjmu potravy se radikálně změní jídelníček. Jedná se především o omezování pochutin s velkým množstvím kalorií a stravování se pouze zdravými potravinami. S tím nepřímo souvisí další znak mentální anorexie, kdy je pacient zimomřivější než obvykle. Nemá dostatek tuku, který by ho zahřál. Proto se více obléká nebo hledá útočiště u zdrojů tepla (Papežová & Hanusová, 2012). Také se mění jeho postoj k jídlu – převážně srovnává velikost porcí s ostatními strážníky. Dále je poukazováno na fakt, že se pacienti rádi distancují od veškerého lidského kontaktu v době vymezené na jídlo (s plným talířem se zavírají za dveřmi apod.) (Burdová, 2006).

Velmi často se udávají diagnostická kritéria mentální anorexie, který mi jsou (Krch, 2007):

- Aktivní udržování extrémně nízké hmotnosti (BMI nižší než 17,5).
- Přetrvávající strach z tloušťky i přes dosažení velmi nízké hmotnosti.
- U žen porucha menstruačního cyklu v případě, že nejsou podány hormonální přípravky.

Claude–Pierre (2001) naopak tvrdí, že to jsou omyly, které se tradují již dlouhá léta. V dnešní době jsou na základě těchto bodů konstruovány léčby pacientů s mentální anorexií a striktně definován stav, kdy budou pacienti přijati do léčebny a kdy ne.

Strach z tloušťky je založen především na poruše vnímání vlastní postavy – pacienti trpí představou, že mají nadváhu, i když tomu tak ve skutečnosti není. Anorektici si většinou nastaví v mysli určitou hmotnost, kterou nesmí přesáhnout a tohoto plánu se drží, i když se jedná o vyhubnutí vedoucí ke smrti (Krch, 2007). Díky tomuto strachu se pacienti snaží snižovat svojí váhu všemi dostupnými prostředky např. energeticky velmi náročnými sporty (Malá, 2009). Tento názor popírá Claude–Pierre (2001), která tvrdí, že se nejedná o strach z tloušťky. Klíčovým faktorem, který je nutí odmítat jídlo, je pocit viny. V knize je uvedeno několik příkladů viny, která může pacienty trápit.

3.2 PREDISPOZICE PRO MENTÁLNÍ ANOREXII

Mnoho autorů se shoduje, že jedním z hlavních rizik náchylnosti k anorexii je být ženou a pokud jde o dívku procházející pubertou, nebezpečí se zvyšuje. Již to, jak je rozložený tuk v těle ženy, koreluje s pocitem nadváhy i v případech, kdy dívka nadváhou netrpí (Krch, 2007). Neznamená to však, že mentální anorexii trpí pouze dívky. Z celkového počtu osob trpících anorexií v České republice je pětina mužů (Burdová, 2006). Velmi významnou predispozicí jsou povahové rysy jako např. touha být dokonalý, sebetrestající chování, nestálost emocí aj. (Papežová & Hanusová, 2012). Dalším a velmi významným sklonem k mentální anorexii se stává tzv. stav utvrzeného negativizmu. Jedná se o stav, kdy si člověk myslí, že je špatný, nic nedokáže vytvořit dobře. Nenávidí sám sebe a chce přestat žít, protože jediné, co si zaslouží, je zemřít. Příznaky tohoto stavu jsou deprese, záchvaty zuřivosti, utkvělé představy a agorafobie – chorobná úzkost z volného prostoru. Pokud však někdo trpí stavem utvrzeného negativizmu, neznamená to automaticky, že bude trpět i mentální anorexií nebo nějakou z dalších poruch příjmu potravy (Claude–Pierre 2001).

3.3 PŘÍČINY VZNIKU

Je velké množství teorií o příčinách mentální anorexie. Dle Krcha & Marádové (2003) mezi ně patří pouze znaky zdůrazňující ženské dospívání a nejistotu s ním spojenou. Ovšem podle Claude–Pierre (2001) by mohlo jít ještě o něco hlubšího jako například rozvod rodičů, touha po lásce vlivem nedostatku pozornosti od rodičů, týrání nebo rodinnou tragédií. Malá (2009) ve své práci uvádí několik možných faktorů, které by mohli vést k propuknutí nemoci.

- **Sociální a kulturní**, které zahrnují např. kult štíhlosti (módní ideál krásného štíhlého těla), společenskou roli ženy (především mladé dívky jsou nuceny se rozhodovat, jakou úlohu ve společnosti zaujmou) nebo profese či zájmy, které předpokládají pro své vykonávání štíhlou postavu (balet, krasobruslení...).
- **Biologické**, do kterých patří pohlaví (větší predispozice k propuknutí nemoci mají ženy), věk (především mezi 15 – 22 lety), genetická predispozice či vliv rodiny (dědičné povahové rysy – úzkostlivost, náchylnost ke stresu atd.).
- **Psychické**, mezi něž patří emocionální činitelé (např. deprese a úzkost), životní situace (rodinná krize, ztráta blízké osoby), rizikové chování (držení diet).

Dalším faktorem, který by mohl zapříčinit poruchu příjmu potravy je tzv. LH syndrom (poškození laterálního hypotalamu). Ten u lidí vyvolává odmítavost k potravě, která vede až ke smrti (Kučera, 2013). Tato odmítavost souvisí především se špatnou regulací pocitu hladu, která je podmíněna poškozením laterálního hypotalamu (Winn, 1995). Dle Krcha (2007) se v tomto případě nejedná o příčinu mentální anorexie ani bulimie. Proto, dříve než se pacient přijme na léčení soustředěné na tyto choroby, musí být vyšetřen, zda netrpí LH syndromem či jiným onemocněním způsobujícím ztrátu tělesné hmotnosti. S tímto problémem je následně odkázán na jiné specializované pracoviště.

3.4 DŮSLEDKY

Poruchy spojené s úbytkem váhy mohou způsobovat velké množství zdravotních, psychologických a sociologických komplikací. Mezi některé z nich patří (dle Burdové, 2006; Krcha, 2007; Krcha & Marádové, 2003):

Zdravotní komplikace

- Nepravidelný menstruační cyklus, v pokročilejším stádiu nemoci vynechání třech fází cyklu.
- Snížená funkce střev – zácpa.
- Nadměrná citlivost k chladu až zimomřivost.
- U adolescentů dochází k pozastavení nebo úplnému zastavení růstu a opoždění puberty.
- Suchá popraskaná pokožka s vyrážkami, vysoká náchylnost k modřinám, lámavost vlasů z nedostatku keratinu.
- Chudokrevnost, omdlávání spojené s nízkým tlakem, hypoglykemie, arytmie, bradykardie – snížení frekvence srdeční činnosti pod 60 tepů za minutu (Burdová, 2012). Časem může nastat srdeční zástava.
- Oslabení funkčnosti jater, ledvin a močového měchýře.
- Odvápňení kostí vedoucí k osteoporóze.

Psychické a sociální komplikace

- Při snížení tělesné hmotnosti dochází k depresím, poklesu nálady či podráždění.
- Postupem času se sebejistota nabraná úspěšností hubnutí mění na pocit nejistoty

a úzkosti.

- Myšlenky jsou spojeny pouze s jídlem a nezbývá místo na řešení složitějších problémů, velice se snižuje pozornost.
- Zvyšuje se závislost nemocného na jeho bezprostředním okolí (především na příbuzných).
- Pacienti se ztrácejí ve svých pocitech souvisejících z největší části s jídlem. Jedná se především o špatnou regulaci pocitu hladu, sytosti či chuti

4. MENTÁLNÍ BULIMIE

4.1 CHARAKTERISTIKA

Společnými znaky pro všechny pacienty trpící touto chorobou jsou opětovné záchvaty přejídání spojené s regulací tělesné váhy (Malá, 2009). Nemocní jsou sužováni pocitem velkého přesycení, i přesto, že porce, kterou pozřeli, není o mnoho větší, než ta na kterou jsou zvyklí nebo by chtěli sníst. Často se uvádí spíše než termín přehnané přejídání nesprávná kontrola nad stravou (Krch, 2007). Snižovat hmotnost mohou např. používáním diuretik, projímadel, občasným hladověním nebo vynecháním dávky inzulínu při léčbě cukrovky. Na rozdíl od mentální anorexie propuká mentální bulimie v pozdějším věku od 14 do 30 let (Krch, 2007). Příčiny a predispozice jsou stejné nebo velice podobné jako u mentální anorexie, proto zde nejsou uvedeny.

4.2 DŮSLEDKY

V případě bulimie jsou následky způsobené především dávením. Psychické dopady jsou podobné jako u pacientů trpících anorexií, proto zde nejsou uvedeny (dle Burdové, 2006).

- Bolest v krku, záněty slinných žláz.
- Jícen plný vředů, v extrémních případech může dojít k protržení jícnu a následné smrti.
- Zvýšená citlivost k zubním kazům vlivem žaludečních šťáv.
- Dehydratace a s ní spojená suchá pokožka a zácpa.
- Bolesti v břiše.

5. SOUČASNÝ STAV V ČR

Mentální anorexií trpí v současné době přibližně každá dvoustá dívka (Burdová, 2006), v případě bulimie každá čtvrtá dívka v České republice (Bulimie, 2012). Pouze 5 % z celkového počtu pacientů trpících poruchami příjmu potravy jsou muži (Krch 2002).

V roce 2013 dle ÚZIS (2014) bylo ambulantně vyšetřeno 2 896 558 pacientů s psychickými potížemi. U 3 824 byla diagnostikována jedna z poruch příjmu potravy. Jednalo se

nejvíce o ženy (91 %). Většina pacientů (63,7 %), která byla přijata, patřila do kategorie 20 let a více (viz přílohy, tabulka 1).

6. ZÁVĚR

Poruchy příjmu potravy byly na světě již odedávna. Bohužel s tlakem společnosti vyvíjeným na krásu těla se budou u psychicky labilních osob objevovat i nadále. Vymýtit tyto choroby z běžného života je asi nemožné. Na základě zjištěných informací o jejich příčinách mohu konstatovat, že je velmi obtížné je potlačit a tím zabránit propuknutí nemoci. Velkou mírou na recidivě pacientů se podílí vliv rodiny a nezávislost jedince. Pokud pacienti nedokáží snášet tento rozpor v únosné míře, velmi často se u nich nemoc znovu objeví (Hesse-Biber, Marino, & Watts-Roy, 1999). Proto by měl být jedním z hlavních cílů jak lékařů, tak rodinných příslušníků, aby se již uzdravení pacienti nedostávali do stejných nebo podobných stavů jako před rekonvalescencí.

Autorka je toho názoru, že je v současné době velmi nešťastný přístup k příjmu pacientů, především anorektiků, na základě výše uvedených kritérií (viz 3.1). Hraniční hodnota BMI by měla být pouze orientační ne však striktní. Z vlastní zkušenosti může říci, že současný přístup může znemožnit léčení i pacientům, kteří jsou opravdu postiženi touto nemocí, ale v době zjišťování parametrů dosáhnou vyšší hodnoty BMI než jsou daná kritéria pro příjem na léčebnu. Kdyby se tento postoj ve zdravotnictví změnil, mohly by se tyto nemoci dle autorky podchytit již v zárodku a tím by se rychleji a případně i zcela vyléčily.

LITERATURA

- Bulimie. (2012). Dostupné z: <http://www.bulimie.name/>.
- Burdová, K. (2012). Bradykardie - zpomalení srdečního rytmu. Medixa.rg. Chomutov. Dostupné z <http://cs.medixa.org/priznaky/bradykardie-zpomaleni-srdecniho-rytmu>.
- Burdová, P. (2006). Poruchy příjmu potravy. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Claude-Pierre, P. (2001). Tajná řeč a problémy poruch příjmu potravy: jak rozumět příčinám anorexie a bulimie a jak je léčit. Praha: Pragma.
- Hesse-Biber, S., Marino, M., & Watts-Roy, D. (1999). A Longitudinal Study of Eating Disorders among College Women: Factors That Influence Recovery. *Gender And Society*, 13(3), 385-408. Dostupné z <http://www.jstor.org/stable/190261>.
- Krch, F. D. (2002). Mentální anorexie. Praha: Portál.
- Krch, F. D. (2007). Poruchy příjmu potravy. *Pro Praxi*, 4(10), 420-422. Praha: Med.
- Krch, F. D. & Marádová, E. (2003). Výchova ke zdraví. Poruchy příjmu potravy. Praha: VÚP ve spolupráci s MŠMT ČR. Dostupné z: http://www.pppuk.cz/soubory/ppp_chomu-

tov/chomutov-nhporuchyprijmupotravydefin.doc.

Kučera, D. (2013). Moderní psychologie: hlavní obory a témata současné psychologické vědy. Praha: Grada Publishing.

Leibold, G. (1995). Mentální anorexie: příčiny, průběh a nové léčebné metody. Praha: Svoboda.

Malá, H., (2009). Poruchy příjmu potravy se zaměřením na mentální anorexii a mentální bulimii. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita.

Papežová, H. & Hanusová, J. (2012). Poruchy příjmu potravy: příručka pro pomáhající profese. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga.

Schäfer, M. (1993). Sissi. Praha: Mladá fronta.

Syslová, J. (2014). Oběti dietních nesmyslů. Ona Dnes. Praha: MF DNES, 2 (1), 19–21.

ÚZIS (2014). Činnost ambulantních psychiatrických zařízení v roce 2013. Praha. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/rychle-informace/cinnost-ambulantnich-psychiatrickych-zarizeni-roce-2013>.

Winn, P. (1995). The lateral hypothalamus and motivated behavior: an old syndrome reassessed and a new perspective gained. Current Directions in Psychological Science, 4(6), 182–187. Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=6bb9defb-ffdf-4141-913c-b6eca578231c%40sessionmgr4004&hid=4106>.

PŘÍLOHY

Diagnóza	Pacienti celkem	Z toho				Nově zjištěná onemocnění
		ženy	0 – 14 let	15 – 19 let	20 let a více	
Poruchy příjmu potravy	3 824	3 492	272	1 115	2 437	1 364

Tabulka 1: Počet pacientů poruch příjmu potravy v roce 2013 dle věku a pohlaví
(Upraveno podle ÚZIS 2014)

PŘÍLOHA – INTERVIEW:

Byl proveden rozhovor s autorčinou sestrou, která již 15 let trpí mentální anorexií.

1. Z jakého důvodu jsi odmítala stravu?

Jiřina (29): „Hlavním důvodem byl asi pocit, že jsem tlustá. Ve škole mi to každý připomínal již svým pohledem, tak jsem nejedla, abych zhubla. Vždy jsem si zakládala na tom, že chci být ve všem nejlepší a tloušťka nezapadala do mých plánů.“

2. Pocítila jsi někdy panický strach z tloušťky?

Jiřina (29): „Já osobně ne. Strach se to nazývat nedalo, jen jsem měla špatný pocit, když jsem věděla, že existuje někdo štíhlejší, než jsem já. Ale u ostatních pacientek bych určitě řekla, že měly obrovský strach z tloušťky. Kdykoliv odešly na toaletu, tak dělaly dřepy či jinak cvičily, aby se zbavily „přebytečných tuků“ a nikdo je při tom neviděl.“

3. Měla jsi v průběhu nemoci zvýšený zájem o potravu?

Jiřina (29): „Jednoznačně musím přiznat, že ano. Od doby, kdy jsem začala shazovat váhu, jsem přemýšlela nad každým soustem, které pozru. Zda je toto jídlo zdravé a jestli po něm nepřiberu. Měla jsem období, kdy jsem jedla pouze jablka ze zahrady, protože to bylo v tu chvíli podle mne to nejzdravější, co jsem mohla pro sebe udělat.“

4. Měla jsi někdy nutkání srovnávat porce jídla s ostatními?

Jiřina (29): „Rozhodně ano. Především v léčebnách (psychiatrická léčebna na Karlově náměstí, Dobřany, Lnáře, nemocnice Motol v Praze), kde jsme měly nachystáno jídlo na talířích. V těchto situacích docházelo k boji o co nejmenší porci. Každé z nás letělo hlavou – jen ať ta druhá toho má víc než já. Doma už to takové nebylo. Věděla jsem, že všichni budou mít vždy větší porci než já.“

5. V jakém prostředí se při jídle cítíš nejlépe? O samotě nebo v přítomnosti dalších strávníků?

Jiřina (29): „V počátku nemoci jsem potřebovala ve své blízkosti někoho, komu mohu ukázat, že jím. Přece kdybych jedla a nikdo by u toho nebyl, tak by to bylo zbytečné. Musela jsem si nechat v žaludku místo na jídlo, které mi bude podáváno, i přesto, že bych si v tu chvíli něco malého zakousla. Dnes (po patnácti letech od počátku nemoci) jsem raději, když mne u jídla nikdo nevidí. Ovšem odlišné to bylo u ostatních pacientek trpících mentální anorexií. Většina z nich prosila očima o jídlo, ale nechtěla to přiznat. Když do sebe dostaly např. tři rohlíky k snídani, klidně by se do nich vešel další. U mne to tak nebylo. Já a se mnou i několik dalších pacientek jsme měly jiný problém, který souvisí s poruchami příjmu potravy, ale doktoři jej nechtěli akceptovat.“

6. O jaký problém se jedná?

Jiřina (29): „Jedná se o problém s vyprazdňováním. Když je v určitém období do těla dostáváno jen malé množství jídla, tělo se odnaučí vyprazdňovat. Pokud se najednou v žaludku objeví větší množství potravy, nastává problém, který dotýčný může řešit pouze delší dobou na toaletě. Ty byly pečlivě hlídány sestrami, které se snažily o to, aby zde pacienti nezůstávali delší dobu než cca 10 minut. Toto opatření bylo prováděno hlavně z důvodů častého zvracení a cvičení pacientů na těchto místech.“

7. Několik let od propuknutí nemoci jsi měla období, kdy jsi mne (cca sedmileté dívce) stále vnucovala sladkosti (sušenky, bonbony,...). Co tě k tomu vedlo?

Jiřina (29): „Měla jsem pocit, že jsi štíhlejší než já a to jsem nemohla přenést přes srdce. Když jsem ti přinášela tyto pochutiny, věděla jsem, že nakonec budu štíhlejší já. Nakonec se mi to povedlo (autorka byla na dva měsíce v lázních na odtučňovací kúře).“

8. Také jsi měla období, kdy jsi stále pekla koláče a buchty, ale nikdy jsi je nejedla. Souhlasíš s tvrzením, že anorektici „jedí“ prostřednictvím ostatních lidí?

Jiřina (29): „Nevím, jak to mají ostatní podobně postižení, ale já ne. Pekla jsem vám hlavně kvůli tomu, abych byla já ta nejšťihlejší a „nejdokonalejší“ z rodiny. Proč jsem to pak vůbec nejedla? Přece protože to nebylo zdravé!“

9. Některé studie uvádějí, že pacienti s mentální anorexií často trpí poruchami spánku. Co si o tom myslíš?

Jiřina (29): „Já jsem nikdy neměla problémy se spánkem, ale vím, že moje spolubydlící na pokoji v léčebně jimi trpěla velmi často.“

10. Přemýšlela jsi někdy o sebevraždě?

Jiřina (29): „Rozhodně ne! Ale dovedu si představit, že jiné pacientky ano. Když člověk nepřijímá potravu, tak se u něj často objevují depresivní stavy, nic ho netěší a cokoli, co dělá tak ho za pár okamžiků přestane bavit. Dovedla bych si představit, že někoho může přestat bavit život a má sklony k sebevraždě.“

O AUTORCE

Autorka je studentkou 2. ročníku oboru biologie na PřF JČU v Českých Budějovicích. Důvodem pro volbu tématu „poruchy příjmu potravy“ byl fakt, že autorka již patnáct let žije se svojí sestrou, která onemocněla mentální anorexií a stále se nedaří nemoc vyléčit, pouze se zmírňuje její průběh. Díky této práci si autorka rozšířila pohled na mentální anorexii. Přiblížila se také své sestře a nyní si dokáže představit, jak se cítila dříve a nyní. V průběhu tvorby této práce se autorčina sestra vnitřně otevřela a nyní autorka konečně ví, co jí trápí nejvíce a celá rodina se pokouší tento problém odstranit. Autorka doufá, že tato práce pomůže i ostatním podobně nemocným, aby se otevřeli a tím pomohli lékařům a hlavně rodině nalézt řešení jejich problému. Dále by si přála, aby se změnil přístup k přijímání pacientů dle hodnoty BMI. Díky tomu by se tato nemoc mohla podchytit již v zárodku a nemusely by s ní být takové problémy.

Email: proskova1995@centrum.cz

ČÁST III.

DALŠÍ OBORY SOUČASNÉ PSYCHOLOGIE

PORUCHY A ZKRESLOVÁNÍ PAMĚTI

DISORDERS AND DISTORTIONS OF MEMORY

KRISTÝNA REJŽKOVÁ

Abstrakt

Předmětem práce „Poruchy a zkreslování paměti“ je vysvětlení pojmu zkreslování paměti a poukázání na různé dělení poruch paměti. První část práce stručně charakterizuje základní poruchy paměti z hlediska neurovědního a klinického. Druhá část práce představuje nedávný výzkum týkající se Alzheimerovy nemoci. V závěru práce je doporučeno, jak předcházet stárnutí a onemocnění paměti.

Klíčová slova: paměť, poruchy, zkreslování, Alzheimerova nemoc, demence

Abstract

The subject of this paper “Disorders and distortions of memory” is the explanation of distortion of memory and pointing out the different classifications of memory disorders. The first part briefly describes the basic memory disorders from the neuroscientific and clinical viewpoint. The second part presents recent research focused on Alzheimer’s disease. In conclusion it is recommended how to prevent aging and disorders of memory.

Keywords: memory, disorders, distortion, Alzheimer’s disease, dementia

1. ÚVOD

Poruchy a zkreslování paměti je téma týkající se nás všech. Každý občas zapomeneme, kam jsme položili klíče, nemůžeme si vybavit jméno herce z oblíbeného filmu nebo se třeba zastavíme v půlce cesty a nemůžeme si vzpomenout, co jsme vlastně chtěli. Zapomínání, roztržitost, paměťový blok, záměna, sugestibilita, zkreslování a přetrvání jsou přirozenou součástí paměti. Z těchto „sedmi hříchů paměti“, jak je nazývá Schacter (2003), se práce zabývá především zkreslováním paměti. Dále jsou stručně charakterizovány klinické poruchy paměti s větším zaměřením na Alzheimerovu nemoc.

Paměť je ovlivňována mnoha faktory – např. věkem, pohlavím, zdravotním a psychickým stavem člověka, zdravým stravováním, dostatečným odpočinkem a samozřejmě vše, co poškozuje mozek, poškozuje i paměť (Iddon & Williams, 2004). Nejdůležitějším z těchto faktorů je věk. S přibývajícím věkem člověk zapomíná stále častěji a bohužel se také častěji objevují závažné nemoci postihující právě paměť. Podle Českého statistického úřadu více než 6% lidí nad 65 let trpí demencí, přičemž v roce 2009 lidé této věkové kategorie tvořili 15% a na rok 2050 je odhadována hodnota 30% celkové populace ČR. Počet lidí postižených Alzheimerovou chorobou se každých 5 let zdvojnásobí (Hort & Rusina, 2007). Tyto prognózy jasně zdůrazňují, proč je třeba věnovat tomuto tématu pozornost.

2. ZKRESLOVÁNÍ PAMĚTI

Zkreslování je zajímavou vlastností naší paměti. To, co si pamatujeme, bývá často zkresleno našimi současnými znalostmi a tím, čemu právě věříme. Své minulé zkušenosti tak přepisujeme, aniž bychom si to sami uvědomovali. Taková vzpomínka pak vypovídá spíše o tom, jak se v současné době cítíme, než o tom, co se skutečně dělo v minulosti. Je to způsobeno tím, že do paměti ukládáme jen klíčové prvky událostí. Při vybavování pak z těchto prvků rekonstruujeme celou vzpomínku, přičemž máme tendenci nahrazovat zapomenuté části v souladu s poznatky, které jsme získali až po události (Schacter, 2003).

Můžeme rozlišit několik typů zkreslování – např. zkreslování retrospektivní a egocentrické. Příkladem retrospektivního zkreslování může být situace, kdy sledujeme sportovní utkání, které je až do poslední chvíle nerozhodné. Po té, co utkání skončí a my známe jeho výsledky, máme pocit, že jsme celou dobu věděli, jak utkání dopadne. Příkladem egocentrického zkreslování pak může být složení důležité zkoušky na vysoké škole. Před zkouškou pocítujeme trému a po té co odcházíme ze zkoušky s vědomím úspěchu, máme tendenci náš strach před zkouškou zveličovat (Schacter, 2003).

Zkreslování se může jevit jako negativní vlastnost, ale ve skutečnosti jde o vysoce funkční systém, který vyrovnává náklady na získávání nových informací (McKay & Dennett, 2009). Naše paměť není schopná pojmout všechny zážitky s veškerými detaily, proto si takto vypomáhá.

3. PORUCHY PAMĚTI

Postižení paměti bývá jen vzácně izolované, většinou dochází i k narušení řady dalších kognitivních funkcí (např. pozornost, řeč), proto je třeba, aby se na diagnostice podílel psycholog a ošetřující lékař. Psychologové používají různé neuropsychologické diagnostické testy, jejichž součástí je např. test číselných řad, verbální učení sady slov, dotazy na pacientovu minulost, kresba různých předmětů a mnoho dalších úkolů. Lékaři využívají zobrazovací metody – CT, fMRI a PET. Výsledky obou typů testování pak vedou ke konečné diagnóze a nasazení příslušné terapie (Hort & Rusina, 2007).

Klasifikací poruch paměti je několik. R. Jiráček (2011), lékař Psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty UK a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze, uvádí ve svém článku detailní rozdělení těchto poruch, s ohledem na poruchy způsobené depresí, léky a alkoholem. Jiné rozdělení nalezneme u Fleischmanna (2011), který popisuje poruchy paměti kvantitativní (hypomnézie, hypermnézie, amnézie,...) a kvalitativní (paramnézie, ekmnézie, kryptomnézie,...). Tato práce je zaměřena na poruchy paměti z hlediska neurovědního a klinického, jak je uvádí Hort & Rusina (2007). Vzhledem k velkému množství nemocí, spojených s poruchou paměti, jsou uvedeny a stručně charakterizovány jen ty nejzákladnější a nejznámější, s důrazem na Alzheimerovu nemoc.

Amnézie – je ztráta paměti, která postihuje deklarativní paměť. Často jí předchází úraza hlavy či intoxikace některými látkami (Hort & Rusina, 2007). Existuje několik druhů:

- **Retrogradní amnézie** – neschopnost vybavit si informace, které předcházely okamžiku, kdy došlo k poškození mozku (Hort & Rusina, 2007);
- **anterogradní amnézie** – člověk si není schopný vybavit děje odehrávající se po poškození mozku, může být porušena krátkodobá paměť nebo mechanismy jejího přepisu do paměti dlouhodobé (Hort & Rusina, 2007);
- **hipokampální amnestický syndrom** – projevuje se hlavně anterogradní amnézií, přičemž krátkodobá paměť je zachována, pacient má problém s ukládáním informací a jejich následným vybavováním (Rusina, 2004);
- **korsakovův syndrom** – častou příčinou je akutní hypovitaminóza B1 u chronických alkoholiků, tumory a různá traumata, projevuje se zhoršenou krátkodobou pamětí, která je kompenzována konfabulacemi – smyšlenkami (Rusina, 2004);
- **tranzitorní globální amnézie** – jde o ztrátu krátkodobé paměti, která do 24 hodin mizí, začátek je velmi náhlý a bývá předcházen silným emotivním zážitkem (Rusina, 2004).

Demence – v důsledku onemocnění mozku dochází k vážným poruchám paměti, kognitivních i nekognitivních funkcí. Objevují se poruchy chování, emotivity a spánku. Pacienti se stávají nesoběstačnými (Jiráček, 2011).

- **Alzheimerova nemoc** – patří mezi kortikální demence, vyznačuje se ukládáním amyloidu v mozkové tkáni (tvorba amyloidních senilních plaků), neurofibrilárními klubky a úbytkem neuronů. Také dochází ke značnému zmenšování hmotnosti i velikosti mozku a rozšiřování mozkových komor (Hort & Rusina, 2007), což je patrné na obrázku č. 1 v přílohách. Nemoc se z počátku projevuje zhoršováním paměti, postupně se zhoršuje schopnost ukládat nové informace a znovu si je vybavit. Typická je anterogradní amnézie, postupně dochází i k narušení dlouhodobé paměti. Časté jsou poruchy chování a nálady – deprese, podrážděnost, nespavost, halucinace, anorexie (Hort & Rusina, 2007). K diagnostice Alzheimerovy nemoci se využívají neuropsychologické testy, fMRI, CT, SPECT a stanovování poměru -amyloidových peptidů A₄₀ a A₄₂ v mozkomíšním moku. Včasná diagnóza a nasazení příslušných léků (využívají se např. inhibitory acetylcholinesterázy – IChE) mohou oddálit nejzávažnější stadia onemocnění a prodloužit období, kdy je pacient soběstačný (Hort & Rusina, 2007).
- **Huntingtonova nemoc** – je autozomálně dominantně dědičné neurodegenerativní onemocnění. Projevuje se poruchou pozornosti, volní motoriky a rozvojem mimovolních pohybů. Objevují se změny chování – deprese, anxieta, iritabilita a apatie. Dlouhodobá paměť bývá zachována i do pokročilejších stadií, porušena je paměť procedurální (Hort & Rusina, 2007).
- **Parkinsonova nemoc** – je progresivní onemocnění centrální nervové soustavy způsobené zánikem dopaminergních neuronů. Je doprovázena depresí a úzkostí. Poruchy paměti se projevují již v počátečních stadiích (Hort & Rusina, 2007).

Mírná kognitivní porucha – je onemocnění, při kterém nedochází k narušení běžných aktivit každodenního života. Poškozena bývá recentní paměť. Přibližně u 15 % pacientů se vyvine v Alzheimerovu nemoc (Hort & Rusina, 2007).

4. VÝZKUM

Pro většinu demencí je k dispozici jen symptomatická léčba, která umožňuje oddálení přechodu do těžších stádií a zlepšení kvality života pacienta. Samotnou nemoc zatím vyléčit neumíme (Krombholz, 2011). V této oblasti je prováděna řada výzkumů a řada jich ještě bude muset být provedena.

Tým čínských vědců v roce 2014 provedl experiment zkoumající pozitivní vliv elektromagnetického pole na krysy s Alzheimerovou nemocí (Liu, Zuo et al., 2015). Studie využila nízkofrekvenční elektromagnetické pole (50 Hz, 400 μ T, 60 dní) v kombinaci s D galaktózou, podanou intraperitoneálně (50 mg/kg, 1x denně, 42 dní), a injekcí A 25-35 peptidových fragmentů, intracerebrálně (5 μ l/jednostranná, bilaterální, jednorázová dávka) (Liu, Zuo et al., 2015). Krysy byly před a po expozici podrobeny testu v „Morrisově vodním bludišti“. Jde o labyrint o 4 kvadrantech, naplněný vodou, který obsahuje jednu plošinu, na kterou si krysy mohou stoupnout. Test prověřuje prostorovou paměť krys a jejich kognitivní schopnosti, měří se doba, během které krysa nalezne plošinu (Liu, Zuo et al., 2015). Po ukončení testování byly krysy usmrceny a jejich mozky byly důkladně prozkoumány.

Experiment prokázal zlepšení prostorové paměti, kognitivních schopností a patologických škod hipokampu u krys s Alzheimerovou nemocí (Liu, Zuo et al., 2015).

5. ZÁVĚR

Ačkoli zatím neexistuje kauzální léčba nemocí spojených s poruchami paměti, bylo prokázáno, že vyšší úroveň vzdělání může lidi chránit před Alzheimerovou nemocí – zejména oddálit její projevy. Příčinou ztráty paměti může být její nepoužívání, dané únavou, znučením nebo závislostí na současných metodách uchovávání informací do počítačů (Samuel, 2002).

Z toho všeho vyplývá jedno velké poselství – vzdělávejme se, zajímejme se o svět kolem nás, řešme různé hlavolamy, komunikujme s ostatními lidmi a snažme se prožít aktivní život. A pokud pro svoji paměť chceme udělat ještě něco navíc, existuje velké množství publikací, které inspirují k tomu, jak postupně trénovat a zlepšovat paměť.

LITERATURA

Fleischmann, O. (2011). Vybrané kapitoly z psychopatologie. Skripta, 32-34. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. Dostupné z: http://chemistry.ujep.cz/userfiles/files/Skripta_Psychopatologie.pdf

Hort, J. & Rusina, R. (2007). Paměť a její poruchy: paměť z hlediska neurovědního a klinického. Praha: Maxdorf.

Iddon, J. & William, H. (2004). Paměť: 10 kroků k posílení paměti. Praha: Ottovo nakladatelství.

Jiráček, R. (2011). Poruchy paměti – základní přehled. Medicína po promoci. 12(6), 14-17. Dostupné z: <http://www.tribune.cz/clanek/25284>

Krombholz, R. (2011). Nejčastější demence a jejich léčba. Neurologie pro praxi. 12(3), 196-200. Dostupné z: <http://www.neurologiepropraxi.cz/pdfs/neu/2011/03/12.pdf>

Liu, X., Zuo, H., Wang, D., Peng, R., Song, T., Wang, S., et al. (2015). Improvement of Spatial Memory Disorder and Hippocampal Damage by Exposure to Electromagnetic Fields in an Alzheimer's Disease Rat Model. PloS one. 10(5), 1-14. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=d5bc2f6838e74631b9f42feab6535467%40sessionmgr111&vid=5&hid=120>

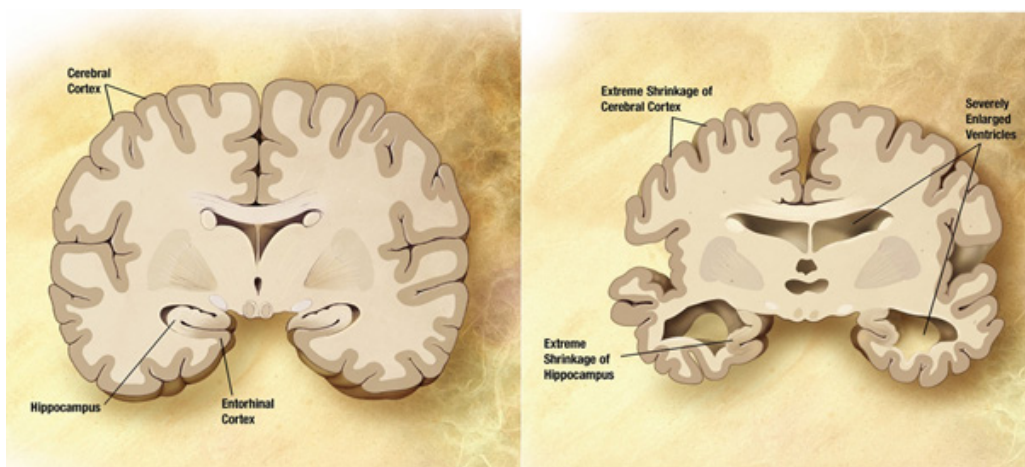
McKay, R. T. & Dennett, D. C. (2009). The evolution of misbelief. Behavioral and brain sciences. 32(6), 493-561. Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/212298202/fulltextPDF/F8215DBEFD7045F1PQ/1?accountid=9646>

Rusina, R. (2004). Paměť a její poruchy. Neurologia pre prax. 5(4), 200-201. Dostupné z: http://www.neurologiapreprax.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=911&magazine_id=3

Samuel, D. (2002). Paměť: jak ji používáme, ztrácíme a můžeme zlepšit. Praha: Grada.

Schacter, D. (2003). Sedm hříchů paměti: jak si pamatujeme a zapomínáme. Praha: Paseka.

PŘÍLOHY

Obr. 1 – Srovnání mozku zdravého člověka a mozku postiženého Alzheimerovou nemocí (Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Demence#/media/File:Alzheimer%27s_disease_brain_comparison.jpg).

O AUTORCE

Autorka této práce je studentkou 3. ročníku oboru Biologie a Chemie pro vzdělávání na PřF JU. Toto téma ji zaujalo především proto, že spojuje biologii, chemii a psychologii dohromady. Správně fungující paměť je pro studenty a budoucí pedagogy velmi důležitá, proto si rozšířila obzory v oblasti mechanismu paměti, jejích typech, poruchách a metod pro její zlepšování. Doufá, že všechny tyto nabyté vědomosti později využije ve své praxi.

E-mail: tina.rejzkova@seznam.cz

ASPEKTY DOMESTIKACE PSŮ Z POHLEDU KOMPARATIVNÍ PSYCHOLOGIE

ASPECTS OF DOMESTICATION OF DOGS IN VIEW OF COMPARATIVE PSYCHOLOGY

MICHAELA KUBÁKOVÁ

Abstrakt

Předmětem práce „Aspekty domestikace psů z pohledu komparativní psychologie“ je rozbor dopadů domestikace na chování a psychiku psa domácího. Zaprvé podává základní informace o domestikaci samotné, zadruhé srovnává psy a vlky v oblasti hlasových projevů, sexuality, sociálního chování a řešení problémů. Zároveň zmiňuje dopady šlechtění a některé zajímavé výzkumy.

Klíčová slova: pes, vlk, psovití, domestikace, chování

Abstract

The topic of the work „Aspects of domestication of dogs in view of comparative psychology“ is analysis of impacts of domestication on behavior and psychology of the domestic dog. Firstly, it gives us some basic information about the domestication itself, secondly, it compares dogs and wolves in the field of vocal manifestation, sexuality, social behavior and problem-solving. It also mentions impacts of breeding and some interesting researches.

Keywords: dog, wolf, canidae, domestication, behavior

1. ÚVOD

Tato práce se zabývá důsledky domestikace na chování psů. Zaměřuje se na srovnání života psů a vlků, jejich nejbližších příbuzných, tedy to, proč a jaké společné znaky chování vykazují, či v čem se liší. Na chování psa domácího měla totiž zásadní vliv domestikace člověkem. Psi tak používají některé vzorce chování ne kvůli příslušníkům svého druhu, nýbrž kvůli snazšímu porozumění s lidmi. Na závěr jsou uvedeny dva výzkumy, které se touto oblastí také zabývají.

2. DOMESTIKACE

2.1 DEFINICE, DATA A UMÍSTĚNÍ

Podle Slovníku cizích slov (n.d.) se jedná o „zdomácnění, ochočování, zdomácnění zvířat“. Je to proces osvojování si zvířat člověkem, tedy přeměna divokého zvířete na zvíře

domácí. „Probíhá tím způsobem, že je zvíře drženo poblíž lidí a jejich příbytků a k chovu se využívají jedinci, kteří projevují nejsilnější sociální pouto vůči člověku nebo jsou pro daný účel nejvhodnější,“ (Abrantes, 1999, str. 56).

K domestikaci vlka obecného došlo přibližně před patnácti tisíci let, možná dříve, je ale nutné zdůraznit, že šlo o proces dlouhodobý. Zpočátku se vlci začali vyskytovat v okolí lidských osad za účelem snazšího zisku potravy. Živili se zčásti lovem v divočině a zčásti lidskými odpadky. Později je ale lidé začali sami krmit a psi si tak stále více zvykali na kontakt s nimi a učili se s člověkem vycházet. Někteří lidé si rovněž z divočiny brali domů štěňata vlků jako domácí mazlíčky. Když vlci vyrostli, agresivní byli vyhnáni, ale ti krotcí mohli být dále využiti k chovu. Tímto způsobem vznikl mírumilovný druh vlků, z nichž se později vyvíjeli psi. K tomu docházelo na mnoha místech na světě současně a nelze tedy určit jednu konkrétní oblast, v níž by celá domestikace proběhla. Jednotlivé „druhy“ z různých míst se pak mezi sebou křížily, a tak docházelo k velkému rozrůznění psů (Bradshaw, 2014).

2.2 DOMESTIKACE JINÝCH PSOVITÝCH

Pes není jediným psovitým, u něž proběhly pokusy o domestikaci. Je z nich ovšem jediný, u něž byla úspěšná. Na ruské kožešinové farmě například proběhly pokusy domestikovat stříbrnou lišku (*Vulpes vulpes*). Skupina vědců si po několik generací na chov nechávala jen ty nejkrotčí jedince, čímž docílila vzniku generace lišek, které byly mírné, tolerantní a samy vyhledávaly kontakt s lidmi. Časem se u nich dokonce objevily prvky „psiho“ chování, jako vrtění ocasem nebo kňučení za účelem získání pozornosti. Tyto krotké lišky však na rozdíl od domestikovaných psů ztrácí zájem o kontakt s jedinci svého druhu. U psa domácího se ale mohou rozvíjet sociální vztahy s jiným psem, s člověkem i s kočkou či jinými zvířaty současně (Bradshaw, 2014).

Komplikací úspěšné domestikace je pak ztráta schopnosti přežít v divočině. Vzniklý jedinec je totiž absolutně závislý na péči člověka. Domácí psi by nebyli schopni obstarat si potravu nebo se ubránit, pokud by nežili v blízkosti lidských obydlí. Jediný známý psovitý, kterému se podařil úspěšný návrat do divočiny, je australský dingo (*Canis dingo*) (Bradshaw, 2014).

3. SROVNÁNÍ PSA A VLKA

3.1 JUVENILNÍ CHOVÁNÍ

Část vlčího chování je zachována i u psů. Podle některých teorií (Kholová, 1987; Case, 2005; Budiansky, 2002, in Zunková, 2012) se ale psi z hlediska vývoje jako by zastavili na úrovni štěněte. Toto juvenilní chování (tj. chování vyskytující se v mládí) zahrnuje například vysokou adaptabilitu, učenlivost, hravost či kňučení za účelem získání pozornosti. Projevem štěněcího chování je také odhalování břicha, které u vlků slouží pouze k odvrácení akutní hrozby, ale u psů je i projevem důvěry vůči člověku (Kholová, 1987; Case, 2005; Budiansky, 2002, in Zunková, 2012).

3.2 HLASOVÉ PROJEVY

Rozdílností psiho a vlčího chování však není pouze zastavený duševní vývoj. Soužití s lidmi mělo zásadní význam také pro utváření hlasových projevů, kterými jsou různé druhy štěkotu. Lidé totiž mnohem lépe rozumí štěknutí než mimice, kterou se dorozumívají vlci či psi mezi sebou. Jsme schopni rozeznat štěkání varovné, hravé nebo znamenající touhu po pozornosti (Ellis, 2009).

Také vytí má u psů pozmeněný význam. Vlci ho používají coby prostředek komunikace na dálku – zaprvé k označení teritoria a zastrašení cizích smeček, zadruhé k nalezení ztraceného jedince (Ellis, 2009). Psi ale vytí používají zejména jako projev pocitu osamocení, např. pokud ho opustí jeho pán.

3.3 MOZEK

Při domestikaci rovněž dochází ke zmenšování mozkovny. Dochází k němu proto, že domácí pes nemusí být neustále ve střehu, aby se uživil a aby přežil. Některá nervová centra proto u psů postupně zakrněla. Hmotnost mozkovny psa tak může být až o 30% nižší než u stejně velkého vlka (Kholová, 1987, in Zunková, 2012). Srovnávací fotografii mozku psa a vlka nalezne čtenář v příloze.

Oproti tomu u psů došlo ke zvětšení prefrontálního kortexu. Je to část mozku, která se výrazněji vyvinula u lidí, primátů, slonů či delfínů. Umožňuje poznávat, co je dobré a co špatné, pomáhá nám regulovat impulzivní chování a také cítit složitější emoce jako lásku, žárlivost, zášť či pocit viny. Tato část tvoří 30% lidského mozku, 7% psiho a 1% kočičího mozku. U vlků prefrontální kortex není nijak rozvinutý, tudíž lze předpokládat, že nejsou schopni prožívat takové emoce jako psi. Jde spíše o jednoduché pocity jako strach, zlost, spokojenost a sexuální přitažlivost. Je ovšem těžké prokázat, jaké emoce jsou schopna zvířata prožívat (Kabbel, 2011). Zřejmě ale je, že psi mají větší sebekontrolu, například co se týká projevovalí agrese vůči lidem (Marshall-Pescini, Virányi, Range, 2015).

3.4 SEXUALITA

Další oblastí, v níž je markantní rozdíl mezi psy a vlky, je sexualita. Ve vlčích smečkách se množí pouze tzv. alfa pár, tedy vůdčí dvojice. Pokud se smečka rozdrobí na páry, vlčice věnuje velkou péči výběru partnera a budoucího otce jejích štěňat. Hledá zdravého silného jedince, který vlčatům bude schopný poskytnout dobré geny, dostatečný úlovek i bezpečí. Důraz je tedy kladen na kvalitu (Bradsaw, 2014).

U psů je situace zcela opačná, jsou totiž promiskuitní. To znamená, že nemají stálého partnera a pes se spáří klidně s několika fenami. Důraz je zde kladen na kvantitu. Je to způsobeno cíleným pářením konkrétních psů, které lidé využívají ke vzniku „dokonalých“ plemen. Psi jsou tedy připraveni o možnost výběru a musí se spokojit s tím partnerem, kterého jim lidé přidělí (Bradsaw, 2014).

3.5 ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ

Jak vlci, tak psi, jsou zvířata, která žijí ve smečkách. U psů se zpravidla nejedná o společenství jedinců téhož druhu, nýbrž psa a lidí. Psi si dokonce zvykli spoléhat na pomoc člověka při řešení problémů. Pokud vlka a psa postavíme před stejný problém, vlk se ho bude snažit vyřešit sám, případně s pomocí dalších vlků. Oproti tomu pes bude chtít upoutat pozornost lidí a vyžádat si jejich pomoc. Projevuje se to i v tak běžných věcech, jako je shánění potravy. Vlk vyrazí se zbytkem smečky na lov, protože společně mají větší šanci na úlovky. Pes bude škemrat o jídlo, dorážet, „dávát pac“ nebo přinese svou misku. Očekává, že potom jídlo dostane od lidí. Vlci jsou také výrazně přizpůsobivější a dokáží tak řešit nové úkoly. Psi mohou efektivně dokázat jen to, co se již dříve naučili (Hiestand, 2011).

3.6 SOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

Většina psovitých žije ve smečkách. Při komunikaci s jejími ostatními členy a řešení konfliktů se uplatňuje několik základních principů, které jsou typické pro různě velká společenství (Bradsaw, 2014).

- osamělý lovec (liška obecná) – strach a agrese
- malé smečky (šakal zlatý) – submise a dominance (podřízenost a nadřazenost)
- velké smečky (vlk obecný, pes domácí) – kompromis

V každém dalším stupni socializace přibývají další postupy, kterými může jedinec s ostatními vycházet. U osamělých lovců je hlavní zjištění, kdo je pro koho větší hrozbou. Jedinec proto může zaútočit, bránit se, nebo utéct. V malých smečkách však při řešení konfliktů nemusí vždy dojít k útoku. Jedinci si uvědomují, kdo je v hierarchii smečky výše postavený, a druhému proto stačí uznat svou podřízenost skloněním hlavy, stažením ocasu nebo v krajním případě odhalením břicha. I tento způsob komunikace je však nedokonalý. Ve větších smečkách, jejichž součástí jsou právě vlci a psi, se proto používá ještě kompromis. To znamená například zhodnocení, kdo chce danou věc víc (např. pokud ten druhý chce věc víc než já a mně to neublíží, není důvod s ním o věc bojovat) (Bradshaw, 2014).

4. ŠLECHTĚNÍ

4.1 ZDRAVOTNÍ DŮSLEDKY ŠLECHTĚNÍ

Lidé mají snahu vyšlechtit dokonalá čistokrevná plemena. V důsledku nepřírodního křížení ale vznikají jedinci, kteří častěji trpí zdravotními obtížemi i charakterovými vadami. Genetická izolace plemen způsobila velké změny v genofondu psů a snížila tak variabilitu většiny plemen. Přitom se snižující se variabilitou roste pravděpodobnost výskytu genetické mutace. Bradshaw (2014, str. 245) dodává, že „aby potenciálně škodlivá mutace skutečně způsobila škodu, musí být obvykle přítomna u obou rodičů – a k tomu dojde s větší pravděpodobností pouze tehdy, pokud jsou rodiče navzájem blízce příbuzní. U některých dnešních psích plemen už je obtížné najít dva rodiče, kteří blízce příbuzní nejsou.“

4.2 VYŠLECHTĚNÁ PLEMENA

V současnosti známe okolo 400 psích plemen a nová neustále přibývají. Výzkumem struktury DNA bylo zjištěno 14 plemen psů, která se nejvíce podobají prvotně domestikovaným psům. Mezi tato plemena patří: Šarpej, Šiba Inu, Čau Čau, Akita, Sibiřský husky, Aljašský malamut, Saluki, Afghánský chrt či Basenji. Oproti tomu Německý ovčák, který se na první pohled vlku poměrně podobá, se podle genetických testů umístil až za 70. místem (Dwyer, 2015). Graf pořadí jednotlivých zkoumaných plemen nalezne čtenář v příloze.

5. VÝZKUMY

5.1 POROVNÁNÍ ŠTĚŇAT A VLČAT ODCHOVANÝCH ČLOVĚKEM

V letech 2001–2003 probíhal v Maďarsku výzkum se 13 vlčaty a 11 štěňaty. Všechna byla ručně odchována lidmi ve stejných podmínkách, každé mládě mělo téměř 24hodinový kontakt se svým ošetřovatelem. Následně byly prováděny testy a pozorování. V závěru bylo shledáno, že štěňata více komunikují s lidmi (hlasové projevy, vrtění ocasem, oční kontakt) a rovněž projevují méně agrese. Psi zároveň byli schopni chápat složitější gestikulaci lidí a potřebovali méně času na učení než vlci (Kubinyi, Virányi, Miklósi, 2007).

5.2 ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ A PROSTOROVÁ ORIENTACE

Podle teorie Bensona Ginsburga (1978, in Hiestand, 2011) mají psi oproti vlkům zhoršenou schopnost orientace v prostoru a rovněž schopnost manipulace s objekty v daném pořadí. Psi všech věkových kategorií a mladí vlci by měli mít horší výsledky, než vlci dospělí. Ve Spojených státech amerických proto proběhl výzkum (Hiestand, 2011), který měl tuto teorii potvrdit. Do výzkumu byli zapojeni 2 dospělí vlci, 7 mladých vlků a 40 německých ovčáků. Výchozím úkolem bylo zatáhnout za provaz zavěšený ke stropu. Potom byla zvýšena obtížnost přidáním lan a změnou prostorového uspořádání. Dospělí vlci byli trvale úspěšní ve všech úkolech. Mladí vlci neměli příliš velké problémy v testu s jedním nebo dvěma provazy, ale měli chabé výsledky při použití tří lan. Testování psi byli rozděleni do několika skupin. V testu s jedním lanem měli přibližně 80% úspěšnost, což je srovnatelné s vlky. U další zkoušky měli ale podstatně horší výsledky – v průměru 50% úspěšnost se dvěma provazy. Při použití tří provazů méně než polovina testovaných psů měla alespoň jeden úspěšný pokus.

Z výsledků pokusu vyplývá, že psi jsou schopni snadno udělat to, co se již dříve naučili (zatáhnout za provaz), ale mají obtíže s plněním nových výzev (zatáhnout za více provazů v určitém pořadí). Oproti tomu vlci jsou mnohem přizpůsobivější. Ačkoli se s těmito úkoly nikdy nesetkali, byli schopni je lépe a rychleji vyřešit (Hiestand, 2011).

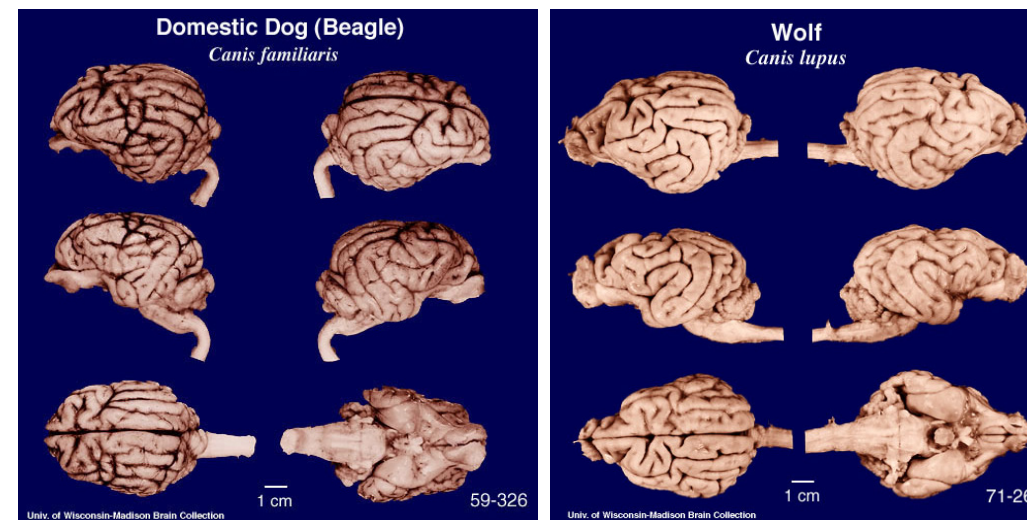
6. ZÁVĚR

Projevy psů se v některých oblastech výrazně liší od projevů vlků, a to kvůli domestikaci. Tento proces zapříčinil vznik nových vzorců chování, jakými je štěkání či kňučení kvůli získání pozornosti nebo „dávání pac“ (ačkoliv na tomto chování se ve velké míře podílí také učení, resp. učení operantním podmiňováním). Fyzickou změnu prodělal nejen genom psa, ale i mozek, který se přizpůsobil klidnějšímu a méně náročnému způsobu života.

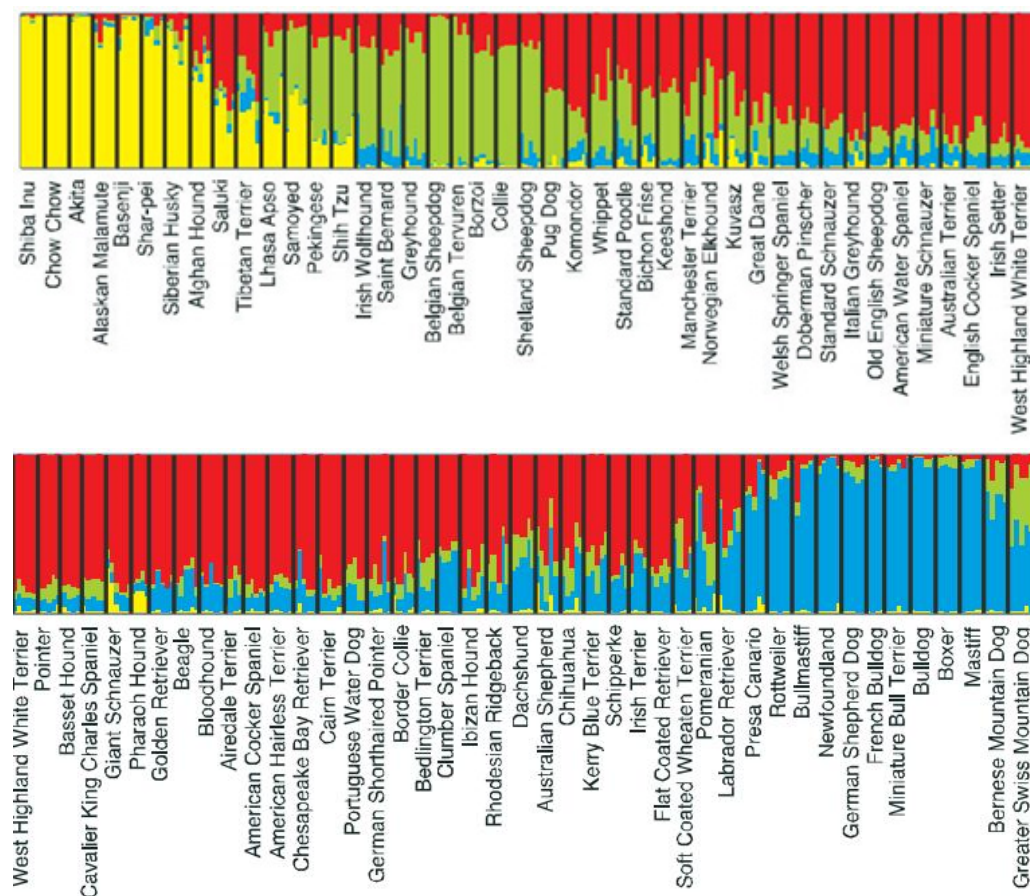
LITERATURA

- Abrantes, R. (1999). Řeč psů: Encyklopedie psího chování. České Budějovice: Dona
- Abrantes, R. (2000). Vývoj sociálního chování psů a jiných šelem psovitých. České Budějovice: Dona
- Bradshaw, J. (2014). Cesta do psí mysli. Praha: Plot
- Dwyer, B. (2015). Ancient dog breeds, is your dog one of the fourteen? Dostupné z: <http://www.dogwalkersmelbourne.com.au/articles-dog-walking-pet-sitting/86-ancient-dog-breeds>
- Ellis, S. (2009). Vlk. Praha: Slovart
- Hiestand, L. (2011). A Comparison of problem-solving and spatial orientation in the wolf (*Canis lupus*) and dog (*Canis familiaris*). Connecticut: University of Connecticut.
- Kabbel, S. (2011). Emotions in our pets. Scottsdale. Dostupné z: <http://www.petbehaviorsolutions.com/Links.html>
- Kubinyi, E., Virányi Z. & Miklósi Á. (2007). Comparative social cognition: From wolf and dog to humans. Budapešť: Eötvös university.
- Marshall-Pescini, S., Virányi, Z. & Range, F. (2015). The effect of domestication on inhibitory control: Wolves and dogs compared. Padova: University of Padova.
- Slovník cizích slov online (n.d.). Domestikace. Dostupné z: <http://www.slovník-cizich-slov.cz/?q=domestikace&typ=0005-2015>
- Welker, W. (n.d.). Comparative Mammalian Brain Collections: CARNIVORA. Dostupné z: <http://neurosciencelibrary.org/specimens/carnivora/>
- Zunková, K. (2012). Prvky chování vlka (*Canis lupus*) ve vztahu k prvkům chování německého ovčáka (*Canis lupus f. familiaris*). Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita.

PŘÍLOHY

Obr. 1 – Porovnání mozku psa a vlka (Welker, n.d.); z fotografií je jasně patrné, že mozek psa (nalevo) je menší než mozek vlka (napravo).

Obr. 2 – Genetická příbuznost psích plemen s vlkem (Dwyer, 2015); plemena umístěná nejvíce vlevo jsou nejpodobnější vlku, směrem doprava podobnost klesá. Žlutá barva symbolizuje největší podobnost genomu psa a vlka. Dolní graf navazuje na horní vpravo.

O AUTORCE

Autorka práce je studentkou čtvrtého ročníku všeobecného gymnázia Omská. Dlouhodobě se zajímá o psy, tudíž volba tématu směřovala k nim. Sama totiž psa mívala. To ovlivnilo její pojetí zvířat jako takových a zejména těch, co jsou nám nejbližší, tedy psů. K napsání této práce přispěl i pocit, že o duševní stav zvířat se zajímá jen velmi malý počet vědců i laiků. Ze zjištěných informací o psychice a chování psů se sama poučila. Doufá, že sebrané poznatky pomohou i dalším lidem lépe poznat a pochopit jejich zvířecí miláčky.

E-mail: m.kubakova@seznam.cz

KONKRÉTNÍ FORMY MANIPULACE JEDINCEM V REKLAMĚ

THE SPECIFIC FORMS OF INDIVIDUAL'S MANIPULATION IN ADVERTISEMENT

ADAM MOTLOCH

Abstrakt

Předmětem práce „Konkrétní formy manipulace jedincem v reklamě“ je rozbor toho, na jakých psychologických mechanismech funguje dnešní reklamní průmysl. První část je zaměřena na rozřídění základních druhů manipulace. V druhé části jsou uvedeny ukázky konkrétních druhů kampaní s rozbohem toho, jakých forem manipulace užívají. V závěru je obsaženo shrnutí nejpoužívanějších forem manipulace a krátké zamýšlení nad morálním aspektem tohoto tématu.

Klíčová slova: reklama, klamavá reklama, manipulativní metody, emotivní přesvědčování, marketing, komunikace s veřejností, spotřebitel

Abstract

The paper “The specific forms of individual's manipulation in advertisement” is a study of the basic psychological mechanisms of marketing campaigns of contemporary advertisement business. In the first part the work focuses on classifying the forms of manipulation. In the second part are listed specific examples of marketing campaigns accompanied by analysis of the forms of manipulation they used. The conclusion consists of a brief overview of the most used forms of manipulation nowadays and a short reflection of the moral aspect of this issue.

Keywords: advertisement, deceptive advertising, manipulative methods, emotive persuasion, marketing, public relations, consumer

ÚVOD

Oxfordský slovník definuje reklamu jako zprávu, oznámení či spot ve veřejném médiu nebo prostoru za účelem zviditelnění a vyzdvižení kvalit produktu, služby, události či zveřejnění nabídky práce (Oxford Dictionary of English, 2015a). Avšak v dnešní době se čím dále častěji setkáváme i s netradičními formami reklamy, nazývané také guerrilla marketing (Oxford Dictionary of English, 2015b). Do této kategorie spadají činy pro reklamní kampaně netradiční a ojedinělé, díky čemuž ale dosahují vysokého počtu oslovených diváků. Jako příklad těchto virálních kousků můžeme uvést narušení ragbyového zápasu při Bledisloe Cup v roce 2002 reportované Sydney Morning Herald, kdy dva muži vběhli nazí doprostřed hřiště v zásadním momentu hry. Na ragby ne tak zvláštní událost, kdyby ale

neměli pozadí pomalované logem Vodafone. Mladíci najatí společností sice dostali pokutu v řádu tisíců australských dolarů, ale společnosti se dostala na oplátku nevyčísitelná mediální pozornost. Obrázky pozadí s logotypem značky se dostaly od diváků CNN až na titulní stránku časopisu Time (Needham & Kennedy, 2002).

V dnešní době, kdy se informace v médiích, na internetu a speciálně na sociálních sítích šíří v řádu sekund, je příkládána psychologii v reklamním světě stále větší váha. Základním principem reklamy je, že divák, potenciální spotřebitel, přijme a určitým způsobem zpracuje sdělení kampaně. V tu chvíli vstupuje do hry psychika diváka, protože účelem reklamy je v něm zanechat takový dojem, který se uchová a vybaví se mu při pozdějším uvažování o nákupu výrobku či jeho samotném uskutečnění. Zde je znovu zjevné aktivní zapojení psychologie. Pomocí manipulativních metod reklama vytváří takové sdělení, které spotřebitele zacílí, osloví a dostane se do podvědomí, kde iniciuje touhu po zakoupení výrobku či služby. Díky manipulaci skrze reklamu může být ovlivněno chování či postoje spotřebitelů (Antl, 2010).

Psychologie má tedy důležité uplatnění v přípravě a realizaci konkrétních podob a poselství reklamních sdělení, s cílem dosažení výše uvedeného efektu. Jako příklad konkrétní spolupráce psychologické vědy s reklamním byznysem můžeme uvést studii publikovanou v Psychologii reklamy (Vysekalová & Komárková, 2007). „Lidé v jednotlivých zemích mají rozdílné zvyky, životní styl, způsoby spotřeby a je obtížné je oslovit stejným způsobem“ (Vysekalová & Komárková, 2007, str. 164). Podlé této studie se tedy liší cíloví zákazníci stejného produktu podle svého kulturního prostředí - země původu. Pokud budeme nabízet pivo v USA, spotřebitele nejvíce zaujme, bude-li reprezentovat hodnoty nezávislosti a individualismu. Na žebříčku hodnot ve Spojeném království naopak zvítězily tradice, sounáležitost a čas trávený s přáteli. Užitím těchto hodnot v reklamní kampani je spotřebitel manipulován. V této práci se pokusím tuto a další konkrétní formy manipulace v reklamě popsat a přiblížit.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Než se pustíme do konkrétních příkladů manipulace, je potřeba si podrobněji nadefinovat základní pojem, kterým se tato práce zabývá, tedy "manipulace". Základním dělením pro tuto práci bude rozdělení na nevyhledávanou a vyhledávanou. Nevyhledávaná manipulace nás obklopuje každý den (reklamy v hromadné dopravě, na sociálních sítích) a často tento reklamní šum okolo nás ani nevnímáme. Cílem je divák, potenciální spotřebitel, který reklamu prvoplánově sledovat nechce a užité manipulativní techniky si po většinou neuvědomuje. Zde jde o manipulaci, kterou lze definovat jako účelové užití konkrétních technik s cílem ovlivnění psychiky (zvláště pak pudů) zákazníka, aby si zakoupil daný produkt či službu. Právě tyto techniky budou předmětem této práce. Dalším druhem je vyhledávaná manipulace, kdy se lidé dobrovolně a z vlastních pohnutek zapojují do kampaně či reklamu vyhledávají. Příkladem mohou být kultovní značky jako je Apple. Oficiální účet této značky na YouTube, který slouží pouze k zveřejňování reklamní spotů společnosti, má v době psaní této práce skoro 3 milióny odběratelů. Slavná kultovní reklama této značky hraná o přestávce při Super Bowl roku 1984 bývá často označována

jako nejlepší reklama tohoto sportovního svátku (Taube, 2014). V těchto případech jde o definici manipulativnosti ve smyslu ovlivnění a podněcování zájmu jedince o konkrétní produktovou oblast. Vyhledávaná manipulace je ze společenského hlediska relativně neškodná, zatímco nevyhledávaná s sebou přináší několik negativních jevů, například to, že společnosti úmyslně cílí na nejovlivnitelnější skupiny, jako jsou děti a důchodci (White, 2014). Tato krajní forma nevyhledávané manipulace je nazývána "agresivní reklama". Ve Spojených státech dokonce vznikla občanská iniciativa Public Citizen's Commercial Alert (Commercialalert.org, n.d.), která upozorňuje na kampaně tabákových výrobců, alkoholu, fast foodů či slazených nápojů, které jsou často cíleny na děti. V takovýchto případech lze přijmout za akurátní definici manipulace "Ten kdo ovlivňuje, sleduje vědomě svůj vlastní prospěch a nebere přitom žádný ohled na prospěch druhého" (Vysekalová & Komárková, 2007, str. 54).

Práce se nezabývá manipulací v reklamě z hlediska právního, což zahrnuje např. terminologické manipulace - exaktní lhaní, či uvádění neúplných informací za účelem klamání zákazníka (zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele). Práce se snaží soustředit na komplikovanější užití psychologických jevů za účelem ovlivnění zejména podvědomé stránky spotřebitele, nikoliv jeho racionální stránky. Nemáme však na mysli reklamu podprahovou, která je ve většině zemí včetně České republiky zakázána (zákon. č. 40/1995 Sb, zákon o regulaci reklamy).

1. ZÁKLADNÍ DĚLENÍ MANIPULATIVNÍCH FOREM REKLAMY

Reklamní manipulaci v médiích lze rozdělit do tří částí (Hofstede, Ury, Coulter, Coulter, Zaitman, Kratochvíl & Bright in Škarka, 2010). Pro úplnost doplňujeme ještě čtvrtou kategorii, reprezentující některé osvědčené triky a metody (Mosel, 2009). Na další části práce bude zřejmé, že je možné u reklamní kampaně jednotlivé typy kombinovat či propojovat.

1.1 SOCIOKULTURNÍ MANIPULACE

Každý jedinec je nepochybně ovlivňován prostředím společnosti, ve kterém žije, tedy jejím kulturním prostředím. Tato kulturní prostředí se od sebe odlišují několika základními faktory (Hofstede, 2001), ať už mírou preferování tradičního postavení muže a rolí maskulinity ve společnosti, mírou začlenění jedinců do společnosti (individualismus vs. kolektivismus), mírou úcty k tradicím dané kultury a orientací na dlouhodobé závazky či mírou tolerantnosti k nejistotě. Jedinec z každé kultury tedy reaguje odlišně na jiné podněty. Při tvorbě kampaní na základě sociokulturní manipulace je tedy nutné analyzovat kulturní prostředí cílové země/regionu a na základě míry podílu jednotlivých aspektů vystavět kostru kampaně.

Jako příklad lze označit studii rozdílné sociokulturní žebříčky hodnot z Psychologie reklamy (Vysekalová & Komárková, 2007, str. 181). Konkrétně sociokulturní žebříčky hodnot v USA jsou velmi zajímavé. Tyto americké žebříčky hodnot lze totiž poměrně zásadně dále dělit dle politických preferencí či stát od státu (jiné budou v Alabamě a jiné v New Jersey). Znatelné odlišnosti lze zaznamenat například v Texasu, státu s velmi silným smyslem pro vlastní identitu. Dobře zvládnuté využití sociokulturní manipulace lze vidět u Texaského řetězce supermarketů H-E-B (Dooley, 2014). Tato společnost rozpoznala silnou identitu státní příslušnosti, a tak mnohokrát zdůrazňuje svůj lokální původ i lokální původ většiny svých výrobků, které naleznete v obalech s texaskou vlajkou, pěticipou hvězdou či příznačnými názvy (San Antonio Blend).

1.2 VYVOLÁVÁNÍ METAFOR - METODA ZMET

Druhá metoda využívá toho, že se zákazníci namísto logických argumentů v drtivě většině při nakupování rozhodují impulzivně, na základě nevědomých podnětů. Při zkoumání technik marketingového výzkumu objevil tento jev G. Zaltman v roce 1995, a následně si jej téhož roku také patentoval. Ony nevědomé procesy nazval metaforami (patentovaný systém marketingového výzkumu se nazývá Zaltman Metaphor Elicitation Technique - ZMET). Tyto nevědomé procesy a metafory vyvolávají u zákazníků určité dojmy a skryté znalosti. Působí krátce a úderně, bez nutnosti logické argumentace, nejčastěji s vizuálními obrazy spouštějící pro prodejce a komunikátora žádoucí nevědomé procesy (Coulter, Zaltman a Coulter, 2001).

Koncept vyvolávání metafor má velmi široké využití v marketingu. Postup začíná analýzou několika spotřebitelů, kteří určí několik vizuálních obrazů, které u nich nejvíce vyvolávají např. chuť na požití Coca-Coly. Poté tyto obrazy za přítomnosti examinátora popisují. Obrazy jsou poté společně s nejčastějšími slovy přetvořeny do reklamní kampaně, například krátkého spotu před filmem v kině. Ten nám díky této metodě dokonale navodí pocit žízně, ačkoliv by nám k tomu dal jakýkoliv logický argument. Především televizní spoty tvořené touto metodou jsou oblíbené, jelikož díky absenci faktické argumentace jsou kratší, sází pouze na "zachycení podstaty emocí a významů, které mají charakter nevědomých přání" (Škarka, 2010, str. 39), jsou tedy ekonomičtější a zároveň účinnější.

1.3 NARATIVNÍ PŘESVĚDČOVÁNÍ

Tento druh manipulativní reklamy pracuje s vyprávěním příběhu, do kterého se snaží spotřebitele vtáhnout. Ten se buď cítí v příběhu komfortně, a asociuje tedy s produktem kladný pocit, nebo mohu například záměrně vyvolat pocit úzkosti a diskomfortu, ze kterého je jediným východiskem právě zakoupení produktu. Velmi časté je také navození úzkosti z výběru a rozhodování, které znovu odstraní zakoupení produktu (Stutts a Barker, 1999). Například smetení hromady pracích prostředků z pračky a postavení Vanishe na jejich místo - "nic jiného nepotřebujete". Pokud je reklama vypravována příběhem, je také lepe zapamatovatelná (Stutts a Barker, 1999). Manipulativní reklama ve většině případů

používá narativní přesvědčování k útokům na základní lidské pudy a potřeby např. konzumaci potravy, pocit bezpečí, sexualitu a touhu množit se (např. reklamní kampaň Axe). Může ale cílit i na některé z vyšších potřeb - pomoc druhým, morální svědomí (kampaně charitativních organizací - např. Kony 2012).

1.4 MARKETINGOVÉ TRIKY PODPORUJÍCÍ ÚČINNOST REKLAMY

Kromě komplexních psychologických taktik, jež byly právě zmíněny, užívají reklamní tvůrci i "osvědčených" metod (Mosel, 2009) podporujících efektivitu kampaně. Tyto jednoduché triky útočící na základní instinkty a pudy spotřebitelů jsou však, pokud správně realizovány, také velmi účinné.

1.4.1 Animismus

Trik spočívá v personifikaci neživých předmětů, převážně marketovaného zboží. Komunikátor se snaží diváky přesvědčit, že tyto předměty mají duši, tudíž jim mohou upřímně doporučit onen produkt. Může to být kreditní karta vysvětlující své výhody či kečup chvástající se svou dobrou chutí a nízkým obsahem konzervačních látek. Personifikované předměty zde mohou figurovat i v podobě rádců, např. myčka pochvalující si použitý odstraňovač vodního kamenem či zahradní trpaslíci, kteří konečně pocítili úlevu po aplikaci čističe septiků.

1.4.2 Efekt experta

Poměrně často užívaný typ manipulace je reakcí na kritický způsob myšlení těch, kteří nechtějí být běžnou reklamou ovlivňováni. Na ty útočí právě tento typ reklamy, která za užití nahodilé osoby v bílém plášti vytváří iluzi odborného sdělení, například se známou větou "devět z deseti lékařů doporučuje". Funkci odborníka může nahradit i mediálně známá osobnost, ke které mají diváci určitý vztah a doporučení od ní je pro ně něčím jako doporučením od blízkého přítele.

1.4.3 Iluze časového tlaku

Pokud potřebuje určitá společnost prodat co nejvíce zboží za danou dobu (vyklízení skladů, doprodej, zaváděcí akce), přistupují komunikátoři často k užití této techniky. Sdělením, že zboží je jen limitované množství, nebo že slevy platí jen jeden krátký časový úsek, se spotřebitel dostává pod tlak a je snadněji přesvědčitelný ke koupi. Působení tohoto tlaku odvádí pozornost od faktu, že jej má reklama jen přesvědčit ke koupi. Divák reklamy tedy ztrácí smysl pro skutečnost a podléhá její sugesci.

1.4.4 Získání dárku či části výroby zdarma

Obdarovávání zákazníků je další velmi užívaná technika, používaná ať už samotnými producenty, tak často i obchodními řetězci (sbírání samolepek v supermarketech Albert, Kaufland). Zákazníci pokaždé ocení, pokud mají pocit, že získávají něco za lepší cenu, nebo s přidanou hodnotou (dárkem). Obvykle jsou u toho tak zaslepeni, že je jim jedno, když je

dárek úplně zbytečná věc, která je navíc započtena v ceně výrobku. Při rozhodování také pomáhá zákazníkovi zviklat, pokud je na výrobku napsáno například "10% zdarma". Značka levnějších džusů Caprio tuto strategii využívá několik let, kdy jejich obal nese velký nápis "50% ZDARMA". Zákazníci mohou být motivováni také různými soutěžemi - sbírání kódů pod víčky či jiné spotřebitelské soutěže. Mnohdy jsou tyto soutěže financovány přímo od diváků (zvláště ty realizované přes SMS) a producent zboží tak získává bezplatné zvýšení obrátu i reklamu. Tuto metodu zneužívají i tzv. předváděcí akce, které pomocí nabídky např. občerstvení zdarma přilákávají často naivní oběti.

2. SPECIFICKÉ PŘÍKLADY UŽITÍ KONKRÉTNÍCH FOREM MANIPULACE V REKLAMNÍCH KAMPAÑÍCH

2.1 AUTOMOBILOVÝ MARKETING - KOMBINACE METODY ZMET A NARATIVNÍHO VYPRÁVOVÁNÍ

Příloha 1: obr. 1 a 2 – plakát Jeep Wrangler a plakát Land Rover: Range Rover (Dostupné z: <http://cdn.trendhunterstatic.com/thumbs/jeep-print-ad.jpeg>; http://www.roverhaul.com/g3t/var/resizes/ads/rrcads/rrc-printads/Tired_of_eating_in_the_same_old_places.jpg?m=1351466801)

V kampaních pro automobilový průmysl není ani tak marketován produkt, jako životní styl s ním spojený. Ať to bude obrázek z večírku s červeným kobercem prezentující limu-

zínu od Mercedesu, nebo reklama na Peugeot ukazující spokojenou rodinku na pláži, která hraje odbíjenou vedle zaparkovaného automobilu. V reklamách výše je také znatelný sociokulturní podtext. Jeep jakožto typicky americká značka marketuje svobodu volby a nezávislost, zatímco britský Land Rover prezentuje svůj Range Rover typickým anglickým humorem a poukazuje na tradici vozidla, které tvoří většinu vozového parku britské královny. U Range Roveru je důležitým elementem i na svou dobu netradiční (inovativní) zpracování, které se oprostilo od tradičních kreslených reklam s ručně malovaným fontem a přešlo na simplifistické zpracování s moderním fontem, jednou fotografií a poutavým sloganem.

U Jeepu a částečně i u Range Roveru pracuje reklama se strachem zákazníka z usedlosti a stereotypu každodenního života. Samozřejmě že většina diváků kampaně bude určitým způsobem toužit po dobrodružství, narušení rutiny a poznání neznámého, tudíž logicky budou preferovat možnost "GO". Tyto pocity svobody a možnosti volby si budou později při rozhodování o výběru vozidla asociovat s tímto produktem - znovu je zde tedy užita metoda ZMET (Coulter, Zaltman a Coulter, 2001).

2.2 MARKETING ALKOHOLICKÝCH NÁPOJŮ - KOMBINACE SOCIOKULTURNÍ MANIPULACE A DALŠÍCH METOD

Příloha 2: obr. 3 a 4 – plakát Budweiser a plakát Carling (Dostupné z: http://files1.coloribus.com/files/adsarchive/part_749/7493005/file/budweiser-beer-shark-small-80207.jpg; https://visualcommunication.files.wordpress.com/2014/09/img_1489.jpg)

Jako hlavní metodu v pozadí těchto kampaní lze selektovat sociokulturní manipulaci (Vysekalová & Komárková, 2007), Americká značka piva Budweiser ve svém plakátu apeluje na americkou individualitu a svobodu. Individualismus je jasný už z toho, že surfař na fotografii stojí sám na prázdné pláži, má sebevědomý postoj a vyznačuje z něj kontrola nad situací (silnější role maskulinity v americké společnosti). Svobodu evokuje bezstarostnost situace – je přes den na pláži, nestaví se jen na pivo po práci. Při zapojení metody ZMET budou tyto vzorce v divákovi vyvolávat metaforu amerického snu a pocit volnosti asociovanou s produktem.

Britský výrobce cideru naopak sází na preferovanou hodnotu sounáležitosti. Tu také velice často při marketování produktů doplňuje tradice, která má obecně ve Spojeném království důležité místo. Důležité je u této kampaně také grafické zpracování. Text v pravém horním rohu plakátu byl užit syntagmaticky (Jewwit a Oyama, 2014) s obrazem limetkové stěry. Společně vytvářejí dojem, že daný nápoj vám osvěží život, což také funguje v korelaci s anglickým významem názvu nápoje "ZEST" – apetit, chuť do života, elán.

Při hlubší analýze (Wilkinson, 2015) zvoleného schématu plakátu lze poukázat na skupinku sedící v parku (další odkaz na britskou tradici). Mladíci pozorují dívku – centrální bod skupinky, která se stydlivě usmívá, ale koutkem oka pohlíží na limetkové stereo, které symbolizuje onu chuť do života. Celé schéma tedy směřuje znovu k metaforickému znázornění onoho osvěžení a životního elánu. Ne náhodně je také logo na lahvi ve stejné linii se stereem. Kampaň je cílena na mladé, globalizované lidi, tudíž jsou zde zapojeny obě pohlaví a jeden z účastníků má černou pleť, což také pomáhá značce navozovat dojem multikulturnosti a "čerstvosti".

2.3 MARKETING KUCHYŇSKÝCH SPOTŘEBIČŮ - KOMBINACE METODY ZMET A DALŠÍCH

Jako závěrečnou kampaň jsem zvolil tištěnou reklamu italské firmy Ilve (viz obrazová příloha 3), propagující designovou troubu a sporák. Kompozičně je obraz složen z pěti částí (Wilkinson, 2014): dvou symbolických částí, které nesou určité informační sdělení, a tří ikonických, které vyvolávají ve spotřebitelích různé dojmy (metoda ZMET, sociokulturní manipulace). Symbolické části představují logo v pravém horním rohu a text v dolní části a informují diváka o značce a typu výrobku (luxusní, ručně vyráběné trouby z Itálie). Zároveň vysvětlují celou kompozici. Dolní sdělení "ztrat'te se v/poddejte se momentu" prezentuje stav z plakátu jako "ideální", zatímco spodní čtvrtina podhaluje realitu. Právě ale díky většinovému zastoupení ideální části na plakátu bude mít divák asociovanou s produktem především emotivní stránku. Ikonické části jsou žena, kraby které drží v ruce a trouba ve spodní části. Kromě fotografie trouby nepřináší žádnou informační hodnotu, ale diváka přesto z plakátu ovlivní nejvíce ony.

Předně tyto ikonické složky slouží jakožto vypravěč, který diváka usměrňuje v možné interpretaci. Sdělují nám, že značka vyrábí kuchyňské spotřebiče, což utvrzuje opakování červené a oranžové barvy (vlasy, šaty a nehty herečky, zarudlé okrajové části krabů). Ta totiž vytváří syntagmatický vztah červená – teplo – funkční trouba – dobrá trouba. Znovu je tedy užita metoda ZMET, která pomocí takovýchto postupů ve vizuálních obrazech

vytváří metaforu v divácích. Sociokulturní formu manipulace zde reprezentuje postavení herečky. Reklama byla publikována v dámském časopise, tudíž zde není prvoplánový sexuální apel, herečka tak nemá výrazný výstřih či odhalené nohy. Skrze historickou úlohu ženy jsou divačky manipulovány narativním způsobem k tomu, aby věřily, že po koupi trouby budou vypadat či si připadat stejně jako herečka (Wilkinson, 2014). Ta je k tomu nabádá svým otevřeným postojem, který ale lehkou vyvýšeností a tedy pohledem dolů naznačuje momentální nadřazenost. Řeč těla skrývá vyzívání diváka k zapojení – tedy ke koupi produktu. Kraby a lesklé pozadí jsou ikony vysokého životního stylu, který tento luxusní výrobek reprezentuje.

Příloha 3: obr. 5 – plakát Ilve (dostupné z: <https://visualcommunication.files.wordpress.com/2014/09/ilve.png>)

ZÁVĚR

Manipulace spotřebitele reklamou za užití psychologických technik má mnoho podob a forem. Rozdílné vědecké práce přicházejí s poměrně razantně diferencovaným dělením. Jelikož je reklamní byznys vzkvétajícím odvětvím, bylo o tématu vydáno bezpočet publikací i jednotlivých článků, přesto však chybí majoritní, unifikované dělení konkrétních forem, které by zcela jistě pomohlo k přiblížení tohoto tématu odborné veřejnosti, která by jej později mohla předat i veřejnosti široké. Právě veřejnou osvětu identifikuji jako jeden z klíčových bodů hlavně ze společenského hlediska. Reklama nás oslovuje denně, a pokud společnost a komunikátoři užívají této manipulace za účelem ovlivnění zákazníka ve prospěch jejich zisku, měla by se stát základní nauka o principech manipulace v reklamě součástí osnov občanské nauky či přímo výuky psychologie na středních školách. Je potřeba vést mladé ke kritickému myšlení zvláště v těchto oblastech, protože děti a dospívající jsou společně s důchodci (White, 2014) reklamou nejovlivnitelnější.

LITERATURA

- Antl, A. (2010). Reklama jako nástroj manipulace. Bakalářská práce. Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2010. Dostupné z: http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/11674/antl_2010_bp.pdf?sequence=1
- Coulter, R. A., Zaltman, G. & Coulter, K. S. (2001). Interpreting Consumer Perceptions of Advertising: An Application of the Zaltman Metaphor Elicitation Technique. *Journal of Advertising*, 30(4), 1-22.
- Dooley, R. (2014). The Smartest Supermarket You Never Heard Of. *Forbes*. Dostupné z: <http://www.forbes.com/sites/rogerdooley/2014/01/28/h-e-b/#2715e4857a0b-4cf52c736752>
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Jewitt, C. & Oyama, R. (2004). *Visual Meaning: a Social Approach to Semiotics, The Handbook of Visual Analysis*. London: Sage. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.4135/9780857020062.n7>
- Needham, K. & Kennedy L. (2002). Naked truth: police investigate Vodafone chief over streakers. *The Sydney Morning Herald*. Dostupné z: <http://www.smh.com.au/articles/2002/08/05/1028157909977.html>
- Mehta, A. (2000). Advertising Attitudes and Advertising Effectiveness. *Journal of Advertising Research*, 40(3), 67-72. Dostupné z: <http://gandrllc.com/reprints/advertisingattitudesandadvertisingeffectiveness.pdf>
- Mosel, M. (2009). 99 tipů pro úspěšnou reklamu. Praha: Grada
- Oxford dictionary of english 3 ed. (2015a). Definition of advertisement in English. Oxford: Oxford University Press. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/advertisement>
- Oxford dictionary of english 3 ed. (2015b). Definition of guerrilla marketing in English. Oxford: Oxford University Press. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/guerrilla-marketing?q=guerrilla+marketing>
- Patten, D. (2008). *How to Market Your Business: a Practical Guide to Advertising, PR, Selling and Direct and Online Marketing*. Kogan Page Publishers. Dostupné: <http://searchproquest.mlp.cz/publication/105907>
- Stutts, N.B. & Barker, R.T. (1999). The use of narrative paradigm theory in assessing audience value conflict in image advertising. *Management Communication Quarterly*, 13(2), 209-244.
- Škarka, O. (2010). K psychologii manipulace v komunikačním procesu. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého. Dostupné z: <http://theses.cz/id/1nauwd/74844-887358731.pdf>
- Taube, A. (2014). How The Greatest Super Bowl Ad Ever — Apple's '1984' — Almost Didn't Make It To Air. *Business Insider*. Dostupné z: <http://www.businessinsider.com/apple-super-bowl-retrospective-2014-1>

Tyc, P. (2005). Klamání jako součást manipulace v reklamě. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/11674/antl_2010_bp.pdf?sequence=1

Vysekalová, J. & Komárková, R. (2007). *Psychologie reklamy*. Praha: Grada.

White, G. (2014). The Influence of Television Advertising. *Demand Media, Small Business Chronicle*. Dostupné z: <http://smallbusiness.chron.com/influence-television-advertising-64010.html>

Wilkinson, C. (2015). Semiotics 3: Carling Lager. *Visual Communication*. Dostupné z: <https://visualcommunication.wordpress.com/page/3/>

Wilkinson, C. (2014). Semiotics 1: Ilve. *Visual Communication* [online]. Dostupné z: <https://visualcommunication.wordpress.com/2014/09/04/catriona-wilkinson-semiotics-1-ilve/>

Zaltman, G. (1995). Zaltman metaphor elicitation technique. Vynálezce: Gerald Zaltman. Přihl. 1. 2. 1993. Čís. patentu US 5436830 A. 25. 7. 1995. United States Patent and Trademark Office.

O AUTOROVÍ

Autor je studentem maturitního ročníku gymnázia Omská. S reklamou a reklamním průmyslem je v přímém kontaktu již několik let. Pracuje jako copywriter pro marketingového oddělení největšího internetového obchodního portálu v České republice a s zvyšováním tržeb pomocí cílené reklamy a sugestivního prodeje má zkušenosti i díky své bývalé pozici v mezinárodním řetězci kaváren. Zároveň je také členem PR týmu mezinárodní neziskové vzdělávací organizace, kde, stejně jako při organizaci semiannualního kulturního festivalu své školy, vytváří cílené marketingové kampaně. Téma reklamy je mu tedy velmi blízké a doufá, že mu zpracování mechanismů odvrácené strany tváře tohoto průmyslu pomůže jak v pomoci při tvorbě kampaní pro neziskovou organizaci, tak v osobní rovině při budování větší resistance proti vlivu reklamy na něj osobně.

E-mail: a.motloch@seznam.cz

Uveřejněné texty neprošly jazykovou korekturou.

Citace sborníku podle normy ISO 690:

PŘÍJMENÍ, Jméno. Název příspěvku. In: Dalibor KUČERA a Eva Hemmerová. Psychology Now! 2016: Sborník odborných prací ze seminářů psychologie [on-line]. 1. vydání. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2016, s. 00-00 [vid.1. listopadu 2016]. ISBN 978-80-7394-603-6. Dostupné z: <http://pedcas-ftp.pdf.cuni.cz/data/psychologynow2016.pdf>

Citace sborníku podle normy APA:

Příjmení, J. (2016). **Název příspěvku.** In D. Kučera & E. Hemmerová (Eds.), Psychology Now! 2016: Sborník odborných prací ze seminářů psychologie (pp. 00-00). Retrieved from <http://pedcas-ftp.pdf.cuni.cz/data/psychologynow2016.pdf>

© Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2016

ISBN 978-80-7394-603-6

9 788073 946036